

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI VE KAMU
GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: 2002 ÖNCESİ VE SONRASI İÇİN
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Hüseyin KAYALI

Danışman

Doç. Dr. A. İlkin BARAY

İZMİR - 2017

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Hüseyin KAYALI
Öğrenci No : 2011800004
Tez Başlığı : Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: 2002 Öncesi ve Sonrası İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz
Savunma Tarihi : 16.08.2017
Danışmanı : Doç.Dr.A.İlkin BARAY

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Doç.Dr.A.İlkin BARAY	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Yrd.Doç.Dr.Nagehan KESKİN	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.İlkay DILBER	Celal Bayar Üniversitesi	

Hüseyin KAYALI tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği () / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Banu DURUKAN SALI
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türkiye de Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: 2002 Öncesi ve Sonrası İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2017

Hüseyin KAYALI

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin
Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri:
2002 Öncesi ve Sonrası İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz
Hüseyin KAYALI**

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı**

Kamu harcamaları ve kamu gelirleri, genel iktisadi konjonktürü yönlendirebilen siyasi otoritenin hâkimiyetinde olan önemli maliye politikası araçlarıdır. Kamu harcamaları, Toplumun kamusal ya da yarı kamusal mal ve hizmetlere yönelik ihtiyaçlarının karşılanması için gerçekleştirilir. Kamu harcamalarıyla toplumsal ihtiyaçlar karşılanıp, toplumun fayda düzeyi geliştirilebileceği gibi özellikle kamusal yatırım harcamalarıyla ekonomik refah düzeyi arttırılabilir. Gerçekleştirilen kamu harcamalarının finansmanı için kaynak kamu gelirleriyle sağlanır. Kamu gelirlerinin gelişimi de makro ekonomiyi olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Siyasi otorite kamu gelirlerine ilişkin muafiyet, istisna, vergi oranları gibi ölçütleri değiştirerek iktisadi karar birimlerinin ekonomik davranışlarını etkileyebilir.

Türkiye’de kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin 2002 öncesi ve sonrası için karşılaştırmalı analizinin yapıldığı çalışmanın birinci bölümünde; kamu harcamalarının tanımı ve sınıflandırması yapıp, kamu harcamalarına ilişkin yaklaşımlar ele alınmıştır. Ayrıca kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri kuramsal düzeyde açıklanmış ve seçilmiş bazı ülkelerde kamu harcamaları büyüme ilişkisi üzerinde durulmuş son olarak Türkiye’de kamu harcamalarının gelişimi incelenmiştir. İkinci bölümde; kamu gelirleri kavramsal olarak ele alınmış, vergilendirme ve ekonomik büyüme konusunda kuramsal ve kişisel

yaklaşımlar açıklanmıştır. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki vergi yapısı üzerinde durulmuş olup son olarak Türkiye’de kamu gelirlerinin gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme ilişkisi üzerine gerçekleştirilmiş ulusal ve uluslararası çalışmalara ilişkin kaynak taraması yapılmış olup, çalışmada kullanılan veriler ve model hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, 1990-2001 ve 2002-2014 arası iki ayrı alt dönemi karşılaştırmak için Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ve Eşbütünleşme Analizi gerçekleştirilmiştir.

Bütçe Harcaması/GSYİH, Bütçe Geliri/GSYİH ve Kamu Sabit Sermaye Yatırımları/GSYİH’nin bağımsız değişken ve reel GSYİH’nin bağımlı değişken olarak kullanıldığı çalışmada amaç, söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkisinin var olup olmadığını ortaya koyabilmek ve seriler arasındaki etkinin derecesini ölçebilmektir. Öncelikle, birim kökün varlığını ve alt dönemlerdeki kırılmaları saptamak için Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi gerçekleştirilmiş daha sonra Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli ile değişkenler arasındaki uzun dönem denge ilişkisi ortaya çıkartılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi, Eşbütünleşme Analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Impacts of Public Expenditures and Public Revenues on Economic Growth in
Turkey: A Comparative Analysis of Before and After 2002**

Hüseyin KAYALI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Economics

Economics Program

Public expenditures and public revenue are important fiscal policy instruments which are under control of the political authority and capable of influencing general economic conjuncture. Public expenditures are realized for meeting the societies public and semi-public needs. By public expenditures social needs can be compensated, benefit level of the society can be developed and especially by using public investment expenditures economic wealth can be increased. The source of funding for realized public expenditures is provided by public revenues. The development of public revenues can also affect the macro economy positively or negatively. Political authority can affect the economic behavior of economic decision-making units by changing the criteria such as exemptions, exceptional, tax rates on public incomes.

In the first chapter of the comparative analysis of the effects of public expenditures and public revenues on economic growth in Turkey before and after 2002; The definition and classification of public expenditures and approaches to public expenditures have been discussed. Besides, the impact of public expenditures on economic growth is clarified at the theoretical level, public expenditures and economic growth relationship is examined in some selected countries, finally; the development of public expenditures in Turkey has been examined. In the second chapter; Public revenues are conceptually addressed, and theoretical and personal approaches to taxation and economic growth are explained. Furthermore, the tax structure of developed and

developing countries has been examined and the development of public revenues in Turkey has been examined. In the third and final part of the study, a literature review of national and international studies on public expenditures and public revenues on the economic growth relation has been made and information about the data and model used in the study has been given. Finally, Structural Breakdown LM Unit Root Test and Cointegration Analysis were conducted to compare two sub-periods between 1990-2001 and 2002-2014.

The purpose of the study, in which Budget Expenditure / GDP, Budget Revenue / GDP, Public Sector Fixed Capital Investments / GDP are used as independent variables and the monetary expression of GDP is used as dependent variable, is to be able to show whether there is a long-term equilibrium relationship between the variables and to measure the degree of effectiveness between the series. First, the Lee-Strazicich Structural Breakdown LM Unit Root Test was performed to determine unit root existence and sub-period breaks, then Johansen Cointegration Analysis and Vector Error Correction Model revealed the long-term equilibrium relationship between the variables.

Keywords: Public Expenditures, Public Revenue, Structural Breakdown Unit Root Test, Cointegration Analysis, Vector Error Correction Model.

**TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI VE KAMU GELİRLERİNİN
EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
2002 ÖNCESİ VE SONRASI İÇİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
EKLER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**KAMU HARCAMALARININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE EKONOMİK
BÜYÜME İLİŞKİSİ**

I. KAVRAMDAN KURAMA KAMU HARCAMALARININ ANA HATLARI	4
A. Kamu Harcamalarının Tanımı	6
1. Dar Anlamda Kamu Harcamaları	6
2. Geniş Anlamda Kamu Harcamaları	7
B. Kamu Harcamalarının Özellikleri	7
C. Kamu Harcamalarında Sınıflandırma	8
1. İdari ve Fonksiyonel Sınıflandırma	9
2. Ekonomik ve Bilimsel Sınıflandırma	10
a. Reel Harcamalar	11
b. Transfer Harcamaları	11
D. Kamu Harcamalarına İlişkin Yaklaşımlar	12

1. Klasik Yaklaşımında Kamu Harcamaları	13
2. Keynesyen Yaklaşımında Kamu Harcamaları	14
3. Keynes Sonrası Yaklaşımlarda Kamu Harcamaları	15
E. Kamu Harcamaları Artışlarının Sorgulanması	16
1. Kamu Harcamaları Artış Türleri	17
a. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri	17
b. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri	20
2. Kamu Harcamaları Artışının Nedenleri: Kişisel Yaklaşımlar	22
a. Wagner Yasası: Harcamaların Sürekli Artışı	22
b. Peacock –Wiseman: Harcamaların Sıçraması Tezi	26
c. Musgrave: Kalkınma Aşamaları Tezi	29
d. Gupta ve Michas Modeli	30
e. Odle: Politik Tarihsel Aşamalar Yaklaşımı	31
f. Niskanen Modeli	32
g. Seçmen Tercihi Mikro Modeli	34
h. Baumol Etkisi: Dengesiz Verimlilikler	36
II. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ	38
A. Zaman Boyutlu Etkiler	39
1. Kısa Dönem Etkisi: Gelir Artırıcı Etki	39
2. Uzun Dönem Etkisi: Kapasite Artırıcı Etki	41
B. Katkı Boyutlu Etkiler	42
1. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Olumlu Etkileri	42
2. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Olumsuz Etkileri	43
C. Türleri İtibariyle Kamu Harcamalarının Büyümeye Etkileri	44
1. Cari Harcamalarının Etkileri	44
2. Transfer Harcamalarının Etkileri	45
3. Kamu Yatırım Harcamalarının Etkileri	46
III. SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARI VE BÜYÜME	47
A. Gelişmiş Ülkelerde Kamu Harcamaları ve Büyüme	47
B. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Harcamaları ve Büyüme	51
IV. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	53
A. 1990-2001 Dönemi	55

İKİNCİ BÖLÜM
KAMU GELİRLERİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE EKONOMİK
BÜYÜME İLİŞKİSİ

I. KAMU GELİRLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	61
A. Dar Anlamda Kamu Gelirleri: Egemenliğe Dayalı Gelir Kaynakları	62
1. Vergiler	62
2. Harçlar	62
3. Resimler	63
4. Şerefîyeler	64
5. Parafiskal Gelirler	65
6. Para ve Vergi Cezaları	66
7. Mali Tekeller	66
8. Emisyon Gelirleri	67
9. Borçlanma Gelirleri	67
10. Fonlar	68
11. Diğer Kamu Gelirler	69
B. Geniş Anlamda Kamu Gelirleri: Egemenliğe Dayalı Olmayan Kamu Geliri Kaynakları	70
C. Olağan Kamu Geliri Kaynakları	70
D. Olağan Olmayan Kamu Geliri Kaynakları	71
II. ZAMAN VE MEKÂN BOYUTUYLA VERGİLER	71
III. VERGİLENDİRME VE EKONOMİK BÜYÜME	76
A. Kuramsal Yaklaşımlar	77
1. Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı ve Vergilendirme	78
2. Neo-Klasik Büyüme Modeli ve Vergilendirme	79
3. İçsel Büyüme Modellerinde Vergilendirme	82
B. Kişisel Yaklaşımlar	84
1. Wagner	84
2. Buchanan	85

3. Sir William Petty	86
4. Adam Smith	86
5. Arthur Laffer	87
6. Paul Kennedy	89
7. Eric Engen ve Jonathan Skinner	89
8. Gavin Lockwood	90
IV. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VERGİ YAPISI:	
EKONOMİK BÜYÜME EKSENLİ KARŞILAŞTIRMA	91
A. Gelişmiş Ülkelerde Vergi Yapısı	92
B. Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Yapısı	94
V. TÜRKİYE'DE KAMU GELİRLERİNİN GELİŞİMİ	96
A. 1990-2001 Dönemi	97
B. 2002-2016 Dönemi	101

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 2002 ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE KAMU HARCAMALARI VE GELİRLERİNİN BÜYÜME ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

I. KAMU HARCAMALARI VE GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	106
A. Ulusal Çalışmalar	107
B. Uluslararası Çalışmalar	109
II. ARAŞTIRMANIN EKONOMETRİK YÖNTEMİ	110
A. Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı LM Birim Kök Testi	112
B. Johansen Eşbütünleşme Yaklaşımı	116
C. Vektör Hata Düzeltme Modeli Kısıtlama Sınamaları	119
III. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİLER VE DÜZENLENMESİ	120
IV. EKONOMETRİK ANALİZ SONUÇLARI	121
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	145
EKLER	

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller
ARDL	Autoregressive Distributed Lag
ATV	Akaryakıt Tüketim Vergisi
BE	Bütçe Harcaması
BR	Bütçe Geliri
GDP	Reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülü
LM	Langrange Çarpanları
L-P	Lumsdaine-Papell
L-S	Lee-Strazicich
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
PCI	Kamu Sabit Sermaye Yatırımı
vd.	ve diğerleri
VAR	Vector Autoregressive Model
VECM	Vektör Error Correction Model
Z-A	Zivot-Andrews

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bazı Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açığı/ GSYİH (% , 2000-2016)	s. 49
Tablo 2: Bazı Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Harcamaları/GSYİH (% , 2000-2016)	s. 50
Tablo 3: Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığı/GSYİH (% , 2000-2016)	s. 51
Tablo 4: Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Harcamaları/GSYİH (% , 2000- 2016)	s. 52
Tablo 5: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarına İlişkin Veriler (Bin TL, 1990-2001)	s. 55
Tablo 6: Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının Değişimi (% , 1991-2001)	s. 57
Tablo 7: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarına İlişkin Veriler (Bin TL, 2002-2016).	s. 59
Tablo 8: Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının Değişimi (% , 2002-2016)	s. 60
Tablo 9: Vergi Gelirlerinin Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları İçerisindeki Payı (% , 1990-2016)	s. 73
Tablo 10: Vergi Gelirleri/GSYİH ve Diğer Kamu Gelirler/GSYİH (% , 1999-2016)	s. 75
Tablo 11: Gelişmiş Ülkelerde Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (% , 2016)	s. 93
Tablo 12: Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Geliri/GSYİH (% , 2016)	s. 95
Tablo 13: Kamu Gelirlerinin Bütçe Gelirleri İçindeki Oranları (% , 1990-2001)	s. 98
Tablo 14: Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Oranı (% , 1990-2001)	s. 98
Tablo 15: Gelir, Kurumlar ve KDV’nin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı (% , 1990-2001)	s. 100
Tablo 16: Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı (% , 2002-2016)	s. 101

Tablo 17: Gelir, Kurumlar ve KDV'nin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı (% , 2002-2016)	s. 102
Tablo 18: Vergi Gelirleri ve Vergi Dışı Gelirlerin Bütçe Gelirleri İçindeki Oranları (% , 2002-2016)	s. 105
Tablo 19: 1990:1-2001:4 Dönemi İçin L-S Birim Kök Test Sonuçları	s. 122
Tablo 20: 2002:1-2014:4 Dönemi İçin L-S Birim Kök Test Sonuçları	s. 126
Tablo 21: 1994:1 Yapısal Kırılması İçin İz İstatistiği Sonuçları	s. 129
Tablo 22: 2008:3 Yapısal Kırılması İçin İz İstatistiği Sonuçları	s. 130
Tablo 23: 1994:1 Vecm Test Sonuçları ve Uzun Dönem Elastikiyetleri	s. 132
Tablo 24: 2008:3 Vecm Test Sonuçları ve Uzun Dönem Elastikiyetleri	s. 134

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Peacock –Wiseman: Harcamaların Sıçraması Tezi	s. 28
Şekil 2: Niskanen Modeli	s. 33
Şekil 3: Ortanca Seçmen Davranışları ve Kamu Harcamaları	s. 35
Şekil 4: Baumol Nispi Fiyat Etkisi	s. 37
Şekil 5: Neo-Klasik Büyüme Kuramında Vergilemenin Etkileri	s. 80
Şekil 6: Neo-Klasik Büyüme Modelinin Düzey Etkisi	s. 81
Şekil 7: Laffer Eğrisi	s. 88
Şekil 8: 1990:1-2001:4 Dönemi İçin Zaman Grafikleri	s. 123
Şekil 9: 2002:1-2014:4 Dönemi İçin Zaman Grafikleri	s. 127

EKLER LİSTESİ

EK 1: Hizmet Bakımından Harcamacı Kuruluşlar	ek s. 1
EK 2: Hedeflenen ve Gerçekleşen Genel Bütçe Vergi Geliri (Bin TL, 1990-2016)	ek s. 2
EK 3: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (Bin TL, 1990-2006)	ek s. 3
EK 4: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (Bin TL, 2007-2016)	ek s. 4
EK 5: Genel Devlet Bütçesi Göstergeleri (Milyon TL, 2002-2016)	ek s. 5
EK 6: Çalışmada Kullanılan Veriler (1990Q1-2014Q4)	ek s. 6

GİRİŞ

Devletin yüklenmiş bulunduğu görevleri gerçekleştirebilmesi için gelire ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç devletin çeşitli kuruluşları aracılığıyla farklı kaynaklardan sağlanır. Günümüz ekonomilerinde devletler, ülke milli gelirinin üçte birine yakın bir bölümünü ekonomiden çeşitli şekillerde kamu geliri olarak çekmek suretiyle, bu kaynakları kamu hizmetlerini yerine getirmekte kullanır. Kamu gelirleri genel olarak vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, borçlanma, para basımı sonucu elde edilen gelirler ve parafiskal gelirler olarak sıralanabilir. Fakat kamu gelirlerinin büyük bir kısmı vergilerden oluşmaktadır. Ekonomik istikrarın olmadığı dönemlerde ve ekonomik programların uygulanmasında, vergi başta olmak üzere diğer kamu geliri türleri büyük önem taşımaktadır. Bu araçlar etkin birer maliye politikası araçlarıdır.

Toplumunu oluşturan bireylerin ihtiyaçları sürekli artış göstermektedir. Bireyler özel mal ve hizmetlere ihtiyaç duydukları gibi kamusal mal ve hizmetlere de ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda toplumu oluşturan bireylerin kamusal mal ve hizmetlere yönelik ihtiyaçlarını gidermek için kamusal mal ve hizmet üretiminin gerçekleştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Kamusal mal ve hizmetlerin üretimi, devlet veya kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Farklı görevler üstlenen kamu kurumları, kamusal mal ve hizmet olarak adalet, diplomasi, güvenlik dışında ekonomik ve sosyal alanlara yönelik hizmetlerde de bulunmaktadır. Toplumunu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarının sosyal ve ekonomik alanlardaki gelişimle birlikte artış göstermesi, ihtiyaçları karşılamak için gerçekleştirilen kamu harcamalarının da devamlı artışına neden olmuştur. Ayrıca devletin ekonomi yönetimine yönelik bakış açısındaki değişiklik, kamu harcamalarının artış göstermesinde etkili olmuştur. Örneğin Klasik iktisatçıların desteklediği ekonominin görünmez bir el tarafından iyi bir şekilde idare edildiği, bu yüzden devletin ekonomi yönetimine kamu harcamaları ve gelirleri aracılığıyla müdahalede bulunmaması düşüncesi değişikliğe uğramıştır. 1929 yılında ekonomik kriz nedeniyle devletin ekonomi yönetimi konusundaki anlayışı değişmiş, artık ekonomik gelişimin sağlanması için kamu harcamalarının arttırılması gerektiğini savunan Keynesyen politikalar etkin olmuştur.

Kamu harcamaları belirlenen ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak için yapılmaktadır. Kamu harcamaları içerisinde bazı harcamalar yatırımları geliştirmeye yönelik olup ekonomik büyümeyi sağlama amacı taşırken, bazı kamu harcamaları ise istihdam oluşturmak ve gelir dağılımını düzenlemek amacıyla kullanılarak, sosyal gelişme sağlanmaya çalışılmıştır. Kamu harcamaları, sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için artan bir şekilde devamlı kullanılacaktır. Fakat kamu harcamalarındaki artış ekonomide olumlu ve olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Örneğin, yatırım harcamaları ile istihdam politikaları geliştirilip, ekonomik büyüme sağlanabilir. Ayrıca yatırım harcamaları dışında transfer harcamaları ve cari harcamalar kullanılarak belli bir bölge ya da sektörün gelişimi sağlanabilmekte, gelir dağılımındaki adaletsizlikler önlenerek ekonomideki refah düzeyi arttırılabilmektedir. Buna karşılık siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı dönemlerde uygulanan iktidarı ele geçirmek amaçlı kullanılan disiplinsiz harcamalar, kaynak kullanımında etkinsizliğe yol açmakta, aynı zamanda vergi yükünün aşırı artışına neden olmaktadır. Bu durumda aşırı vergi yükü vergi tahsilatını azaltmaktadır. Vergi gelirleriyle finanse edilmeyen kamu harcamaları sonucunda bütçe açıkları oluşmaktadır. Bütçe açıklarını gidermek için borçlanma yönteminin tercih edilmesi kamu borcunun artışına neden olarak faizleri yükseltmektedir. Aynı zamanda kamu harcamalarının aşırı artışı toplam talepte artışa yol açarak enflasyona neden olabilmektedir. Özetle, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomi üzerinde birçok etkileri söz konusudur. Kamu harcamalarının gerek sosyal devlet anlayışı çerçevesinde gerekse siyasi anlayış çerçevesinde ekonomik yapılar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri vardır. Kamu harcamalarının finansmanı konusunda, kamu gelirlerinin doğuşu da ekonomide ayrı bir etkiye yol açacaktır.

2002 dönemi Türkiye siyasi ve ekonomik tarih açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Özellikle 1990'lı yıllarda ortalama yılda bir gerçekleştirilen seçim ekonomisi anlayışı bütçe üzerinde ağır yükler oluşturmuştur. Bütün bunların sonucu olarak 1994 Krizi bir iç ekonomik sarsıntı olarak ortaya çıkmıştır. 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi, 1999 Marmara Depremi ve bütün bu olumsuz gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve Türkiye ekonomisini dışarıdan etkileyen olumsuz gelişmeler, 2000-2001 bankacılık ve kur krizinin oluşumuna neden olmuştur. 1990'lı yıllar boyunca iç ve dış krizler, 2000 ve 2001

yılında yaşanan bankacılık ve döviz krizi kamu harcamaları ve kamu gelirlerini olumsuz etkilemiş, diğer ekonomik değişkenler üzerinde de olumsuz etkilere neden olmuşlardır. 2002 dönemi geçmiş dönem ekonomik sorunlardan ders çıkartmak anlamında önlemlerin ve denetimlerin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) çerçevesinde oluşturulup uygulanmaya başlandığı ve siyasi istikrarın temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.

Türkiye’de kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin 2002 öncesi ve sonrası için karşılaştırmalı analizinin gerçekleştirildiği çalışmanın birinci bölümünde; kavramdan kurama kamu harcamalarının ana hatları açıklanmıştır. Kamu harcamalarına ilişkin yaklaşımlar ele alınıp, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri kuramsal düzeyde incelendikten sonra, seçilmiş bazı ülkelerde kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi ve Türkiye’de kamu harcamalarının gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde; kamu gelirleri türleri sınıflandırılarak açıklanmış, en önemli kamu geliri olarak vergi üzerinde durulmuş, vergilendirme ve ekonomik büyüme kuramsal olarak incelenmiş, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki vergi yapısı açıklandıktan sonra Türkiye’de kamu gelirlerinin gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ilk olarak, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomi büyüme ile ilişkisine yönelik yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalardan örnekler verilmiştir. Daha sonra 1990-2002 ve 2002-2014 yılları arasında dönemsel ayırım gerçekleştirilip bütçe harcamaları, bütçe geliri ve kamu sabit sermaye yatırımlarının, makro ekonomiyi genel olarak tanımlayan reel GSYİH üzerindeki etkilerini ortaya koymak için ekonometrik çalışma yapılmıştır. Öncelikle, Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ile serilerin özellikleri ve iki dönem içerisindeki kırılma dönemleri incelenmiştir. Daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini ortaya çıkartabilmek için Johansen Eşbütünleşme Analizi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca uzun dönem dengesindeki hataları gidermek amacıyla Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır. Böylece değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin yönü ve değişkenlerin birbirlerine karşı etkileri, doğruluğu sağlanarak belirlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Kamu harcamaları ile ilgili çok sayıda kuram ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu kuramlar genellikle kamu harcamaları artışı ve kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi üzerine oluşturulmuştur. Bu kuramlardan bir bölümü, kamu harcamaları ekonomik büyüme arasındaki ilişkide kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir etkinin gerçekleştiğini vurgularken, bir bölümü ise ekonomik büyümeden kamu harcamalarına yönelik bir etkinin varlığından söz etmişlerdir. Bunun dışında ortaya konulan kuramlardan bazıları, kamu harcamalarını sınıflara ayırıp kamu harcamaları türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarının tanımlaması yapıldıktan sonra kamu harcamalarına ilişkin yaklaşımlar ele alınıp, kamu harcamaları artış nedenleri ve kamu harcamaları artışı konusunda kişisel yaklaşımlar incelenecektir. Son olarak, kamu harcamaları ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zaman, katkı boyutlu etkileri ve kamu harcama türleri itibariyle etkileri ele alınacak aynı zamanda ülke bazlı kamu harcamaları büyüme ilişkisi üzerine inceleme yapıp, Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ile ilgili değerlendirme yapılacaktır.

I. KAVRAMDAN KURAMA KAMU HARCAMALARININ ANA HATLARI

Genel kabul gören tanımıyla, merkezi yönetim bütçesi veya genel devlet bütçesinden yapılan harcamalara kamu harcamaları denilmektedir. Kamu harcamaları, devlet tarafından toplum ihtiyaçlarını karşılamak için vergiler ve diğer yollarla sağlanan gelirin, çeşitli yasal yollar aracılığıyla bütçeden harcamaya aktarılması şeklinde de tanımlanabilir¹.

Bireysel ihtiyaçların dışında toplumsal ihtiyaçların da karşılanması gerekir. Devlet toplumsal ihtiyaçların karşılanması için görev üstlenen tüzel bir varlıktır. Devletin bu ihtiyaçları giderebilmesi için harcamalarda bulunması gerekir. Yine bu harcamaların finansmanında devletin vergi adı altında toplamış olduğu gelirler ile

¹ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş**, 2. Baskı, Temat Yayınları, İstanbul, 1977, s. 189.

sağlanmaktadır. Burada devlet toplumdan sağlamış olduğu gelirleri hizmete dönüştürerek topluma sunma görevi üstlenmiştir.

İnsanların bir arada yaşama isteği zamanla ihtiyaçlarının da artmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaçların bir kısmı özel ihtiyaçlar olup piyasa tarafından, bir kısmı da kamusal ihtiyaçlar olup kamu sektörü tarafından üretilmesi zorunlu mal ve hizmetlerden oluşur. Bu durumda devletin sunacağı kamusal hizmetlerin sonucunda bir kamu harcamasında bulunması kaçınılmaz olmaktadır. Aksi halde kamusal ihtiyaçları oluşturan mal ve hizmetlerin üretiminin piyasa tarafından gerçekleştirilmesi halinde, toplumdaki gelir düzeyi düşük olan kesim bu mal ve hizmetlerin tüketiminden dışlanacaktır. Kamu harcamalarının sosyal amacı olarak nitelendirilebilen topluma yönelik mal ve hizmet üretiminin dışında, ekonomik ve siyasi amaçlar doğrultusunda kullanıldığı da söylenebilir. Nitekim kamu harcamasının müdahale fonksiyonu vardır. Bu fonksiyon sosyal ekonomik ve siyasi amaçları gerçekleştirmek için kullanılabilir. 19.yüzyılın Klasik İktisat anlayışı devletin ekonomiye müdahalede bulunmamasını ve sadece zorunlu hallerde kamu harcaması yapması gerektiğini savunurken, 1929 yılında baş gösteren ekonomik kriz ile devlet anlayışı değişikliğe uğrayarak devletin özellikle işsizliği azaltma ve ekonomik büyümeyi sağlama konusunda kamu harcamalarından faydalanması gerektiği fikri yaygınlaşmıştır².

1929 Ekonomik Krizi sonrasında dönemin ünlü iktisat düşünürü J.Maynard Keynes tarafından kamu harcamaları, maliye politikasının etkin bir aracı olarak açıklanmıştır. Keynes, kamu harcamalarının toplam talebi etkileyerek ekonomik gelişmeye katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Kamu harcamaları ile ilgili pek çok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramlar içerisinde ana tartışma konusu kamu harcamalarının etkileyen değişken mi yoksa etkilenen değişken mi olduğu konusudur. Çalışmanın bu kısmında, kamu harcamalarının tanımı, kamu harcamalarının özellikleri, kamu harcamalarının sınıflandırması gerçekleştirilecek olup, son olarak kamu harcamalarına ilişkin genel ve kişisel görüşler açıklanacaktır.

² Necdet Yiğit, **Türkiye’de Kamu Harcamaları Enflasyon İlişkisinin Analizi (1990-2012)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013, s. 4.

A. Kamu Harcamalarının Tanımı

Kamu harcamaları; insanlığın ve toplumsal örgütlenme biçimlerinin gelişimine bağlı olarak, karşılanması gereken ihtiyaçlar için gerekli olan mal ve hizmetlerin sağlanabilmesi amacıyla yapılan ödemelerdir³. İnsanların bir arada yaşama isteği toplum denilen kavramın oluşumuna neden olmuş ve bu topluluğun bir arada var olabilmesi için toplum adına bir takım ihtiyaçların karşılanması zorunlu hale gelmiştir. Belli bir bölge de yaşam süren insan topluluklarının adalet, güvenlik, sağlık ve eğitim gibi temel kamusal mal ve hizmetleri en iyi şekilde temin edebilme ihtiyacı oluşmuştur. Bu kamusal hizmetleri toplum adına sunabilmek için kamusal örgütlere ihtiyaç duyulmuştur.

Kamu harcamaları, kamu ihtiyaçlarının giderilmesi zorunluluğu sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Devletin yüklendiği görevlerin önemli bir kısmı onu belli harcamalarda bulunmaya zorlar. Her şeyden önce kamusal ihtiyaçların giderilmesi için devletin birtakım hizmetlerden faydalanması, bir kısım malları kullanması gerekir. Örneğin, adalet hizmetlerini gerçekleştirebilmek için; yargıç, savcı, bilirkişi, mübaşir, yazıcı eğitim hizmetleri için; öğretmen, hizmetçi sağlık hizmetleri için; hastane, doktor, hemşire gibi kişilerin hizmeti satın alınacak, yine hizmetin gereği olarak binalar, araçlar ve tesisler gibi yapı ve malzeme kamu hizmeti için kullanılacaktır⁴. Toplumun ihtiyaç duyup oluşumuna neden olduğu devletin temel görevi, kamusal hizmetleri sunabilmek için kamu harcaması gerçekleştirmektir. Genel anlamda kamu harcamaları tanımı dışında bu harcamalar, kamu hizmeti sunan kuruluşlar bazında dar ve geniş anlamda tanımlanmıştır.

1. Dar Anlamda Kamu Harcamaları

Merkezi yönetim kuruluşlarının oluşturduğu yapıyı içine alan kamu sektörüne dar anlamda kamu sektörü denilebilir. Bu açıdan dar anlamda kamu harcamaları da merkezi idarenin yapmış olduğu kamu harcamalarını kapsamaktadır. Başka bir ifade

³ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 8. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002, s. 58.

⁴ Cebrail Telek, **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Analizi (1998- 2012)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2013, s. 4.

ile toplumdaki kamusal ihtiyaçların giderilmesi için belirli sınırlar içerisinde yapılan parasal harcamaların toplamına dar anlamda kamu harcaması denir. Burada sınırı belirleyen unsur, kamu harcamalarını merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kurumların gerçekleştirmiş olmasıdır⁵.

2. Geniş Anlamda Kamu Harcamaları

Geniş anlamda kamu sektörü; merkezi yönetim kuruluşları, yerel idareleri ve kamu iktisadi kuruluşlarını kapsar. Bu bakımdan geniş anlamda kamu harcamaları içinde merkezi idarenin yaptığı harcamalar, devletin taşra örgütlerinin, iktisadi kuruluşlarının harcamaları ve sosyal güvenlik hizmetlerinden kaynaklanan harcamalar vardır⁶. Kamunun kapsamına aldığı tüm merkezi yönetim bütçesi, özel ve özerk bütçeli devlet ve kamu tüzel kişiliğine sahip olan kuruluşların topluma yönelik kamusal mal ve hizmet sunmak için gerçekleştirdiği harcamalar, geniş anlamda kamu harcaması olarak tanımlanabilir.

B. Kamu Harcamalarının Özellikleri

Devlet tüzel kişiliğine veya kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlarca, kamusal ihtiyaçları karşılamak için topluma yönelik mal ve hizmet sunmak amacıyla devlet bütçesinden fon kullanımının gerçekleştirilmesi sonucu yapılan harcamalara kamu harcaması denir. Kamu harcamalarının tanımı içerisinde kamu harcamalarını diğer harcamalardan ayıran belli başlı özellikler vardır.

- ✓ Kamu hizmetleri karşılığında para ödenir.

Trampa ekonomisinin geçerli olduğu dönemlerde kamu ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik yapılan harcamalar ayrı bir özellik taşımaktaydı. Bu dönemde malın mal ile hizmetin hizmet ile değişimi yapılarak kamu hizmetleri gerçekleştirilirdi. Para ekonomisinin geçerli olmasıyla, devlet kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için satın almış olduğu malın ve emeğin karşılığını para ile ödemeye

⁵ Çetin Ünen, **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi (1998-2014)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2015, s. 4.

⁶ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 9. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 62.

başladı.(memur maaşları, işçi ücretleri gibi). Devlet, büyük onarım ve inşaat işlerini ya bilirkişilere yaptırır ya da emanet usulü ile memur ve işçi çalıştırarak, bu işi bizzat kendisi yapardı. Devletin gerek bilirkişilere gerekse kendi çalıştırdığı personele ödediği paralar birer kamu harcamasıdır. Sadece emek faktörü kullanılarak kamu hizmeti görülmez aynı zamanda sermaye faktörü kullanılarak da kamu hizmeti görülebilir. İki faktöründe kamu hizmetine aktarılması sonucunda belirli bir bedel ödenir.

- ✓ Kamu harcamaları belirli bir kamusal ihtiyacı karşılar.

Kamu harcamaları belirli bir kamusal ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Kamusal ihtiyaçlar, toplum halinde yaşamının zorunlu olarak ortaya çıkardığı ihtiyaçlardır. Yapılan harcamanın kişisel bir ihtiyacı gidermesi halinde kamu harcamasından söze dilemez.

- ✓ Kamu harcamaları yetkili şahıslarca yapılır.

Kamu harcamaları kamu görevi üstlenmiş ve kendisine devlet bütçesinden kamu harcamasında bulunma yetkisi verilmiş kişilerce gerçekleştirilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden(TBMM) alınan yetkiyle önce bakanlar ve bakanların yetki verdiği ikinci derece kamu yöneticilerinin kamu harcamasında bulunma yetkisi vardır.

- ✓ Kamu harcamaları artma eğilimi gösterir.

Kamu harcamaları ülkelerin gelişme sürecine paralel olarak sürekli artma eğilimi içindedir. Devlet bütçeleri incelendiğinde, bu özellik pek çok ülke için geçerli olmaktadır⁷. Özetle, kamu harcamaları; yetkilendirilmiş şahıslarca belirli bir kamu ihtiyacını karşılamaya yönelik gerçekleştirilen, devamlı artan bir seyir izleyen, kamu hizmetini gören kişilere ve hizmetin kendisine ödenen paralardır.

C. Kamu Harcamalarında Sınıflandırma

Kamu harcamaları farklı nitelikte sınıflandırmaya tabi tutulabilir. Yapılan hizmete göre, kamu harcamalarını gerçekleştiren birime göre, kamu harcamalarının milli gelirden yaratmış olduğu etkiye göre kamu harcamaları sınıflara ayrılabilir.

⁷ Zekeriya Oğuz Seçme, **Kamu Harcamaları Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s. 4.

Kamu harcamalarının sınıflandırılmasındaki en temel amaç bütçede açıklık ve hesap verilebilirlik koşullarını kolay bir şekilde yerine getirebilmektir. Bunun dışında kamu harcamalarının sınıflandırılmasının farklı faydaları vardır. Bunlar;

- ✓ Kamu harcamalarının sınıflandırılması; yapıldığında nereye, ne amaçla, ne kadar harcama yapılacağı daha kolay belirlenmektedir. Dolayısıyla sınıflandırma, bütçe çalışmalarına kolaylık sağlamaktadır.
- ✓ Kamu harcamalarının sınıflandırılması; devlete ait işlevlerin özelliklerini belirlemede, her fonksiyon içindeki harcamaya ilişkin usulleri incelemeye fayda sağlamaktadır.
- ✓ Kamu harcamalarının sınıflandırılması; bütçe uygulamalarında, Maliye Bakanlığının, Sayıştay'ın ve TBMM'nin yaptığı denetlemelerde fayda sağlamaktadır.
- ✓ Kamu harcamalarının sınıflandırılması; bütçe plan ilişkileri bakımından önemlidir. Kamu harcamalarının sınıflandırılması bütçe ve plan arasında mümkün olan en faydalı uyumu sağlamaktadır.
- ✓ Kamu harcamalarının sınıflandırılması; devlet harcamalarının neden olduğu sonuçları, etkilerini, sosyal hasılaya katkılarını, toplumda yarattığı yükünü inceleme bakımından fayda sağlamaktadır⁸. Kamu harcamalarının sınıflandırılmasının pek çok faydası söz konusudur. Bunlardan en önemlisi sınıflandırmanın, bütçenin kontrol edilebilmesi ve bütçe açıklarının önlenmesi için önemli bir yol haritası olmasıdır.

1. İdari ve Fonksiyonel Sınıflandırma

İdari sınıflandırma, kamu hizmetlerini sunmak için kamu harcamasında bulunan kamu kurumlarına göre gerçekleştirilen sınıflandırmadır. Burada esas olan kamu harcamasında bulunan kurumdur. Kamu harcamaları, bu harcamaları yapan kuruluşlar yerine harcamaların yöneldiği devlet faaliyetine, fonksiyonlarına göre yapılırsa fonksiyonel sınıflandırma ile karşılaşılır. İdari sınıflandırmada harcamacı kuruluşların nerelerde, hangi miktarda, neler için harcama yaptığı görülürken fonksiyonel sınıflandırmada devletin hangi amaçlar için, hangi devlet fonksiyonları

⁸ Emine Orhaner, **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007, ss. 112-113.

için para harcadığı görülür⁹.Yukarıdaki tanımlarda anlaşılmaktadır ki fonksiyonel sınıflandırma idari sınıflandırmaya göre kamu harcamaları konusunda daha ayrıntılı ve daha açık bilgi vermektedir.

Genel olarak fonksiyonel sınıflandırma; eğitim, sağlık, ulaştırma, savunma, adalet, ekonomik yönlü hizmetler ve genel hizmetler gibi alanları kapsamaktadır. Böyle bir ayırım yapılarak kamusal fonların hangi amaçla kullanıldığının takibi ve hizmetlerin maliyetinin hesaplanabilmesi daha kolay olmaktadır. Yani fonksiyonel sınıflandırma, devletin yapmış olduğu toplam harcamaların hangi amaçlar için yapıldığını göstermektedir¹⁰.

İdari sınıflandırmada bir kamu organı ana faaliyetinin dışında farklı hizmetler sunabilmektedir. Örneğin, Maliye Bakanlığı sadece genel idari hizmet gerçekleştirmemekte aynı zamanda ekonomi yönlü hizmetler ve eğitim hizmeti gibi çeşitli hizmetlerde sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirme yapıldığında idari sınıflandırmanın çerçeve bir yapıda olduğu söylenebilir. Ek 1'de harcamacı kuruluşlara yönelik tablo sunulmuştur. Bu tablo ile fonksiyonel sınıflandırma ve idari sınıflandırma arasındaki fark görülebilmektedir. Genel hizmetleri ve sosyal hizmetleri gerçekleştiren birden fazla kamu kurumu vardır.

2. Ekonomik ve Bilimsel Sınıflandırma

Ekonomik ayırma göre sınıflandırmada kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Bu sınıflandırma da yatırım ve cari harcamalar, milli gelire olumlu katkı sağlayan reel harcamalar gurubunda yer almaktadır. Milli gelire katkısı olmayıp sadece gelir dağılımı adaletini sağlamak amaçlı kullanılan harcama ise transfer harcamasıdır.

⁹ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, ss. 54-55.

¹⁰ İbrahim Özmen, **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2008)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 22.

a. Reel Harcamalar

Devlet, yaptığı harcamalar karşılığında üretim faktörlerinin dolaylı veya dolaysız olarak mülkiyetine ya da kullanma hakkına sahip oluyorsa, bu harcamalara reel harcamalar denir. Bun nedenle reel harcamalar devletin tüketim harcamalarıdır. Reel harcamalar toplam arza katkı yapan devlet hizmetlerinin bedelidir. Reel harcamalar arttırıldığında ekonomik büyüme artış gösterebilir. Reel harcamaların ekonomik özelliği, milli gelire eklenen yeni gelir akımlarına neden olmasıdır¹¹. Kamu harcamaları içerisinde cari harcamalar ve yatırım harcamaları, reel harcamalar olarak nitelendirilmektedir. Cari harcamalar; personel giderleri, kırtasiye giderleri gibi faydası kısa dönem için geçerli olan harcamalardır. Yatırım harcamaları ise; yol, köprü, baraj, fabrika gibi üretime doğrudan veya dolaylı katkı sağlayan yapı ve tesislerden oluşur. Yatırım harcamalarının faydası ve etkisi uzun dönemlidir.

b. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları; mal ve hizmet karşılığında yapılmayan, toplumun sosyal yönden güçlü kalmasına yönelik olan, kişilere ve sosyal gruplara karşılıksız olarak aktarılan satın alma gücüdür. Transfer harcamaları bir çeşit negatif vergidir. Transfer harcamaları tüketicilere ya da firmalara yapılmaktadır. Örneğin; sosyal sigorta ödemeleri, harp gazilerine ödenen aylıklar, fakirlere yapılan yardımlar, öğrenci bursları gibi kişilere yapılan transferlerdir. Firmalara yapılan transferlere vergi iadeleri, sübvansiyonlar örnek verilebilir¹². Tanımdan anlaşılmaktadır ki, transfer harcamaları karşılık beklenmeden yapılan aktarma şeklinde nitelendirildiğinden, gelir sınıfları arasında dengeyi sağlama amaçlı gerçekleştirildiği söylenebilir. Transfer harcamaları, toplumda gelir açısından geri kalmış durumda bulunan ekonomik birimlerin toparlanması için kullanılan önemli bir araçtır.

Transfer harcamaları kendi içerisinde; dolaylı-dolaysız, gelir-servet ve verimli-verimsiz transfer harcamaları olarak ayrılabilir. Dolaylı transfer harcamaları, tüketici açısından bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarının ucuzlatılması amacıyla verilen

¹¹ Özmen, s. 14.

¹² Orhaner, s. 115.

sübvansiyonlardır. Üretici açısından ise maliyeti azaltmak için gerçekleştirilen vergi iade, yatırım indirimi, hazine teşvikleri gibi işlemlerdir. Dolaysız transfer harcamaları ise kişilerin gelirlerini doğrudan doğruya arttıran transfer harcamalarıdır. Örneğin; maluliyet aylıkları, fakirlere yapılan yardımlar, sosyal hizmetler için yapılan yardımlardır. Gelir transferleri, kişinin gelirini arttıran transfer harcamalarıdır. Servet ya da sermaye transferleri ise sermaye birikimine neden olan harcamalardır. Örnek olarak da savaş tazminatları, mesken yapım yardımları verilebilir¹³. Harcamacı kuruluşlar, bir takım transfer harcamalarıyla ekonomik birimlerin kendi çabasıyla kalkınmasını sağlamaya çalışırlar. Bazı durumlarda ise gerçekleştirilen transfer harcamalarıyla ekonomik birimlerin doğrudan kalkınmasını sağlarlar.

Verimli - verimsiz transfer harcamaları sınıflandırmasında devletin yapmış olduğu ödemeler, üretim düzeyi üzerinde bir değişiklik meydana getirip getirmediğine göre değerlendirilir. İktisadi amaçlı transfer harcamaları üretim ve gelir üzerinde etkili olduklarından verimli transfer harcaması olarak nitelendirilirken, sosyal amaçlı transfer harcamaları ise üretim üzerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeksizin sadece sosyal bazı amaçların gerçekleşmesini sağladıkları için verimsiz transfer harcamaları olarak nitelendirilirler¹⁴.

D. Kamu Harcamalarına İlişkin Yaklaşımlar

Bu bölümde Klasik Yaklaşım'dan başlayıp günümüze doğru kamu harcamaları konusunda ortaya atılmış yaklaşımlar incelenecektir. Klasik Yaklaşım, Mahreçler Yasası olarak ifade edilen “Her arz kendi talebini yaratır.” söylemiyle arzın ekonomik büyüme ve kalkınma için daha önemli olduğunu, talebi arttırmak için kamu harcamalarını kullanmanın ekonomi üzerinde etkisinin olmayacağını vurgulamıştır. 1929 Ekonomi Krizi ile birlikte Klasik görüş söylemlerinin fayda sağlamadığı görülmüştür. Bu durumda J.M. Keynes, krizin efektif talep yetersizliği sonucu oluştuğunu bu durumun aşılması için kamu harcamaları aracılığıyla maliye politikasının oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. 1970 yılına kadar itibar gören

¹³ Mahmut Kalenderoğlu, **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, 4. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005, s. 41.

¹⁴ Metin Meriç, “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, Isparta, 2003, s. 175.

Keynesyen görüş, durgunluk içinde enflasyon olarak tanımlanan stagflasyon olgusunun yaşanmasıyla birlikte itibar kaybetmiştir. Bu aşamadan sonra Klasik Yaklaşım yenilenecek gündeme gelmiştir. Yenilenen Klasik Yaklaşım, Neo-Klasik Yaklaşım olarak ifade edilmiştir. Neo-Klasik Yaklaşım'ın başlangıcını oluşturan Monetarist Yaklaşım, stagflasyon olgusunun kamu harcamalarının kullanıldığı maliye politikasıyla çözümlenemeyeceğini para politikasının kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Monetarist Yaklaşımı takip eden Yeni Klasik Yaklaşım ve Arz Yönlü Yaklaşım devletin para ve maliye politikalarını kullanarak ekonominin içerisinde olmaması gerektiğini, ekonomi dışında koruma ve kollama görevlerini üstlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Yeni Keynesyen Yaklaşım temsilcileri ise, oluşturulan politikalar ile ekonomideki karar birimlerinin aldanabileceğini ve politikaların başarılı olacağını ileri sürmüşlerdir.

1. Klasik Yaklaşımında Kamu Harcamaları

Klasik Yaklaşım devletin ekonomide bulunmaması gerektiğini vurgulamış ve devletin uygulamaya çalıştığı ekonomi politikalarını kabul etmemiştir. Serbest piyasa ekonomisi anlayışını görüldüğü Klasik Yaklaşım'da, devlet sadece adaleti, diplomasiyi ve güvenliği sağlamalıdır. Ekonomi kendini yönetebilme kabiliyetine sahiptir. Ekonomide oluşacak olan krizlerde dahi devletin müdahalede bulunmaması gerektiği görüşü hakim olmuştur.

A.Smith, devletin yatırım ve harcamaları finanse etmek için borçlanmayı kullanmasını sakıncalı bulmaktadır. A.Smith'e göre bulunan dönemde yapılacak bir harcama, ileriki kuşakların üzerinde bir yük olarak ortaya çıkacak ve o kuşakları haksız bir yük altına sokacaktır. Bütün bunların sonucu olarak ileriki kuşakların üzerindeki vergi yükü artacaktır. A.Smith, emeğe ve işbölümüne büyük önem vermiş ve devletin ekonomiye müdahalesinin minimum olması gerektiğini savunmuştur. Devletin harcama sınırının olması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre devlet, sadece iç ve dış güvenliği sağlamak, bireylerin fayda sağlayacağı kamu işlerini yapmak üzere toplamda üç uygulama biçimi ile müdahale yapabilecektir. Ricardo'ya göre devlet harcamalarından yatırımın veya tüketimin etkilenmesi harcamaların nasıl finanse edildiğine bağlıdır. Ricardo'ya göre, kamu harcamalarının vergiler ile finanse

edilmesi durumunda gelir azalacak, tüketimde gelire bağılı olarak azalış gösterecektir. Kamu harcamalarının borçlanmayla finanse edilmesi durumunda tüketim, borcun geri ödenmesindeki faiz ödemeleri kadar azalacaktır. Vergilerle ve borçlanmayla finanse edilmeyen kamu harcamaları, yatırımlardaki azalma ile karşılanacaktır. Kamu harcamalarının finansmanı, özel sektörün ekonomiden dışlanmasına neden olacaktır. Özetle, kamu borçlanması özel sektör borçlanmasını dışlarken, kamu harcamaları da özel harcamaları dışlayacaktır¹⁵.

Yukarıda, Klasik ekolün önemli temsilcileri olan A.Smith ve Ricardo'nun devletin maliye politikasını oluşturmak için kullandığı kamu harcamaları konusundaki görüşleri ifade edilmiştir. İki Klasik temsilciye göre kamu harcamaları, özel sektör üzerinde dışlanmaya neden olacak ve aynı zamanda ileriki kuşaklar üzerinde bir yük oluşturacaktır.

2. Keynesyen Yaklaşımda Kamu Harcamaları

Keynesyen Yaklaşım'ın devlete ve devletin yapmış olduğu faaliyetlere bakışı Klasik Yaklaşım'a göre farklılık göstermektedir. Keynesyen Yaklaşım'a göre, Klasik İktisadın belirttiği gibi ekonomi, otomatik olarak dengeye gelmiş olsaydı ekonomik denge istisnalar dışında kendiliğinden gerçekleşir, bazen bozulsa bile kendiliğinden düzelir ve iktisadi krizler meydana gelmezdi. Buna bağılı olarak işsizlik, enflasyon, deflasyon, gelirin adil dağılımı gibi sorunlarla devletin uğraşmasına gerek kalmaz yani tarafsız devlet müdahaleci devlet haline gelmezdi. 19.yüzyılın sonlarına doğru çıkan ve Konjonktür Kuramlarını her seferinde ispatlar şekilde gerçekleşen krizler birbirini takip etmeye başlamıştır. Kuşkusuz buhranların en şiddetlisi ve uzun olan 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Klasik İktisadı dahi benimseyenlerin meseleye yeni bir açıdan bakmalarını zorunlu kılmıştır. 1929 Krizi ile birlikte ekonomide çöküş yaşanmış, Klasik Yaklaşım'ın görüşleri krizi bitirememiştir. Keynes'in görüşleriyle birlikte dünya ekonomisi krizden kurtulmaya başlamıştır. Keynes tarafından ileri sürülen Genel Teori, ekonomik dengenin eksik istihdamda da oluşabileceğini, eğer devlet müdahale etmezse tam istihdama tesadüfen ulaşılacağını ve gerekli müdahaleler olamadan ekonomik krizlerin aşılamayacağını ispatlamıştır. Klasiklerin

¹⁵ Özmen, s. 33.

aksine sadece para politikasının denge sağlamada yeterli olmayacağını söyleyen Keynes, maliye politikası araçlarının da devrede olması gerektiğini savunmuştur¹⁶.

Klasik Yaklaşım devlet müdahalesinin olmaması gerektiğini, ekonominin sorunları kendiliğinden aşabileceğini düşünmüştür. Fakat 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte ekonomideki bozulma Klasik Yaklaşım'ın vurguladığı gibi kendiliğinden toparlanamamıştır. Talep yetersizliği sonucu oluşan bu deflasyonist krizin, ancak devlet müdahalesiyle giderilebileceğini savunan Keynesyen Yaklaşım ortaya çıkmıştır. Keynesyen Yaklaşım, talep yetersizliğinin kamu harcaması araçları kullanılarak maliye politikasının oluşturulmasıyla giderilebileceğini söylemiştir. Keynesyen Yaklaşımı kullanan birçok ülkede ekonomi dipten kurtularak canlanma göstermiştir. Dünya ekonomisinin 1929 Ekonomik Krizi'ni Keynes'in görüşleriyle aşmış olması, bundan sonraki süreçte gerek liberal gerek sosyalist ekonomi anlayışını güden ülkelerde Keynes'in politikaları kullanılmaya başlanmıştır. Keynes, kamu harcamalarını kullanarak, efektif talep yetersizliğinin giderilebileceğini ve milli gelirin artış göstereceğini ifade etmiştir.

3. Keynes Sonrası Yaklaşımlarda Kamu Harcamaları

Keynes sonrası ilk olarak Monetarist Akım gündeme gelmiştir. Parasalcı Akım olarak da ifade edilen Monetarist Akım'ın en önemli temsilcisi, Amerikalı iktisatçı M. Friedman'dır. Para ve maliye politikası uygulamasına karşı olan Monetaristler, bunun yerine denk bütçenin korunması gerektiğini ve piyasanın düzenini olumsuz etkileyen tekellerle mücadele edilmesini vurgulamışlardır. Ayrıca Monetaristler, para arzının üretimle eş değerde artışının sağlanması gerektiğini önerirler. M. Friedman'a göre gelişmiş ülkelerde 1970'lerden sonra baş gösteren krizin asıl nedeni, Keynes'ten esinlenerek uygulanmaya başlanmış olan konjonktür politikalarıdır. Bu politikalarla para arzının disiplinsizce kullanılması, ekonomide istikrarsızlığa neden olmuştur. Monetaristlere göre 1970'li yıllarda oluşan işsizlik ve enflasyonun nedeni, uygulanan para politikalarıdır. Ekonomik istikrarsızlığın kaynağı ise yanlış para politikası sonucu oluşan para arzındaki düzensiz dalgalanmalardır. Örneğin enflasyon, para arzındaki üretim düzeyinin üzerinde

¹⁶ Seçme, s. 19.

gerçekleşen artışların nominal gelirleri arttırmasıyla ortaya çıkmaktadır. İşsizlik ise enflasyonun neden olduğu bir durumdur¹⁷.

Monetarizm'den başka özellikle 1970 Stagflasyon Krizi'ne karşı oluşum gösteren iktisat yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan Yeni Klasik İktisat, Kamu Tercihi Modeli ve Arz Yönlü İktisat anlayışında para ve maliye politikaları konusunda olumsuz görüşler ifade edilmiştir. Keynes'i yeniden değerlendiren ve Keynes'in temel görüşlerini destekleyen yaklaşımlara göre ise para ve maliye politikaları sonucu milli gelir ve istihdam düzeyi geliştirilebilir.

Yeni Klasik İktisat görüşü, Rasyonel Beklentiler Hipotezi ile ekonomik birimlerin uygulanacak politikaları tahmin edebileceklerini, sonuçlarını iyi analiz edebileceklerini, sonuç olarak politikalara yönelik önlemler alabileceklerini bu yüzden para ve maliye politikalarının başarısız olacağını ifade etmiştir. Kamu Tercihi Modeli'ne göre ise kamu harcamaları keyfi çıkar amaçlı kullanılmamalıdır. Aksi halde aşırı bütçe açıkları ekonomi üzerinde önemli bir tehdit oluşturacaktır. Uygulanacak politikalar anayasalar ile güvence altına alınmalıdır. Arz Yönlü İktisat görüşü, kamu harcamaları ile ekonomiye müdahalede bulunulmaması gerektiği ve kamu gelirlerinin alınabileceği uygun bir sınırın olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yeni Keynesyen İktisat düşünürleri; etkin ücret teorisi, fiyat ve ücret yapışkanlığı, sözleşmeler, asimetrik bilgi gibi yaklaşımlarla uygulanan politikaların başarılı olacağını savunmuşlardır.

E. Kamu Harcamaları Artışlarının Sorgulanması

Kamu harcamaları artışı, bazı iktisat yaklaşımları ve iktisat düşünürleri tarafından sorgulanmıştır. Örneğin Buchanan, kamu harcamalarının artışı ile birlikte artan kamu kesiminin ekonomideki payını, müdahale edilmesi gereken bir durum olarak ele almıştır. Burada Buchanan ve benzeri görüşlere göre, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yapının düzenlenmesi ve daha hızlı ekonomik büyümenin sağlanması gibi görevler ön plana çıktığından, kamu harcamalarının hızlı artışı gerçekleşebilmektedir. Bu hızlı artış kontrolsüz bir şekilde gerçekleşebilmekte, kamu maliyesinde ve ekonominin diğer alanlarında olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir.

¹⁷ Aytaç Eker ve Kamil Tüğen, **Kamu Maliyesine Giriş**, Takav Matbaası, İzmir, 1994, s. 52.

Diğer yandan devletin ekonomiye müdahalede bulunmasını destekleyen görüşlere göre özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu harcaması artışı kaçınılmazdır. Dışsallıklar, ölçek ekonomileri, kamusal mallar gibi nedenler ile gelişmekte olan ülkelerde kamu kesimi birçok mal ve hizmetin sunumunu üstlenmektedir. Çünkü henüz varlığını hissettirmeye başlayan özel kesim, piyasa yapısını bozan faktörlerin üstesinden gelemediği için etkin ve kârlı olamamaktadır. Bu nedenlerle devlet, ekonomide yer alıp toplumsal faydası yüksek olan mal ve hizmetlere yönelik üretim gerçekleştirmektedir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde hızlı sanayileşmenin gerçekleşmesi, verimliliği yüksek modern bir tarım kesiminin varlığı, herkesin iş bulabilmesi ve konut sıkıntısının olmaması gibi istekler söz konusudur. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde devletin ekonomiye müdahalesi vazgeçilmez ve geniş kapsamlı şeklinde olması gerektiği yorumlanmaktadır¹⁸.

Bu görüşten yola çıkarak kamu büyüklüğünün belli bir sınırının olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kamu büyüklüğündeki artışa endişe ile yaklaşmış iken, gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmesi için buna belli ölçülerde izin verilebileceği vurgulanmıştır. Ancak kamu harcamalarının verimli alanlarda kullanılması, keyfi uygulamaları içermemesi ve finansmanı konusuna dikkat edilmesi gerekmektedir.

1. Kamu Harcamaları Artış Türleri

Kamu harcamaları artış türleri iki ana kategoride değerlendirilir. Bunlardan birincisi kamu harcamalarının gerçek artış nedenleri, ikincisi ise kamu harcamalarının görelî artış nedenleridir.

a. Kamu Harcamalarının Gerçek Artış Nedenleri

Topluma sunulan mal veya hizmetin kalitesinde veya miktarında artışın yanında, kamu harcamalarının tutarının da artmasına “gerçek artış” denilmektedir. Kamu harcamalarındaki gerçek artışın nedenleri; iktisadi nedenler, devlet

¹⁸ Seçme, s. 22.

anlayışındaki değişmeler, savaş ve savunma harcamalarındaki değişmeler, teknolojik harcamalar ve nüfus artışı olarak sıralanabilir¹⁹.

✓ İktisadi nedenler

İhtiyaçların sınırsız olması ve tatmin edildikçe yeni ihtiyaçların ortaya çıkması, birey düzeyinde olduğu kadar toplum düzeyinde de etkili olan bir kuraldır. Buna bağlı olarak, bireysel ihtiyaçlar gibi kamu ihtiyaçları da hem miktar, hem de nitelik olarak artış göstermektedir²⁰. Dünyadaki nüfusun giderek artış göstermesi hem bireysel hem de kamusal ihtiyaçların artmasına yol açmıştır. Kamusal ihtiyaçların giderilmesi kamu harcaması yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Devletin, belirli alanlarda özel kesimin eksikliklerini giderebilmek için yatırımlar yapması, durgunluk dönemlerinde genişletici politikalar izleyerek harcamalarını arttırması gibi devlet tarafından yapılan bu harcamalar, hem miktar hem de nitelik itibariyle yeni ve fazla harcamalardır. Bu durumlarda kamu harcamaları gerçekten artmaktadır²¹.

✓ Devlet anlayışında meydana gelen değişmeler

Kamu harcamalarının gerçek anlamda artışında, devlet anlayışında meydana gelen değişmeler de etkili olmaktadır. Klasik iktisadi düşüncenin benimsendiği dönemlerde devlet faaliyetleri temel hizmetlerle (adalet, savunma, diplomasi, eğitim gibi) sınırlandırılmıştır. Bu düşünce, devletin iktisadi hayata girmesinin ekonomideki doğal dengeyi bozacağı, kaynakların verimli kullanılmasını önleyeceği varsayımına dayanmaktadır. Fakat iktisadi, sosyal ve politik hayatta karşılaşılan olaylar bu düşünceden uzaklaşılmasını zorlaştırmıştır. Sonuçta, devletin toplum hayatındaki yerinin güçlendirilmesini esas alan ve iktisadi hayatın ancak bu şekilde dengeli gelişebileceğini savunan görüşler genel kabul görmüştür. Devlet müdahaleciliğinin gelişmesine yön veren bu görüşler, devlet faaliyetlerinin ve harcamalarının artmasını sağlamıştır²². Örneğın, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte kamu harcamalarına karşı çıkan liberal politikalar terk edilip, kamu harcamalarını bir politika aracı olarak benimseyen sosyal politikalar kullanılmaya başlanmıştır.

¹⁹ Kalenderoğlu, s. 33.

²⁰ Akdoğan, s. 64.

²¹ Kalenderoğlu, s. 35.

²² Eker ve Tüğen, s. 72.

İktisat biliminde bu tarafsız devletten sosyal refah devletine geçiş olarak bilinir. Tarafsız devletten sosyal refah devletine geçişle birlikte, devlet iktisadi ve sosyal alanlarda daha çok etkili olmaya, daha çok rol almaya başlamıştır. Örneğin; devlet iktisadi alanda yeni yatırımlar yapmış, yeni teşebbüsler kurmuş, yeni harcamalar yapmıştır. Sosyal olarak eğitim, öğretim, sağlık gibi alanlarda faaliyetlerde bulunmaya başlamış ve yaptığı tüm bu faaliyetler hizmetleri miktar ve nicelik olarak arttırmıştır. Bu yüzden bu harcamalar da kamu harcamalarının gerçek artış nedenleridir²³.

✓ Savaş ve savunma harcamalarındaki değişiklikler

Ülkelerin jeopolitik konumları gereği alacakları savunma önlemleri, kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Savaş tehlikesine maruz kalan ülkeler, savunma amacıyla bütçelerinin %50'sine yakın kısmını bu amaçla kullanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı yapılan harcamalar, kamu harcamalarını gerçek olarak arttırmaktadır²⁴.

Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında ülkeler, bütçeden savunma harcamalarına önemli paylar ayırmışlardır. Fakat günümüzde de ülkelerin çoğu savaş olmamasına rağmen her an savaşa girecekmiş gibi savaş teknolojilerini yenilemektedirler. Yani sadece savaş dönemlerinde değil, barış dönemlerinde de askeri nedenlerle yapılan kamu harcamaları artmaktadır ve bu artışlar gerçek artışlardır.

✓ Teknolojik gelişmeler

Devlet, yeni teknolojinin ve gerektirdiği araçların kullanımı için büyük harcamalarda bulunmaktadır. Örneğin; sağlık kesiminde yeni teknolojiyle üretilmiş tahlil ve tedavi araçları, eğitimde öğrenmeyi kolaylaştıran araçlar, ulaşımda yeni araçlar, savunmada yeni ve modern silahlar gibi unsurlar devletin harcamalarını arttırmaktadır. Teknolojik alandaki buluşlar ve gelişmeler yeni hizmetlerin ortaya çıkmasına ve bu alanda ihtiyaçların artmasına neden olmakta ve kamu harcamaları da artış göstermektedir²⁵. Özellikle 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında teknolojik gelişme büyük bir hız kazanmıştır. Ulaşım, iletişim, makine, sanayi, bilgi

²³ Kalenderoğlu, s. 35.

²⁴ Osman Pehlivan, **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2007, s. 27.

²⁵ Orhaner, s. 112.

teknolojileri alanlarında üst düzeye ulaşılacak istenmesi ve bu alanlarda faaliyet gösteren firmaların ve devletlerin rekabeti kamu harcamalarının artmasına yol açmıştır.

✓ Nüfus artışı

Bir ülkede nüfusun çoğalması devletin kamusal hizmet üretimini arttırmasını da beraberinde getirir. Artan nüfusun eğitim, sağlık, yiyecek, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet daha fazla harcama yapmak zorundadır. Kırsal kesimlerde mevcut olan gizli işsizlik nedeniyle bu kesimlerde yaşayan bireylerin şehirlere yönelmesi şehirlerdeki büyümeyi hızlandırır. Şehirlerde oluşan nüfus yoğunluğu, şehirlerdeki giderleri arttırır. Nüfusun artmasıyla temel altyapı hizmetlerinin karşılanması gerekliliği ve hizmet hacminin genişlemesi kamu harcamalarının artmasına neden olur²⁶.

b. Kamu Harcamalarının Görünüşte Artış Nedenleri

Kamu harcamalarının görünüşte artışı; ihtiyaçlarda köklü bir değişiklik olmamasına, topluma götürülen hizmetlerde değişiklik bulunmamasına karşın, harcama verilerinin yükselmesini belirtmektedir. Kamu harcamalarının görünüşte büyümesinde etkili olan faktörler; para ekonomisinin yaygınlaşması, bütçe usullerinin değişmesi, paranın değerinin düşmesi, ülke sınırlarının ve nüfusun büyümesi olarak belirtilebilir²⁷.

✓ Para ekonomisinin yaygınlaşması

Para ekonomisinin yaygınlaşması ile birlikte, kamu hizmetleri gerçekte genişleme göstermediği halde harcamalar parayla ifade edildiği için, harcamaların görünüşte artması sonucunu doğurmuştur. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda kamu harcamalarındaki artışlar bu nedene bağlanmaktadır²⁸. Sonuç olarak para ekonomisine geçilmesiyle trampa ekonomisine göre kayıtlar daha düzenli tutulduğu için görünürde harcamalara dair bir artış olmasa dahi rakamsal olarak artış görülmüştür.

²⁶ Pehlivan, s. 79.

²⁷ Akdoğan, s. 74.

²⁸ Eker ve Tügen, ss. 69-71.

✓ Bütçe usulünün değişimi

Kamu harcamalarının görünüşte artmasında bütçe hazırlama usullerinde meydana gelen değişmeler de etkili olmaktadır. Bu değişmelerden en önemlisi, bütçede safi usulün terk edilerek gayri safi usule geçilmesidir. Daha önceleri devlet bütçeleri safi usule göre tutulmaktaydı. Yani, bütçe içerisinde gelirler ve harcamalar ayrı ayrı gösterilmiyor, bir gelir için yapılmış olan harcamalar bu gelirden düşülüyor ve safi (net) gelir bütçeye kaydediliyordu. Bu usul, zamanla yerini gayri safi usule bırakmıştır. Yani, bir gelir ve bu geliri elde etmek için yapılan harcamalar bütçeye ayrı ayrı yazılmaya başlanmıştır. Bu durum neticesinde, eskiden yapılmış olan kamu harcamaları bütçede görünmezken, artık bütçede görünmeye başlamıştır. Hizmetlerde bir değişiklik yokken, bütçede gösterilmeye başlanması ile bütçede harcama verileri oluşmuş ve kamu harcamaları artmış gibi görünmüştür. Bu durum da kamu harcamalarının görünüşte artış nedenidir²⁹.

✓ Paranın değerinin düşmesi

Paranın alım gücü çeşitli ülkelerde ve yıllar boyunca devamlı olarak azalmıştır. Paranın değerinin azalması başlıca iki şekilde görülür. Biri devalüasyon, yani paranın kanuni altın karşılığının azalması; ikincisi enflasyon, yani altın karşılığında azalma olmamasına rağmen bir malın, para birimine oranla fiyatının yükselmesidir. Her iki durumda da, yani devalüasyon ve enflasyon sonucunda kamu harcamaları, aynı milli para birimine göre yapay olarak artmış gözükür³⁰. Buradaki artış sanal artıştır. Devalüasyon uygulaması ve enflasyon sonucu kamu harcama verilerinde büyüme meydana gelebilir.

✓ Ülke sınırlarının büyümesi

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerinden biride ülke sınırlarının ve nüfusun büyümesidir. Ülke sınırları ve nüfus büyüdüğünde yapılan harcamalarda bir artış söz konusudur. Fakat harcamaların ülke yüz ölçümüne ve nüfusa oranlanması sonucu artışın görünüşte bir artış olduğu, birim düzeyinde bir artışın söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Örnek olarak, 1936'da Hatay'ın anavatana katılması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları değişmiş, yüzölçümü artmıştır. Sınırlara katılmadan önce Hatay'da kamu hizmetleri için yapılan harcamalar, kendi bütçesi ile ilgiliyken katılmadan sonra yapılan harcamalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütçesinde

²⁹ Kalenderoğlu, s. 34.

³⁰ Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, 17. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 2005, s. 142.

görüldüğünden 1939 yılı devlet bütçesinde görülen harcama artışı, görünüşte bir artıştır³¹.

2. Kamu Harcamaları Artışının Nedenleri: Kişisel Yaklaşımlar

Kamu Harcamaları artışı konusunda kuramsal düzeyde gerçekleştirilmiş birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan kuramsal çalışmalarda, kamu harcamalarının dünya ekonomilerinde sürekli artış eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum 20. yüzyılda belirgin olarak gözlenmektedir. Birçok ülkede I. ve II. Dünya Savaşları sırasında askeri harcamaların artış göstermesi, kamu harcamalarını arttırmıştır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin sağlık, eğitim ve sosyal sigorta konularında yükümlülük altına girmeleri, kentleşme ile birlikte güvenlik, altyapı, eğlence gibi alanlarda daha fazla kamu hizmeti sunulmasından dolayı, kamu harcamaları artış göstermiştir³². Kamu harcamaları I. Dünya Savaşı, 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte maliye politikasının önemli bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1929 Ekonomik Krizi ile birlikte efektif talep yetersizliğini gidermek için Keynes'in politikaları gündeme gelmiştir. Keynes, Kamu harcamaları artışı sağlanarak efektif talep yetersizliğinin giderilebileceği ve ekonomik büyümede artış sağlanabileceğini ortaya koymuştur. Kamu harcamaları artışıyla ilgili çok sayıda görüş ortaya atılmıştır. Wagner, Musgrave, Peacock-Wiseman, Gupta ve Michas, Odle, Niskanen, Baumol önemli görüşleriyle dikkat çekmişlerdir.

a. Wagner Yasası: Harcamaların Sürekli Artışı

Kamu harcamalarının genelde devamlı olarak artış eğilimine sahip olması bu durumun bir yasa şeklinde ifade edilmesine yol açmıştır. Nitekim 19. yüzyıldan itibaren maliye yazarlarının dikkatini çeken bu konu hakkında ilk inceleme yapanlardan birisi ünlü Alman maliyecisi ve devlet adamı Adolph Wagner (1835-1917)'dir. A.Wagner, "Siyasi İktisadın Temelleri" adlı eserinde kamu harcamalarının

³¹ Nihat Edizdoğan, **Kamu Maliyesi I (Kamu Ekonomisi, Kamu Harcamaları ve Bütçe)**, 6.baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998, s. 54.

³² Cihan Bulut, "Kamu Sektörü ve Harcamalarının Ekonomik Etkileri", **Journal of Qafqaz University**, Sayı: 8, 2001, s. 8.

artışını, devlet faaliyetlerinin artışına bağlamaktadır. A. Wagner, söz konusu eserinde belirli bir zaman dilimi dikkate alındığında her ülkede devlet faaliyetlerinin arttığını özellikle vurgulamaktadır³³.

A.Wagner, 19. yüzyılda çeşitli ülkelerde yaptığı incelemeler sonucunda kamu harcamalarının sürekli artma eğiliminde olduğunu belirlenmiştir. A.Wagner, Wagner Yasası olarak bilinen kamu harcamalarının sürekli artışı tezini, 1883 yılında sanayi devriminin gelişme sürecinde ortaya atmıştır. A.Wagner genellikle Sanayi Devrimi'nde gelişme göstermiş ülkeler üzerinde incelemeler gerçekleştirmiştir. A.Wagner'in yaptığı incelemeler neticesinde, Sanayi Devrimi'nin sağladığı gelişme ile milli gelirdeki artış sonucu, sosyal ve kültürel gelişiminde sağlanabilmesi için kamu hizmetlerine talebin artış göstereceği sonucuna ulaşılmıştır. A.Wagner'e göre GSYİH'daki artış, oransal olarak kamu harcamalarını arttıracaktır.

Devletin topluma sunmak zorunda olduğu ihtiyaçların genişlemesi, devlet faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bazı olağanüstü dönemlerde devletin gerçekleştirmiş olduğu kamu harcamalarında yüksek artışlar görülmüştür. Wagner Yasası'na göre, ekonomik faaliyetlerdeki artış, devletin faaliyetlerinde artışa neden olmakta ve devletin artan faaliyetleri sonucunda kamu harcamaları da artmaktadır. Wagner'e göre, ülkelerdeki sosyal gelişimin sağlanabilmesi için devlet tarafından kamu harcamalarının artırılması gerekir. Özel kesim, tek başına sosyal gelişimi sağlamaya yetmeyecektir³⁴. Ekonomi, kamu kesimi ve özel kesim olarak iki kesime ayrılabilir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ile birlikte milli gelir artış gösterecek ve milli gelirdeki bu artıştan, kamu ve özel kesimin almış olduğu paylarda artış gösterecektir. Wagner'e göre, kamu kesiminin milli gelirden elde ettiği bu artış kamu harcamalarının da sürekli artışını sağlayacaktır.

Sanayileşen toplumlarda kişi başına reel milli gelir arttıkça, kamu kesiminin önemi de görece olarak artar. Wagner'e göre özel kesimin kamu kesimini ikame etmesi nedeniyle, devletin yönetim ve denetim fonksiyonları gelişir. Bu gelişmeye ek olarak sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan iş bölümü; emek faktörünün giderek uzmanlaşmasına, iş ilişkilerinin daha karmaşık hale gelmesine ve bilgi alış verişine olan ihtiyacın daralmasına yol açar. Böyle bir ortamda, devletin düzenleyici ve

³³ Eker ve Tüğen, s. 63.

³⁴ Harun Terzi, "Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme", *İşletme İktisat ve Finans Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 142, 1998, s. 69.

korumacı davranışlarına olan talep yükselir. Sanayileşmenin ilerleyen dönemlerinde ise nüfus yoğunluğunun artması ve hızlı kentleşme ile birlikte, devletin ekonomideki düzenleme ve denetleme görevi daha fazla artış göstermektedir. Wagner, sanayileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal gelişme ve refah artışı ile birlikte, özellikle kültür ve eğitimin gelişim göstermesi ve gelirin yeniden adil paylaşımının sağlanması için harcamaların artacağını kabul etmiştir³⁵. Ekonomilerde çeşitli dönemlerde, devletin özel kesime göre daha fazla ağırlığının olduğu söylenebilir. Özellikle kalkınma planlarıyla sanayileşme oranlarını arttırma amacı güden ülkelerde, devlet ekonomi yönetimini eline almıştır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte bu kalkınma planları, birçok ülkede uygulanmaya başlanmıştır. Kalkınma planlarının ekonomiye uyumunu hızlı bir şekilde sağlayan ülkeler bugünün gelişmiş ülkeleri konumunu almışlarken, kalkınma planlarını uygulamalarına rağmen belli bir sanayileşme düzeyini yakalayamamış ülkeler, günümüzde gelişme yolunda çaba göstermektedirler.

Sanayileşmede belli bir düzeyi yakalayabilmek için teknolojik alt yapının iyi durumda olması gerekir. Teknolojik gelişme, yatırımların daha büyük ölçekte yapılmasını gerektirmektedir. Büyük ölçekli özel kesim yatırımlarının ortaya çıkması, ekonomik etkinliğin sağlanması ve devam ettirilebilmesi için kamu kesimi tarafından yapılan yatırımlara ihtiyaç vardır. Aslında bu, bazı alanlarda bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin toplumsal ve ekonomik gelişme, büyük ölçekli haberleşme ve ulaşım gibi altyapı yatırımlarını gerektirmektedir. Bu yatırımlarda ancak devlet tarafından yapılabilir. Başlangıçta büyük sermaye gerektiren ve riskli görünen bu tür yatırımların özel kesim tarafından yapılmaması devletin müdahalesini zorunlu hale getirir. Bu müdahalenin bir sonucu olarak da kamu harcamaları artar³⁶. Wagner Hipotezi'nin geçerli olabilmesi için belirli bir sanayileşme derecesine gelmiş olan ülkelerde, kişi başına gelir düzeyinin yükselmiş olması gerekir. A.Wagner yapmış olduğu analizde, sosyal amaçlı kamusal hizmetlerdeki genişlemenin yanında sanayileşmenin de kamu harcamalarında artışı beraberinde getirdiğinin altını çizmiştir³⁷. Kalkınma aşamasında olan ülkelerde belli

³⁵ Telek, s. 22.

³⁶ Telek, s. 23.

³⁷ Kamil Mutluer, Ahmet Kesik ve Erdoğan Öner, **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 134.

bir büyüme düzeyine erişebilmek için devletin desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin, 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde, devlet tarafından özel kesimin desteklenerek kalkınmanın gerçekleştirilmesi anlayışı hakim olmuş fakat özel kesim teşvik edilmesine rağmen başarı sağlanamadığı için devlet müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Yazında, Wagner tarafından ifade edilen iktisadi büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu düşüncesini destekleyici çalışmaların yanı sıra Keynes tarafından ifade edilen, kamu harcamalarından iktisadi büyümeye doğru bir ilişkinin olduğu görüşünü destekleyen çalışmalar da yer almaktadır. Keynes'e göre, kamu harcamaları otonom dışsal değişken olarak görülmekte ve özellikle durgunluk dönemlerinde aktif olarak kullanılması gereken politika aracı olarak düşünülmektedir. Ayrıca Wagner ve Keynes'in düşüncelerini destekleyen çalışmalarda sonuçların aksine söz konusu değişkenler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı ya da iki yönlü bir ilişki olduğu yönünde elde edilen sonuçlar da bulunmaktadır³⁸.

Wagner Yasası çerçevesinde iktisadi büyüme ve kamu harcaması ilişkisi özellikle 1970'li yılların sonlarından itibaren farklı ülkeler için uygulamalı olarak test edilmiş ve yapılan bu uygulamalı çalışmalarda değişik türde modeller kullanılmıştır.

Wagner Yasası'nın geçerliliği için geliştirilen modeller;

$$\text{Model 1: KH} = f(\text{GSYİH}) \quad (\text{KH: Kamu Harcamaları})$$

Model 1, Peacock-Wiseman Modeli'dir. Buna göre Wagner Yasası'nın geçerli olabilmesi için kamu harcamalarında gerçekleşen artışın GSYİH artışından daha fazla olması gerekir.

$$\text{Model 2: KH} = f(\text{GSYİH}/N) \quad (N: \text{Nüfus})$$

Model 2, Goffman ve Mahar(1971) Modeli'dir. Goffman ve Mahar'a göre kamu harcamalarındaki artışın sadece ekonomik gelişmeden kaynaklanmadığını, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun artmasının, özellikle eğitim ve sağlık harcamaları artışında etkili olduğunu öngörmektedir. Modelde kamu harcamaları, kişi başına GSYİH'nin artan fonksiyonu olarak ifade edilmiştir.

³⁸ Kadir Tuna, "Türkiye'de Wagner Kanunu Geçerliliğinin Test Edilmesi", **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2013, ss. 54-55.

Model 3: $KH/GSY\dot{I}H = f(GSY\dot{I}H)$

Model 3, Mann (1980) tarafından gerçekleştirilmiştir. Mann, kamu harcamalarının GSYİH içindeki payını bağımlı değişken haline getirmiştir. Bu model Peacock – Wiseman oransal modeli olarak adlandırılmaktadır. Bu modelde kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, GSYİH'nın artan bir fonksiyonudur.

Model 4: $KH/GSY\dot{I}H = f(GSY\dot{I}H/N)$

Model 4, Musgrave tarafından geliştirilmiştir. Musgrave göre, düşük gelir düzeyinden yüksek gelir düzeyine geçen ülkelerde Wagner Yasası'nın geçerli olabilmesi için kamu harcamalarının GSYİH içindeki payının (KH/GSYİH), bağımlı değişken olarak kullanılması gerektiği savunulmuştur. Modele göre kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, kişi başına GSYİH'nın artan bir fonksiyonudur.

Model 5: $KH/N = f(GSY\dot{I}H/N)$

Model 5, 1967'de önce Gupta tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra 1975'te aynı fonksiyonu Michas kullanmıştır. Bu nedenle modelin adı Gupta-Michas Modeli olarak adlandırılmıştır. Modele göre kişi başına kamu harcamaları, kişi başına GSYİH'nın artan bir fonksiyonudur.

Model 6: $KTH = f(GSY\dot{I}H)$ (KTH: Kamu Tüketim Harcamaları)

Model 6, 1968'de Pryor tarafından kullanılmıştır. Bu modelde KTH, GSYİH'nın artan bir fonksiyonudur. Pryor'a göre, GSYİH'daki artış kamudaki tüketim harcamalarını arttırmaktadır³⁹.

b. Peacock –Wiseman: Harcamaların Sıçraması Tezi

Peacock ve Wiseman, Wagner'in yarasını sorgulayarak kamu harcamalarının sıçramalı artış tezini ortaya koymuşlardır. Peacock ve Wiseman, 1961 yılında yaptıkları kamu harcamaları ile ilgili çalışmada, devlet tarafından toplanan kamu gelirleri üzerinde durmuşlar. Peacock ve Wiseman kamu harcamalarındaki artışın, kamu gelirlerindeki artışla ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Ekonominin gelişimine bağlı olarak sağlanan vergi gelirleri de artış gösterir. Vergi gelirlerindeki artışın sonucunda, kamu harcamaları düzeyinde yükselme ortaya çıkar. Ekonomik, sosyal ve siyasal bunalım dönemlerinde devlet, olağanüstü harcamalar yapmak zorunda

³⁹ Süleyman Ulutürk, Servet Akyol ve Mehmet Mert, "Wagner Yasası'nın Türkiye İçin Test Edilmesi 2014 Dönemine İlişkin ARDL Analizi", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 34, 2016, ss. 24-25.

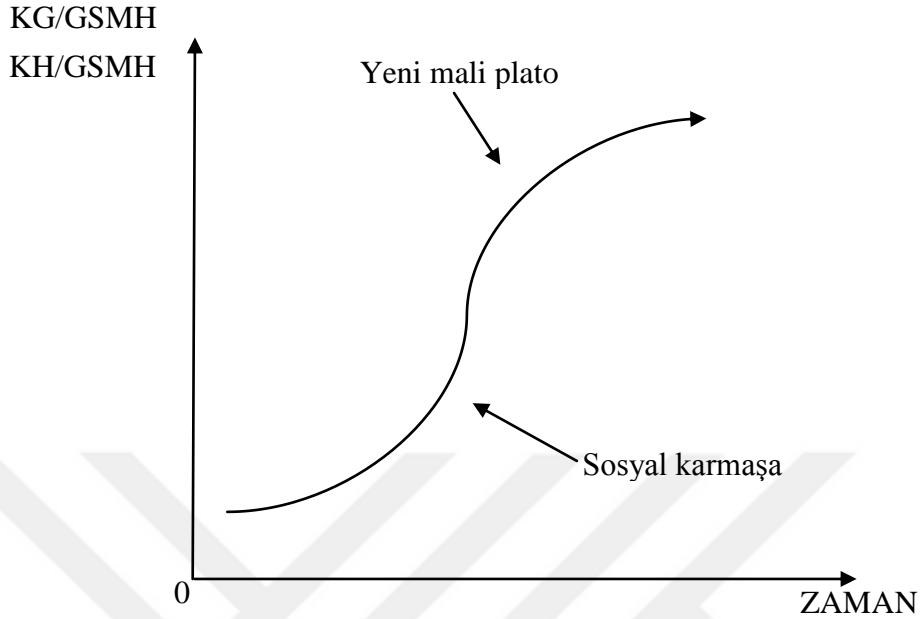
kalır. Bu harcamalarını finanse edebilmek için de devlet, vergilerin arttırılması yoluna başvurur. Normal şartlarda vergiler aşırı olmayan ve halkın dayanabileceği bir düzeydedir. Olağanüstü dönemlerde vergi oranlarında bir artış meydana geldiği zaman, toplumdan bu konuda anlayışlı olması beklenir. Toplumun da vergi yükü hakkındaki kanaatleri değişir, daha ağır bir vergi yükünü kabullenir. Ancak olağanüstü dönemler sona erdikten sonra kamu harcamaları ve vergi oranları eski düzeylerine dönemeyeceğinden, devlet artan vergi gelirlerini yeni amaçlar için kullanır⁴⁰. Burada ifade edilen Peacock ve Wiseman'a göre, vergi oranlarındaki artış sonucunda daha yüksek düzeyde elde edilen vergi gelirlerinin, artan kamu harcamalarının finansmanında kullanılacağı ve artan kamu harcamalarının bir daha eski düzeyine dönmeyeceğidir.

Kamu harcamalarındaki bu artışı açıklamak için Peacock ve Wiseman, İngiltere'de kamu harcamalarını 1890'dan 1950 yılına kadar incelemeleri sonucunda, savaşlar gibi büyük bunalım dönemlerinde kamu harcamalarının sıçrama yaptığını bunalım sonrası dönemlerde de eski düzeyine inmediğini belirlemişlerdir. Savaşlardan sonra kamu harcamalarında bir azalış olsa bile bunun düzeyi eskisine kıyasla daha yüksekte olup, kamu gelir ve harcamaları sürekli olarak yükselme eğilimi içerisindedir⁴¹. Peacock ve Wiseman'a göre Wagner'in ifade ettiği gibi GSYİH ile kamu harcamaları arasındaki ilişki ancak kamu harcamalarındaki artışın GSYİH'daki artıştan daha büyük olması durumunda mümkün olabilir. Peacock ve Wiseman, kamu harcamalarındaki artışın vergi artışıyla ilgili olduğunu, özellikle kamu harcamalarının sıçrama gösterdiği olağanüstü dönemlerde kamu harcamalarının finansmanı için vergilerinde artış gösterdiğini belirtmişlerdir. Ülkelerin kamu gelirleri ve kamu harcamalarına ilişkin verileri incelendiğinde devamlı artışın olduğu bir tablo ile karşılaşılır.

⁴⁰ Murat Mere, **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006, s. 42.

⁴¹ Akdoğan, ss. 68-69.

Şekil 1: Peacock –Wiseman: Harcamaların Sıçraması Tezi.

KH: Kamu Harcamaları, KG: Kamu Gelirleri

Kaynak: Hubert Brochier ve Charles Albert Michalet, **Maliye Ekonomisi**, çev. Adnan Erdaş, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981, s. 424.

Savaş gibi olağanüstü dönemlerde, devletin yapmak zorunda olduğu harcamaların düzeyinin yükselmesi, toplumun kamusal yüklenimler konusundaki davranış biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Söz konusu dönemlerde mükellefler, o zamana kadar dayanılmaz sanılan vergilendirme oranlarını kabullenmektedirler. Olağanüstü durumlar yeni vergi kaynakları yaratılmasını veya var olan kaynakların artırılmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, bunalım dönemi atlatıldıktan sonra vergi oranlarının eski düzeyine dönmesi durumu, savaş sonrası dönemde yeni sorunların bulunması veya yeni savaş ihtimalleri nedeniyle tekrar tartışılmamaktadır. Dolayısıyla vergi yükünün artış göstermesi vergi gelirlerini arttırmıştır. Vergi gelirlerindeki artışa paralel olarak kamu harcamaları artış göstermiş ve harcamalar bir daha eski düzeyine geri dönmemiştir⁴². Bundan dolayı; Peacock ve Wiseman'ın kuramsal açıklamaları yazında "sıçrama etkisi" olarak da adlandırılır. Şekil 1'de görülmektedir ki ekonomik kriz veya olağanüstü olumsuz durumların neden olduğu

⁴² Hubert Brochier ve Charles Albert Michalet, **Maliye Ekonomisi**, çev. Adnan Erdaş, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981, s. 425.

sosyal karmaşa durumlarında kamu harcamaları artış gösterecek, yeni mali platonun oluşumuyla kamu harcamaları eski düzeyine dönmeyecektir.

c. Musgrave: Kalkınma Aşamaları Tezi

Musgrave, ülkelerdeki kalkınma aşamalarına bağlı olarak kamu harcamalarındaki gelişmeleri gözlemlemiştir. Bu analizde Musgrave, talep yönlü etkiler üzerinde yoğunlaşmıştır. Kalkınmanın değişik aşamalarında değişik türde kamu harcamaları ön plana çıkar. Buna göre kamu harcamalarının belirleyicileri ile bunları çevreleyen koşulları ve sosyal faktörleri birbirinden ayırmak gereklidir. Örneğin Musgrave analizini, bütçeyi etkileyen politik sosyal ve kültürel faktörleri bir tarafa bırakıp, sermaye birikimi kamusal tüketim ve transfer harcamaları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Böylece kalkınmanın başlangıç aşamalarında altyapı şeklindeki sermaye harcamaları ön plandadır ve kamu harcamalarını bu belirler. Özel sermaye birikiminin yetersizliği, kamusal sermaye harcamalarının nedenini oluşturur. Musgrave'in analizi cari harcamalar ve transfer harcamaları konusunda kesinlik kazanmaz. Cari harcamalarının kamusal toplam harcamalar içindeki payının artması kesin değildir. Ayrıca transfer harcamaları, ülkeye göre değişen bölüşüm politikalarına bağlıdır⁴³.

Ekonominin gelişme sürecine dayanarak kamu kesiminin rolünün değiştiğini vurgulayan Musgrave, değişimin özellikle eğitim ve sağlık harcamaları ile diğer sosyal harcamalar lehine olduğunu ifade etmektedir. Musgrave, büyümenin bir işareti olarak kişi başına gelir değişkenine modelinde yer vermiştir ve kamu ile özel kesim arasında kaynakların kullanımında verimliliğin temel alındığı varsayımını savunmaktadır. Çünkü özel mallar üretilirken malların ağırlıklı olarak içsel faydası dikkate alınırken, kamu mallarının üretiminde dışsal faydası yoğun olan mallar önemli olmaktadır. Musgrave, modelini aşağıdaki gibi formüle etmiştir:

$$KH / GSMH = f (GSMH / N)$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

N: Nüfus

⁴³ Mustafa Durmuş, "Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme", *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 88, Sayı: 3, 2006, s. 251.

Musgrave Modeli'ne göre, Wagner Hipotezi'nin geçerli olabilmesi için gayri safi milli hasıla içinde kamu harcamalarının oranının, kişi başına gayri safi milli hasılaya olan esnekliğinin sıfırdan büyük olması gerekir⁴⁴.

$$\frac{\% \Delta KH / GSMH}{\% \Delta GSMH / N} > 0$$

Musgrave, ancak yukarıdaki eşitsizlik durumunda Wagner Hipotezi'nin geçerli olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca Musgrave kamu harcamaları konusunda, ülkelerin kalkınma süreçleri içinde farklı kamu harcamalarının gündeme gelebileceğini fakat kalkınmanın ilk aşamalarında sermaye harcamalarının yoğun bir şekilde kullanılacağını ifade etmiştir.

d. Gupta ve Michas Modeli

Gupta, sosyal gelişmenin sonrasında kamu harcamalarındaki değişim oranını modeline ilave ederek, kamu harcamalarının yapısındaki değişimleri gösteren modelini 1967 yılında geliştirmiştir. Michas ise Wagner Hipotezi'nde tek bir formül kullanılmasının, Wagner Hipotezi'nin sonuçlarına ulaşılırken, esnekliğin hesaplanmasında veya verilerin doğru olarak saptanmasında oluşabilecek sorunları ortadan kaldırmakta kolaylık sağlayacağını ifade etmiştir. Michas'ta 1975 yılında Gupta'nın geliştirdiği modeli kullanmıştır. Gupta ve Michas modellerini aşağıdaki gibi formüle etmişlerdir:

$$(KH / N) = f (GSMH / N)$$

KH: Kamu Harcamaları

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

N: Nüfus

Gupta ve Michas'a göre, kişi başı GSMH'daki artış kişi başı kamu harcamalarını arttırır. Kişi başına kamu harcamaları, kişi başına GSMH'nın artan bir fonksiyonudur.

$$\frac{\% \Delta KH / N}{\% \Delta GSMH / N} > 1$$

⁴⁴ Huriye Gonca Diler, **Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2011, s. 79.

Gupta ve Michas'a göre Wagner Hipotezi'nin geçerli olabilmesi için kişi başına düşen kamu harcamalarının kişi başına düşen GSMH'ya göre esnekliğinin birden büyük olması gerekmektedir⁴⁵.

e. Odle: Politik Tarihsel Aşamalar Yaklaşımı

Bu yaklaşım devletin değişen rolünün, kamu harcamalarının gelişimini belirleyen en önemli etken olduğunu savunur. Odle'in bu yaklaşımı, I ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Karayip adalarındaki kamu harcamaları analizinde kullanmıştır. Odle, kamu harcamalarının büyümesinde üç dönemden bahsetmektedir. Bunlar; geleneksel dönem, geçiş dönemi ve sömürgecilik sonrası dönemdir⁴⁶.

Geleneksel dönem (1960 öncesi): Bu dönemde hem vergi hem de harcamalar yabancılara ait plantasyon faaliyetlerini kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Örneğin harcamaların çoğu yol yapımı, şeker üretim merkezlerine ulaşım, şeker üretilmesi ve nakliyesi için yapılmıştır. Eğitim ve sağlık harcamalarının payı çok düşük kalmıştır. Geleneksel dönem özellikle tarımsal üretime yönelik harcamaların yapıldığı bir dönem olmuştur. Geçiş dönemi: 1960'lardaki dönemdir. Hükümet liberal vergi teşviklerine dayalı bir sanayileşme politikası izlemiştir. Bu dönemde özel teşebbüsü destekleyici altyapı yatırımlarının yanı sıra kamusal mal ve hizmet harcamaları da önem kazanmaya başlamıştır. Kalkınma örgütleri, pazarlama ve finans kuruluşları gibi resmi kuruluşlarda bu dönemde kurulmuştur. Devletin niteliğindeki bu değişim, devlete ekonomi yönetiminde daha fazla olanak tanımış, bu da kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Sömürgecilik sonrası dönem: 1960'ların ikinci yarısından itibaren bağımsızlık dönemi başlamış ve beraberinde kamu harcamalarında ciddi artışlara neden olmuştur. Yeni bakanlıklar kurulmuş, savunma harcamaları artmış, temel eğitim ve üniversite eğitimi ve sağlık gibi yıllarca ihmal edilen alanlarda beşeri sermaye yatırımları artmıştır. Bu dönemde ithalat üzerinden alınan vergilerin yerini gelir vergisi almaya başlamıştır. Yabancı sermayeli kuruluşlara karşı kurulan kooperatifler kamu harcamalarını arttırmıştır⁴⁷. Burada Odle; geleneksel dönem,

⁴⁵ Diler, s.79.

⁴⁶ Durmuş, s. 262.

⁴⁷ Durmuş, s.263.

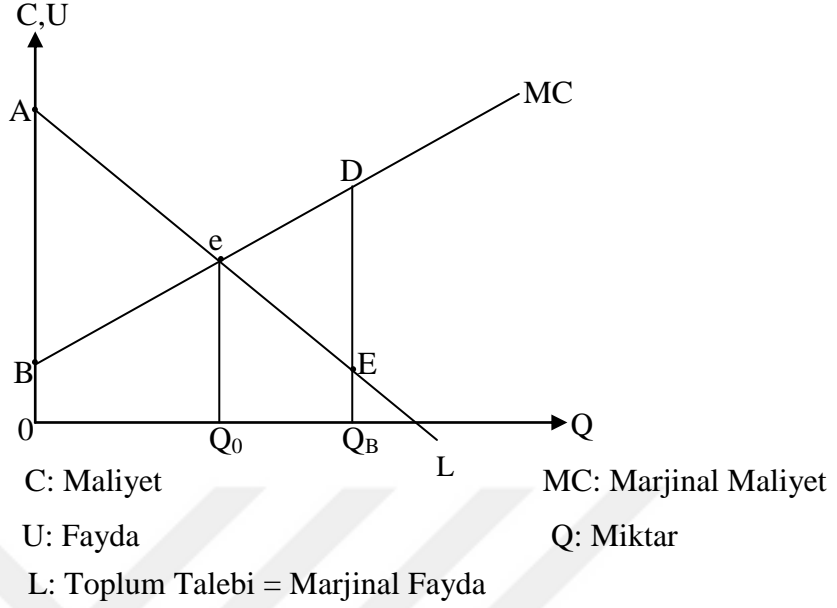
geçiş dönemi ve sömürgecilik sonrası dönem olarak ayrıma gitmiş olup, günün koşullarına göre farklı türlerde ve farklı düzeylerde kamu harcamalarının gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.

f. Niskanen Modeli

Kamusal tercihler kuramı çerçevesinde bürokrasi kavramı üzerinde ilk sistemli ekonomi analizini Niskanen yapmıştır. Niskanen çalışmasında, bir ekonominin temel davranışsal isteklerini ve kamusal tercihler çerçevesinde bürokratların çalışmalarını, bu isteklerin bürokratik davranışlar için ne ifade ettiğini incelemiştir. Niskanen Modelinin iki önemli özelliği vardır. Bunlar; Bürokratların belli talep ve maliyet koşulları altında faydalarını maksimize etmek için toplam bütçelerini artırma istekleri ve bürokratlar ile iktidar partileri arasında bir tür siyasi mübadelenin var olmasıdır. Niskanen'in Bürokrasi Modeli, bütçe maksimizasyonuna dayanmaktadır. Bu nedenle Niskanen'e göre, tüm fayda boyutları toplam bütçenin bir fonksiyonudur. Bu temel noktadan hareket eden Niskanen, bürokratların maliyet ve gelir arasındaki farkı maksimize eden çıktı düzeyi karşısında elde edilebilecek bütçeyi sağlama mücadelelerine dikkat çekmiştir. Niskanen analizinde bürokratların monopol üstünlüklerini dikkate alarak, bürokratların mükemmel fiyat farklılaştırıcı güce sahip olduklarını ileri sürmektedir. Niskanen Modeli bu bilgiler ışığında, grafiksel olarak Şekil 2'de ifade edilmiştir. Grafikteki (L) eğrisi bir kamusal mal ve hizmet için toplumun talep eğrisini, aynı zamanda marjinal faydayı göstermektedir. MC ise, böyle bir mal ve hizmetin sosyal marjinal maliyetini göstermektedir. Q_B çıktı düzeyinde kabul edilebilir en büyük bütçe, toplam gelirin toplam maliyete eşitlik koşulu ile $0AEQ_B$ 'de meydana gelmektedir. Yani, $0AEQ_B=0BDQ_B$ alanları birbirine eşittir⁴⁸.

⁴⁸ İbrahim Bakırtaş, “ Kamu Harcamalar Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Unsurlarının Etkisi”, http://dergi.iibf.deu.edu.tr/index.php/cilt1sayi1/article/viewFile/46/pdf_42, (06.03.2016), s. 3.

Şekil 2: Niskanen Modeli

Kaynak: Bakırtaş, s.3.

Q_0 çıktı düzeyinde meydana gelen tüketici artığı, çıktı düzeyini Q_B 'ye yükseltecektir. Çünkü bürokrat, tüketiciye ait tüketici artığını kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaktır. Bu durum, şekilde eDE üçgeninin alanı ile ifade edilmektedir. ABe üçgeni eDE üçgenine eşit olduğu yerde çıktı düzeyi ilk duruma göre iki kat artacaktır. Bürokrasi için Pareto etkinliği sağlayan çıktı düzeyi, (L) ve (MC) doğrularının kesiştiği "e" noktasında oluşmaktadır. Ancak, Q_B çıktı düzeyinde üretim yapıldığında pareto etkinliğinden sapılacak ve aşırı üretim meydana gelecektir. Bu durum, çıktının her biriminin maliyetine yansımakta ve aşırı üretimin meydana gelmesi etkinsizliği arttırmaktadır⁴⁹. Şekil 2'de "e" denge noktasında Q_0 çıktı düzeyine kadar marjinal fayda marjinal maliyetin üzerinde olduğundan üretim gerçekleştirilir. Burada ifade edilen Q_0 çıktı düzeyine kadar oluşan tüketici artığı bürokratlar tarafından kullanılmaktadır. Q_0 düzeyine kadar kamu harcamaları artış gösterecektir. Niskanen, Bürokrasi Modeli ile bürokratların devlet içinde önemli bir güce sahip olduğunu bütçeyi kendi çıkarları doğrultusunda kullanabileceklerini ifade etmiştir. Bürokratların bu davranışı kamu harcamaları artışına neden olacaktır.

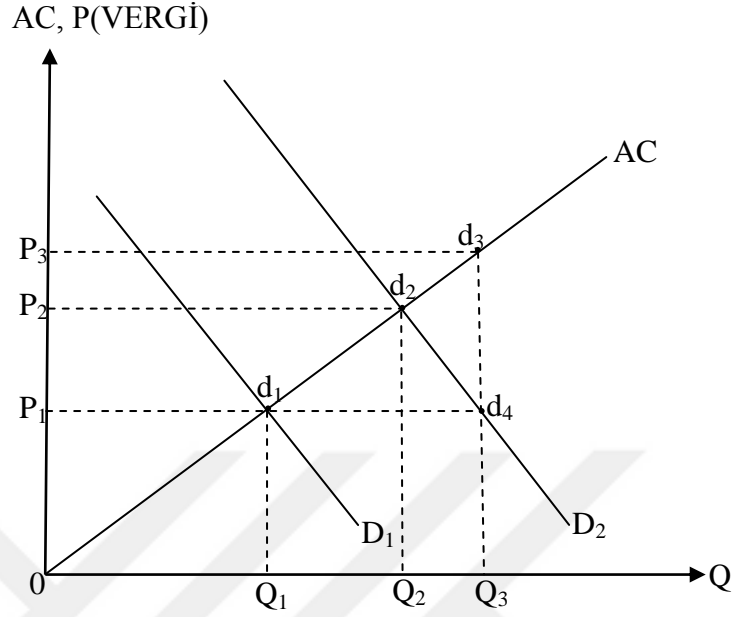
⁴⁹ Bakırtaş, s. 3.

g. Seçmen Tercihi Mikro Modeli

Seçmen Tercihi Modeli'ne göre seçmenler, hem toplam harcamaların miktarının hem de bu tutarın değişik hizmetlerle arasındaki bölüşümün temel belirleyicisidir. Modele göre, oylama sistemi seçmenlerin kamusal hizmetler konusundaki tercihlerini bir şekilde yansıtır. Modelde medyan davranışları esas alındığından bu modele aynı zamanda Medyan/Ortanca Seçmen Modeli adı verilir. Ortanca seçmen davranışları 1960'larda Buchanan ve Tullock tarafından oluşturulan sosyal seçim kuramının de temelini oluşturur. Bu kuram asıl olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) siyaset mekanizması üzerinde Neo-Klasik İktisat analiz araçlarının uygulanmasıyla oluşturulmuştur. Sosyal mal ve hizmetler için yapılacak kamusal harcamaların düzeyini belirlediği için ortanca seçmen davranışlarının incelenmesi, ortanca seçmen kuramının temel hedefidir. Bu kurama göre, tüm tercihler tek zirvelidir ve çoğunluk oylamasının sonucu medyan seçmenin oylarıyla belirlenir. Tercihler iki ya da çoklu zirvelere sahipse kısır döngü oluşacağından, çoğunluk oylaması ile bir dengeleyici sonuca ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle tek zirveli tercih ve geçişken varsayım söz konusudur⁵⁰. Ortanca seçmen karar mekanizmasının işleyişini sağlar ve kamu harcamaları ve kamu gelirleri konusunda belirleyici rol üstlenir. Ortanca seçmen davranışlarıyla kamusal denge sağlanır. Böylece topluma sunulması gereken mal ve hizmet miktarı ile mal ve hizmetin maliyeti belirlenmiş olur. Ortanca seçmen, kamu harcamaları üzerinde çok büyük bir etkiye sahiptir. Ortanca seçmen, kamu harcamalarının artışına neden olabilir. Demokrasi anlayışının egemen olduğu her toplumda iktidarı belirleyen bir ortanca seçmen kitlesi mevcuttur. Bu ortanca seçmen kitlesi, bütçenin kullanımında iktidarı baskılayabilir.

⁵⁰ Durmuş, s. 269.

Şekil 3: Ortanca Seçmen Davranışları ve Kamu Harcamaları

Kaynak: Durmuş, s.270.

Yukarıdaki şekil ortanca seçmen davranışlarıyla kamusal harcamaların nasıl arttığını göstermektedir. D_1 ve D_2 talep eğrileri; AC ise ortalama maliyet eğrisidir. Uzun dönemde AC yükselebilir, düşebilir ya da sabit kalabilir. Bu olumlu dışsal ekonomilere, olumsuz dışsal ekonomilere ve ölçüğe göre sabit getiri durumunun varlığına bağlı bir durumdur⁵¹.

Başlangıç kamu harcaması miktarının P_1Q_1 olduğu varsayıldığında, eğer ortanca seçmenin net gelirinde bir artış olursa, talep eğrisi D_2 'ye yükselir ve P_1 fiyatında talep edilen kamu hizmet miktarı Q_3 'e çıkar. Hizmete olan talebin gelir esnekliği ne kadar büyük olursa, talep eğrisinin yukarı doğru kayma durumu o kadar büyük olacaktır. Devlet bu durumda Q_3 kadar arzda bulunamaz çünkü P_3 düzeyindeki fiyat devletin almış olduğu vergi kabul edilmelidir. P_3 fiyatıyla Q_3 düzeyindeki mala talep oluşmaz. Bu nedenle denge noktası verginin ortalama maliyete eşitlendiği P_2Q_2

⁵¹ Durmuş, s. 270.

noktasıdır. Bu durumda kamusal harcama düzeyi P_1Q_1 'den P_2Q_2 'ye yükselmiştir.⁵² Böylece ortanca seçmen kamu harcamaları artışına neden olmuştur.

h. Baumol Etkisi: Dengesiz Verimlilikler

Baumol, Dengesiz Verimlilikler Yaklaşımı ile kamu harcamalarındaki artışın nedenlerinden birini açıklamayı hedefler. Baumol ekonomiyi verimli ve verimsiz olmak üzere ikiye ayırmıştır. Verimlilik farklılığının nedeni ise işgücünden kaynaklanır. Bazı durumda işgücü nihai ürün üretiminde bir araç iken, diğer durumlarda kendisi bir nihai üründür⁵³.

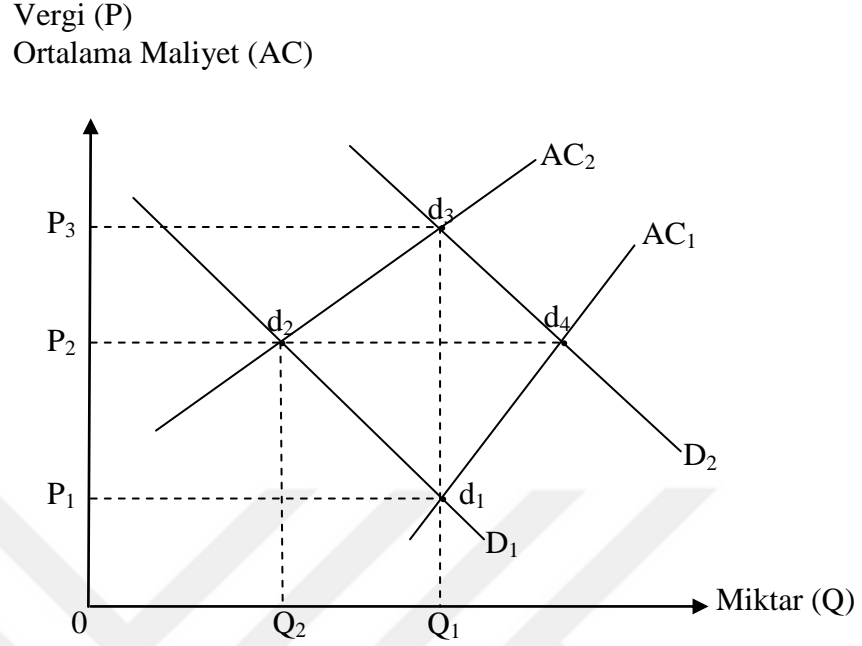
Baumol'e göre kamu ve özel kesimdeki üretim fonksiyonları bünyesindeki teknolojik farklılıklar, üretim faktörlerinin iki kesimde farklı verimlilikte olmasına neden olur. Kamu kesimi faaliyetleri, verimlilik artışına izin vermeyen ya da çok az imkan tanıyan hizmetlerden, buna karşılık özel kesim üretimi verimlilik artışına izin veren faaliyetlerden oluşur. Nispi fiyat etkisi denilen bu modele göre, özel kesime kıyasla kamu kesiminde verimlilik düşük olduğundan, buna karşılık ücretler aynı olduğundan, kamu kesimi gereğinden fazla işgücü kullanır. Bu durum işçilere yapılan ücret ödemelerini arttırır. Sonuç olarak, özel kesim ücretlerindeki verimlilikle bağlantılı artışlar, kamusal ücretleri de arttırarak kamusal cari harcamalardaki artışa neden olmuştur. Kamu kesimindeki ücretli ve emeklilere yapılan ödemeler cari harcamaların 1/3 ile 1/2'si arasında bir yer tutmaktadır. Özel kesimdeki ücret artışlarının genellikle işgücü verimlilik artışıyla finanse edildiği kabul edildiğinden, bu kesimdeki ücret artışına rağmen işgücü başına düşen maliyetler değişmeyecektir. Baumol'e göre kamu kesimi, kendi personelinin özel kesime geçişini engellemek için personelinin ücretlerini arttıracaktır. Ancak bu artış verimlilik artışı ile giderilemeyeceğinden, kamu kesiminin gelir fiyatı özel kesime göre artacaktır. Nispi fiyat etkisi teknoloji farklılıklarından kaynaklanacaktır⁵⁴.

⁵² Durmuş, s. 271.

⁵³ William Baumol, "Macroeconomics of Unbalanced Growth", **American Economic Review**, Cilt: 57, 1967, s. 416'dan aktaran Mustafa Durmuş, "Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:88, Sayı: 3, 2006, s. 251.

⁵⁴ Durmuş, s. 274.

Şekil 4: Baumol Nispi Fiyat Etkisi

Kaynak: Durmuş, s. 274.

Kamusal hizmetlere olan talebin fiyat esnekliği ne kadar az olursa, kamu harcamalarındaki artışlar o kadar fazla olur. Talebin gelir esnekliğinin etkisi, talebin fiyat esnekliğinin etkisinden daha büyük ise talep artar. Birim maliyetler ve kamusal harcamalarda artar. Şekil 4'te Baumol tarafından incelenen nispi fiyat etkisi yansıtılmıştır. Q: kamu üretim miktarı, P: kamu üretiminin fiyatı olan vergidir. D: kamu üretimine yönelik talep eğrisidir. AC: Kamu üretiminin ortalama maliyetidir. Ortalama maliyet eğrisinin AC_1 'den AC_2 'ye kaymasının nedeni, verimlilik farklılığıdır. Burada kamu ve özel kesim arasındaki verimlilik farklılığı kamusal maliyetleri arttırmıştır. Talep eğrisinin D_1 'den D_2 'ye kaymasının nedeni, ücret artışlarının yol açtığı gelir artışıdır. Kamusal harcama düzeyi başlangıçta P_1Q_1 'dir. Ortalama maliyetlerdeki yükseliş kamu üretim miktarını Q_1 'den Q_2 'ye geriletir. Fakat bu durum ücret artışları geliri artırdığı için talebin D_1 'den D_2 'ye kaymasıyla dengelenir. Böylece üretim sabit kalırken toplam kamu harcaması; P_1Q_1 'den P_3Q_1 'e yükselir⁵⁵. Burada iktisadi açıdan ifade edilen, ilk başta d_1 noktasında kamuda denge sağlanmıştır. Fakat kamu sektörü ile özel sektör arasındaki verimlilik farklılığı,

⁵⁵ Durmuş, s. 275.

ortalama maliyetlerin AC_1 'den AC_2 'ye yükselmesine neden olmuştur. Bu durumda yeni denge noktası d_2 'dir. Özel sektörün verimliliğe dayalı ücret artışları karşısında kamu sektörü personelin özel sektöre geçişini engellemek için ücretleri arttırmıştır. Böylece talep eğrisi ücret artışına dayalı olarak D_1 'den D_2 'ye yükselmiştir. Bu durumda ise yeni denge noktası d_3 olmuştur. Yeni denge noktası ile P_3Q_1 kadar kamu harcaması gerçekleştirilmiştir. Baumol'a göre, özel sektördeki verimliliğe dayalı olan işgücü artışları, nispi fiyat etkisiyle kamu sektöründe verimliliğe dayanmayan ücret artışlarına neden olacaktır. Böylece kamu harcamaları artış gösterecektir.

II. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ

Kamu kesimi tarafından kamusal ihtiyaçları gidermek amacıyla yapılan harcamalara kamu harcamaları denir. Kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde farklı türde etkilere sahiptir. Kamu harcamaları ekonomiyi kısa ve uzun dönemde farklı etkileyebilir. Kamu harcamaları kısa dönemde gelir arttırıcı bir etkiye sahip iken uzun dönemde kapasite arttırıcı etkiye sahiptir. Aynı zamanda yapılan çalışmalar göstermiştir ki, kamu harcamaları gelir ve kapasite arttırıcı etkilerini her zaman sürdürememektedirler. Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de söz konusudur. Bu olumsuzluktan ekonominin önemli bir bileşeni konumunda olan ekonomik büyümede etkilenmektedir. Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin temel nedeni, piyasa ekonomisinde kamu ve özel kesim arasındaki çıkar çatışmasından kaynaklandığı söylenebilir. Kamu harcamaları geniş kapsamlı bir tanıma sahiptir. Bu tanım içerisinde kamu harcamaları çeşitlilik gösterir. Cari harcamalar, transfer harcamaları ve kamu yatırım harcamaları kamu harcamalarının en çok kullanılan çeşitleridir. Özellikle uygulamalı ve kuramsal düzeydeki pek çok çalışmada kamu harcama türleri ve etkilerinden söz edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki zaman ve katkı boyutlu etkilerinin yanında, kamu harcamaları türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri de incelenecektir.

A. Zaman Boyutlu Etkiler

Kamu harcamaları, maliye politikasının önemli bir aracıdır. Politika uygulayıcıları tarafından kamu harcamaları çok çeşitli amaçlarla kullanılabilir. Kamu harcamaları bir yönüyle müdahale fonksiyonunu üstlenirken, bir yönüyle de sosyal amaçlar için kullanılmaktadır. Kamu harcamaları müdahale fonksiyonun gereği olarak kullanıldıklarında, ekonomi üzerinde kısa ve uzun dönem etkiye yol açarlar. Kamu harcamaları kısa dönemde gelir artışı, uzun dönemde ise kapasite artışı sağlayabilmektedir.

1. Kısa Dönem Etkisi: Gelir Artırıcı Etki

Maliye politikasının önemli araçları olan kamu harcamaları ve vergilerin, milli gelir üzerinde önemli etkileri vardır. Keynes, Milli Gelir Modeli ile bu etkileri incelemiştir. Keynes'e göre kamu harcamaları ve vergilerdeki değişim milli gelirden aynı ölçüde değişmez. Kamu harcamaları ve vergilerdeki değişimin milli geliri ne kadar değiştireceği, çarpan katsayısı aracılığı ile belirlenir. Çarpan kavramı ilk olarak R.F.Kahn tarafından açıklanmış, J.M. Keynes tarafından maliye politikası araçlarının milli gelir üzerindeki etkisini ölçmede bir araç olarak kullanılmıştır. Milli geliri etkileyen en önemli maliye politikası araçlarından biri kamu harcamalarıdır. Keynes'in aksine Klasik ve Neo-Klasik iktisatçılar, kamu harcamalarının sadece tam kamusal mal ve hizmetlere yönelik gerçekleştirilmesi gerektiğini destekledikleri için kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisini incelememişlerdir. 1929 Krizi sonrası Keynesyen iktisatçı ve maliyeciler, kamu harcamalarının milli gelir üzerindeki etkisini ölçmek için çarpan mekanizmasını kullanmışlardır. Keynesyen Yaklaşım'a göre, devletin dahil olduğu ve denge hasıla düzeyinin belirlendiği modelde devlet, kamu harcaması ve transfer harcaması yapan, yaptığı harcamalar içinde vergi toplayan bir birimdir⁵⁶. Devletin topladığı vergiler aşağıdaki sembollerle ifade edilir;

T = Vergi geliri

T_0 = Otonom vergi (gelirden bağımsız olan vergidir.)

⁵⁶ Cihan Yüksel, "Maliye Politikası", <http://www.cihanyuksel.org/mly413.pdf>, (11.10.2015), s. 10.

t = Marjinal vergi oranı

tY = Gelire bağlı vergi

$T = T_0 + tY$, otonom vergiler sıfır olduğu zaman ($T_0 = 0$), $T = tY$ haline dönüşür. Diğer taraftan devlet, transfer harcaması yapmaktadır. Transfer harcamaları vergilerden karşılanır. Bu durum kişisel geliri değiştirir. Gelir, transfer harcamaları kadar artarken ödenen vergiler kadar azalır. Transfer harcamalarının eklenmesiyle eşitlik $Y_d = Y + TR_0 - T$ halini alır. $T = tY$ ve $TR_0 = 0$ ise denklem, $Y_d = Y - tY$ ve $Y_d = (1-t)Y$ şeklinde yazılabilir⁵⁷.

$T = T_0 + tY$ (T: Vergi, T_0 : Otonom vergi, t : Marjinal vergi eğilimi)

$TR = TR_0 + trY$ (TR_0 : Otonom Transfer harcaması, TR: Transfer harcaması),
(tr: Marjinal transfer harcaması eğilimi)

$AE = C + I_0 + G_0$ (C: Tüketim, I_0 : Otonom yatırım, G_0 : Kamu harcaması)

$C = (C_0 + TR_0) + c(1-t)Y$ [c: Marjinal tüketim eğilimi ($\partial C / \partial Y$)]

$AE = (C_0 + TR_0) + c(1-t)Y + I_0 + G_0$

$A_0 = C_0 + TR_0 + I_0 + G_0$

$AE = C_0 + c(Y - T + TR)$

$AE = C_0 + cY - cT_0 - ctY + cTR_0 + ctrY$

$AE = A_0 + c(1-t)Y$

$Y = AE$ eşitliğinde;

$Y = A_0 + c(1-t)Y$ [denklem Y'ye göre çözüldüğünde; (Y =Gelir)]

$Y - c(1-t)Y = A_0$

$Y[1 - c(1-t)] = A_0$

$Y = A_0 / [1 - c(1-t)]$

Buna göre;

Kamu harcamaları çarpanı: $k = 1 / [1 - c(1-t)]$

Transfer harcamaları çarpanı: $k_{tr} = c / [1 - c(1-t)]$

Vergi çarpanı: $k_t = -c / [1 - c(1-t)]$

Denk Bütçe Çarpanı: $[1 / [1 - c(1-t)]] - [c(1-t) / [1 - c(1-t)]] = [1 - c(1-t)] / [1 - c(1-t)] = 1$

Burada c marjinal tüketim eğilimini ifade etmektedir. t ise marjinal vergi oranıdır. Keynes modeline göre, kamu harcamalarındaki bir birimlik artış milli geliri

⁵⁷ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013, s. 31.

k kadar arttırmaktadır. Vergilerdeki bir birimlik artış ise milli geliri kt kadar azaltmaktadır⁵⁸.

Keynes, kamu harcamalarından, kamu gelirlerinden milli gelire doğru bir etkiden söz ederken, Keynes Karşıtı görüş, milli gelir değişimlerinin kamu harcaması ve kamu gelirlerini etkilediğini savunmaktadır⁵⁹. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde Keynes'in hipotezi geçerli olmuştur. Keynes, gerçekleştirdiği tüm analizlerini kısa dönemi dikkate alarak oluşturmuştur. Keynes'e göre ekonomide uzun dönem kavramı belirsizlik neticesinde etkisizdir. Bu nedenle Keynes, kısa dönemde kamu harcamalarındaki bir artışın çarpan aracılığı ile geliri arttıracakını vurgulamıştır. Çarpan, kamu harcamalarındaki bir birimlik bir artışın milli geliri ne kadar etkileyeceğini belirtir. Çarpan türleri olarak, kamu harcama çarpanı, transfer harcamaları çarpanı, vergi çarpanı, denk bütçe çarpanı ve dış ticaret çarpanı sayılabilir. Bunlardan; kamu harcama çarpanı, transfer harcamaları çarpanı, dış ticaret çarpanı pozitif etkiye sahipken, vergi çarpanı negatif etkiye sahiptir.

2. Uzun Dönem Etkisi: Kapasite Artırıcı Etki

Çarpan katsayısı, harcamalardaki bir birimlik artışın milli gelir denge düzeyini ne kadar yükselteceğini göstermektedir. Yani kamu harcaması çarpanının ekonomik büyümeye kısa dönemde doğrudan etkisi vardır. Ancak kamunun yapmış olduğu eğitim, sağlık ve altyapı gibi harcamaların ekonomik büyümeye katkısı sadece kısa dönem etkilerle sınırlı değildir. Ekonomik getirisinin yanında sosyal getirisi olan bu tür harcamalar, uzun dönemde ve dolaylı yoldan da ülkenin ekonomik gelişmesine pozitif katkı sağlayabilmektedir⁶⁰.

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki kısa dönem etkisi çarpan mekanizması yoluyla açıklanmaktadır. Kamu harcamaları çarpanı, kamu harcamalarındaki bir birimlik artışın milli gelir üzerinde ne kadar bir artışa yol açacağını göstermektedir. Burada yapılacak olan harcamanın niteliği ve etkisi milli gelir artışı üzerinde belirleyici olacaktır. Yapılan birçok uygulamalı çalışmada

⁵⁸ Yüksel, s. 13.

⁵⁹ Alpaslan Akçoraoğlu, "Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 99, 1999, s. 55.

⁶⁰ Mere, s. 70.

harcama türlerinden cari ve transfer harcamalarının etkisi ekonomik büyüme üzerinde kısa dönemliken, kamu yatırım harcamalarının etkisi ise uzun dönemli ve kalıcı olduğu ifade edilmiştir. Bir ülkenin ölçülebilir üretim olanağı aynı zamanda o ülkede mevcut kapasitenin de temel belirleyicisidir. Üretim olanağı, bir ülkede belli bir zaman diliminde veri teknoloji, mevcut üretim faktörleri ve mevcut kapasite de üretilebilecek maksimum çıktı düzeyini gösterir. Bir ülkedeki teknoloji artışı, üretim faktörleri artışı ve sosyal kültürel gelişimdeki artış kapasiteyi arttıran temel etmenlerdir. Sayılan bu etmenleri etkileyecek olan kamusal harcamalardaki artış, kapasite artışına yol açarak daha fazla üretim yapılmasına olanak tanımaktadır. Kamu harcamalarının sosyal kültürel gelişimdeki artışa yol açması, beşeri sermayeye yönelik gerçekleştirilecek eğitim ve sağlık harcamalarına bağlıdır. Eğitim ve sağlık alanında gerçekleştirilen yatırımlar, beşeri sermayenin kalitesini ve etkisini arttıracak ve bu durum ülke ekonomisinin uzun dönemli büyümesine ve kalkınmasına yol açacaktır.

B. Katkı Boyutlu Etkiler

Kamu harcamaları yoluyla istihdam sağlanabilmekte, geliri düşük olan kişilere ve firmalara yönelik transfer ödemeleriyle ekonomiye katkı yapılabilen ve aynı zamanda kamu yatırımlarıyla özel yatırımlar teşvik edilebilmektedir. Kamu harcamalarının sayılabilecek olumlu etkilerinin dışında, ekonomi üzerinde olumsuz etkileri de vardır. Özellikle kamu harcamaları yoluyla devletin piyasa ekonomisi içerisinde yer alması, dışlama etkisi olarak belirtilen özel kesimin piyasadan dışlanmasına neden olabilmektedir. Bu başlıkta kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri incelenecektir.

1. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Olumlu Etkileri

Kamu harcamaları kullanılarak oluşturulan maliye politikaları; eğitim, sağlık, teknolojiyi geliştirerek beşeri ve fiziksel sermayenin artışına yol açabilir. Bazı durumlarda doğrudan reel ekonomiyi etkileyen kamu harcamaları gerçekleştirilirken bazen ise devletin asli fonksiyonları olarak nitelendirilen adalet, diplomasi, güvenlik

gibi alanlarda gerçekleştirilen kamu harcamaları, ekonomik ortamın istikrarlı ilerleyişine yol açmaktadır. Kamu harcamalarının finansmanı piyasadan borçlanma yoluyla giderilmediği süre içerisinde kamu harcamalarının piyasaya olumlu etkileri olacaktır. Kamu harcamalarının finansmanı, piyasadan uygun koşullarda toplanacak vergilerle karşılanması ekonomide büyümeyi ve kalkınmayı olumlu etkileyecektir.

Kamu harcamalarının ekonomide olumlu etkiler oluşturabilmesi için belli unsurların gerçekleştirilmesi gerekir. Bu unsurlar;

- ✓ Doğru işletme seçimi ve işletmeler arası karşılaştırmalı üstünlük oluşturmak
- ✓ Alt yapı hizmetlerini karşılamak
- ✓ Özel yatırımları teşvik etmek
- ✓ Standartlar oluşturmak
- ✓ Kalifiye eleman sağlamak
- ✓ Talep Oluşturmak
- ✓ Teknolojik ilerlemeyi sağlamak
- ✓ Politik istikrar sağlamak
- ✓ Ulusal savunmayı sağlamak

Kamu harcamalarının kamu gelirleriyle finansmanı, kamu maliyesinde dengeyi sağladığı gibi kamu maliyesinin dengede olması, ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Ayrıca büyüme üzerindeki olumlu etkilerin gerçekleşebilmesi yukarıdaki unsurların gelişimine bağlıdır⁶¹.

2. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kamu harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkilerinin dışında olumsuz etkileri de mevcuttur. Kamu harcamalarının olumsuz etkisinin en iyi örneği dışlama etkisidir. Kamu harcamalarının finansmanının piyasadan borçlanma yoluyla gerçekleştirilmesi, borçlanma faiz oranlarının artışına yol açarak özel kesim yatırımlarında dışlama etkisi yaratacaktır. Böylece ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir. Dışlama etkisinin dışında da kamu harcamalarının olumsuz etkisi mevcuttur. Kamu kesiminin genişlemesi, verimli olmayan alanlara doğru yatırımların artmasına neden olacak büyüme olumsuz etkilenecektir. Ayrıca kamu kesiminin

⁶¹ Diler, s. 64.

ekonomide yer alması ve genişlemesi, yeniliklere ve teknolojik gelişmeye uyum sağlayamamasına neden olacak ve üretim verimliliğinde düşüklük meydana gelecektir⁶². Kamu harcamalarının doğru kullanılmaması ve yanlış finansmanı ekonomiyi olumsuz etkiler. Örneğin, cari harcamalar ekonomi üzerinde büyük etkiye yol açmayan harcamalardır. Yatırım harcamaları, cari harcamalara göre ekonomi üzerinde önemli etkiye sahiptir. Cari harcamalara daha fazla pay ayrılan bir bütçede, harcamaların ekonomi üzerindeki etkisi zayıf olacaktır. Aynı zamanda yüksek düzeyde piyasadan borçlanarak kamu harcamalarının finanse edilmesi, dışlama etkisi yaratarak özel kesimin olumsuz etkilenmesine neden olacaktır.

C. Türleri İtibariyle Kamu Harcamalarının Büyüme Etkileri

Devlet kamusal ihtiyaçları gidermek amacıyla kamu harcaması gerçekleştirmek zorundadır. Kamusal ihtiyaçların çeşitliliği kamu harcamalarında da ayrıma gidilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Kamu harcamaları içerisinde, genel idari harcamalar personel harcamaları, kırtasiye harcamaları cari harcamalar içerisinde yer alırken; yol, köprü, baraj, fabrika gibi harcamalar yatırım harcamaları sınıfı içerisinde; destekleme, bağış, yoksul kesimlere yardım transfer harcamaları sınıfı içerisinde değerlendirilir. Sınıflandırmaya tabi tutulan her bir kamu harcamasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ve niteliği farklılık gösterir. Bu bölümde; cari, yatırım ve transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenecektir.

1. Cari Harcamalarının Etkileri

Günümüzde önemli boyutlara ulaşmış kamu harcamalarının ekonomi üzerinde önemli sayılabilecek etkileri mevcuttur. Ekonomilerde kamu harcama düzeyleri arasında etki farklılıkları olduğu gibi kamu harcama bileşimleri arasında da etki farklılıkları vardır. Örneğin, iki ülkede toplam kamu harcamalarının GSYİH'ya

⁶² Diler, s. 66.

oranının aynı olmasına karşılık bileşimlerinin farklı olması ekonomik büyümeyi farklı şekilde etkiler⁶³.

Devletin asli fonksiyonları içerisinde yer alan adalet, diplomasi, güvenlik, eğitim, sağlık ve diğer genel idari harcamalar, cari harcamalar sınıfı içerisinde değerlendirilir. Bu harcamalar devlet bütçesi içerisinde önemli yer edinmiş zorunlu harcama grubu içerisinde yer alırlar. Sayılan bu harcamaların yapılarak devlet fonksiyonlarının daha nitelikli ve kaliteli hale getirilmesi mümkün olabilmektedir. Bir ülkede daha iyi işleyen bir adalet, diplomasi, güvenlik ve ülkenin kalkınma carisi olarak görülen eğitim ve sağlık koşullarındaki yenilikler ve düzenlemeler, o ülkedeki yatırımları ve ticaret ilişkilerini üst düzeylere taşıyacaktır. Bu koşullarda gerçekleştirilen cari harcamalar, ekonomik büyüme üzerinde önemli etkilere yol açacaktır.

2. Transfer Harcamalarının Etkileri

İktisat politikasının en önemli amaçlarından biride gelir dağılımını iyileştirmektir. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkeler, iktisadi ve sosyal şoklarla başa çıkmakta yetersiz kalmaktadır. Sosyal transfer harcamaları ile gelirin yeniden dağılımı sağlanmaktadır. Gelirin yeniden dağılımı olayı, devletin elde ettiği kaynakların kamu harcamaları şeklinde tekrar topluma sunulmasıyla meydana gelmektedir. Pigou'ya göre, toplumun bir kesiminin vergilendirilerek diğer kesimine sübvansiyon sağlamak aslında makro düzeyde sosyal refahı değiştirmemekte, kaynakların bir yerden başka bir yere transferini sağlamaktadır. İşsizlere ve düşük gelirli gruplara yönelik gerçekleştirilen transfer harcamaları ve yardımlar yoluyla gelir eşitsizliği giderilebilmektedir. Transfer harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi dolaysızdır. Bu nedenle harcamaların gelir dağılımını eşitleme ve eşitsizlikleri arttırma yönünde etkileri vardır. Örneğin, devlet tahvilini alabilecek kişiler, yüksek gelirli kişilerdir. Kamunun devlet tahvili uygulaması gelir eşitsizliğini arttırıcı bir uygulamadır. Fakat öğrenciler, işsizler ve düşük gelirli kesimlere yönelik sunulan imkânlar eşitsizliği giderici yöndedir⁶⁴. Yukarıda ifade edildiği gibi transfer harcamaları devletin sosyal politikasının bir gereğidir. Devletin uygun vergi

⁶³ Seçme, s. 60.

⁶⁴ Eker, s. 251.

politikasıyla yüksek gelir grubundan düşük gelir grubuna yönelik yeniden gelir dağılımını düzenlemesi, düşük gelirli kesimin alım gücünü arttıracak ve ekonomik büyüme ve kalkınma daha hızlı gerçekleşecektir. Devlet uygun transfer harcamaları politikasıyla hem iktisadi hem de sosyal görevini yerine getirecektir.

3. Kamu Yatırım Harcamalarının Etkileri

Kamu yatırım harcamaları, GSYİH'ya en çok katkı sağlayan kamu harcaması türüdür. Kamu yatırım harcamaları, üretim kapasitesini arttırmak ve ülkenin sermaye birikimine ilavede bulunmak için kamu sermayesinin çeşitli üretim faktörlerine yönlendirilmesidir. Bu harcamaların yapılmasının amaçları;

- ✓ Ekonomik büyüme ve kalkınmanın başlangıç aşamasında, alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek amaçlı yapılabilir.
- ✓ Kalkınmanın ilerleyen aşamalarında sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak kârlılık unsuru taşımayan fakat toplum faydasına olan gerekli yatırımların yapılması amaçlı gerçekleştirilebilir.
- ✓ Ekonomik kaynakların israfının önlenmesi amaçlı gerçekleştirilebilir.
- ✓ Özel kesimi desteklemek amaçlı, kamu yatırım harcaması gerçekleştirilebilir.

Bu amaçlar doğrultusunda kullanılan kamu yatırım harcamaları, gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınmasını hızlandıracaktır⁶⁵. Kamu yatırım harcamaları verimli alanlarda kullanılmalıdır. Özellikle ülke ekonomisinin katma değerini arttıracak veya artmasına katkıda bulunacak nitelikte gerçekleştirilen kamu yatırım harcamaları, ekonominin gelişiminde etkin ve etkili olacaktır.

Kamu yatırım harcamalarının çıktısı olan sermaye malları, özel kesim yatırım harcamalarının girdisi olarak kullanılabilirdiğinde; yani kamu yatırımları özel kesim yatırımları için gerekli çıktıyı sağlayacak ya da yatırımların yapılması için gerekli bileşenleri hazırlayacak şekilde yapıldığında, kamu ve özel kesim yatırım harcamaları arasında bir tamamlayıcılık söz konusu olabilmektedir. Aynı zamanda kamu kesimi, özel kesim ile aynı malların ve hizmetlerin üretimini sağlayarak rekabet ilişkisine neden olabilir⁶⁶.

⁶⁵ Seçme, s. 62.

⁶⁶ Seçme, s. 63.

Kamu yatırım harcamaları yoluyla özel kesim yatırımlarına hız kazandırılabilceği gibi özel kesim yatırımları olumsuz da etkilenebilir. Kamu yatırımları, özel kesimin faaliyetlerini kolaylaştırıcı nitelikte gerçekleştirilmesi gerekir. Özellikle alt yapı yatırımları, ulaşım, iletişim ve enerji alanlarında gerçekleştirilen kamu yatırımları özel kesimin üretimini destekleyecektir. Ülke ekonomisinde devletin en temel görevi; düzenleyici, denetleyici ve teşvik edici bir rol üstlenmesidir. Kamu yatırım harcamalarının bu anlayış doğrultusunda gerçekleştirilmesi ekonomik büyümeyi arttıracaktır.

III. SEÇİLMİŞ BAZI ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARI VE BÜYÜME

Kamu harcamalarının gelişimi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu durum ülkelerin benimsedikleri ekonomik sistemden kaynaklanabilir. Aynı zamanda devlet politikalarına duyulan ihtiyaca göre de kamu harcamaları ülkeler arasında farklılık gösterir. Örneğin Avrupa da gelişmiş ülkelerin pek çoğunun planlı ve karma bir ekonomik sistemi uygulamaları, kamu kesiminin payının daha büyük olmasına yol açmıştır. Fakat Amerika ekonomisinde kamu kesiminin küçüklüğü, serbest piyasa düzeninin benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir. II. Dünya Savaşı öncesi kamu harcamaları mal ve hizmet üretmek amaçlı kullanılırken, savaş sonrasında sosyal devlet anlayışı doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır⁶⁷. 1980'li yıllardan itibaren tüm dünya ekonomilerinin büyük çoğunluğunda, kamunun payı ekonomide azalışa geçmiştir. I. Dünya Savaşı, 1929 Krizi ve II. Dünya Savaşı ile birlikte kamu kesiminin ekonomide ağırlığı artış göstermiş fakat 1970'li yıllarda oluşan stagflasyon kriziyle birlikte kamunun ekonomi dışında tutulması görüşü hakim olmuştur. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de, özellikle 1980'li yıllardan günümüze doğru gerçekleşen kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı azalış göstermiştir.

A. Gelişmiş Ülkelerde Kamu Harcamaları ve Büyüme

1929 Ekonomik Krizi'ne kadar gelişmiş ülkelerde, kamu politikalarının uygulanmadığı tarafsız maliye anlayışı hakim olmuştur. 1929 Krizi ile birlikte

⁶⁷ Osman Cenk Kanca ve Metin Bayrak, "Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir bakış", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 95, 2014, s. 33.

özellikle serbest piyasa sistemini benimseyen gelişmiş ülkelerde, deflasyonist açıklar oluşmuştur. Talep yetersizliğinden kaynaklı bu açıkların giderilmesi için maliye politikası yoğun bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. Gelişmiş ülkelerin II. Dünya Savaşı'nda baş aktör olmaları daha fazla kamu harcamalarında bulunmalarına yol açmıştır. Özellikle savunma harcamalarındaki yüksek artışlar bütçe açıklarının oluşumuna neden olmuştur.

1960 yılından sonra gelişmiş batılı ülkelerde meydana gelen mali disiplinsizliğin temel kaynağı, politikacıların davranışları olmuştur. Bu durumun ardından 1970 yılında görülen stagflasyon ve 1973 yılında görülen petrol kriziyle birlikte pek çok ülkede bütçe açıkları hız kazanmıştır⁶⁸. Özellikle önemli krizlerin görüldüğü bu dönemde, devlet yoğun bir şekilde ekonomi içerisinde yer almıştır. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya ve Japonya ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için kamu politikalarını uygulamışlardır. 1980 yılından itibaren küresel politikaların hakim olduğu serbest piyasa düzeninde, kamu ekonomisi anlayışı terk edilmeye başlamıştır. 1980 sonrası dönem liberal politikaların yoğun olarak kullanıldığı ve kamu ekonomisi anlayışından uzaklaşılacak bir dönem olmuştur. Bu dönemde serbest piyasa ekonomisi hız kazanmış, dış ticaret hacmi giderek artış göstermiştir. 1980 sonrası dönemde kamuya ait işletmeler özelleştirilmeye başlanmıştır.

⁶⁸ Ahmet Özen, “ Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bütçe Açığının Gelişimi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 14, 2002, s. 22.

Tablo 1: Bazı Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Açığı/ GSYİH (% , 2000-2016)

YILLAR	FRANSA	ALMANYA	İNGİLTERE	AMERİKA
2000	-1,32	0,86	1,17	0,80
2001	-1,44	-3,11	0,41	-1,37
2002	-3,09	-3,94	-2,06	-4,73
2003	-3,86	-4,18	-3,38	-5,88
2004	-3,49	-3,74	-3,58	-5,44
2005	-3,17	-3,42	-3,53	-4,15
2006	-2,34	-1,72	-2,91	-2,97
2007	-2,54	0,19	-5,01	-3,55
2008	-3,18	-0,18	-10,71	-7,02
2009	-7,16	-3,23	-9,65	-12,67
2010	-6,79	-4,22	-7,66	-12,01
2011	-5,10	-0,96	-8,26	-10,61
2012	-4,81	-0,10	-5,62	-8,86
2013	-4,04	-0,14	-5,62	-5,34
2014	-3,96	0,29	-4,41	-4,92
2015	-3,51	0,69	-4,33	-4,22
2016	-3,41	0,76	-2,95	-4,25

Kaynak: OECD, “Government Deficit”, <https://www.data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm#indicator>, (14.07.2016).

Serbest piyasa ekonomisi görüşünde başrol üstlenen gelişmiş ülkeler, uluslararası rekabet gücünde üst düzeyde oldukları için yüksek büyüme verilerine sahip olmuşlardır. Gelişmiş ülkelerin yüksek gelir düzeylerine ulaşmış olmaları, kamu politikalarına ihtiyaçları olmadığı anlamına gelmemelidir. Özellikle günümüz ekonomilerinde piyasa başarısızlığı olarak nitelendirilen sorunların yanında, gelir dağılımı adaletsizliği giderek artan şekilde ekonomileri rahatsız etmektedir. Bu sorunların giderilmesi için kamu politikalarının denetleme görevi üstlenmesi gerekmektedir. Tablo 1’de önemli dört gelişmiş ülke olan Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika ekonomilerindeki bütçe açığı/GSYİH oranlarının 2000-2016 dönemi arasında gelişimi görülmektedir. Bütçe açığı/GSYİH oranı Avrupa Birliği Maastricht Kriterleri’nin de önemli bir ölçümüdür. Maastricht Kriterleri’ne göre, bütçe açığı/GSYİH oranının % 3 düzeyinin üzerine çıkması ülke ekonomisi açısından kriz sinyali olarak görülür. Tablo 1’de analiz edilen dört gelişmiş ülkede de bazı dönemlerde bütçe açığı/GSYİH oranı %3 düzeyini aşmıştır. Özellikle 2008 sonrası

dönemde Almanya dışındaki Tablo 1’de yer alan diğer ülkelerde kriz, kamu ekonomisini daha çok etkilemiştir.

Tablo 2: Bazı Gelişmiş Ülkelerde Bütçe Harcamaları/GSYİH (% , 2000-2016)

YILLAR	FRANSA	ALMANYA	İNGİLTERE	AMERİKA
2000	22,08	18,66	16,59	14,04
2001	21,92	18,56	17,24	14,55
2002	22,50	18,83	18,04	15,04
2003	22,92	18,95	18,69	15,25
2004	22,83	18,45	19,3	15,23
2005	27,87	18,38	19,49	15,12
2006	22,58	17,98	19,64	15,08
2007	22,27	17,5	19,41	15,26
2008	22,41	17,86	20,26	16,09
2009	23,93	19,56	21,82	16,64
2010	23,83	19,12	21,52	16,85
2011	23,61	18,71	20,88	16,31
2012	23,84	18,84	20,72	15,75
2013	24,0	19,19	20,10	15,12
2014	24,09	19,19	19,67	14,7
2015	23,93	19,25	19,41	14,40
2016	24,05	19,20	19,25	14,44

Kaynak: The Global Economy, “Indicators”, www.theglobaleconomy.com.tr, (14.04.2017).

Tablo 2’de en gelişmiş ülkeler grubunda yer alan Fransa, Almanya, İngiltere, Amerika’nın 2000-2016 dönemi arası bütçe harcamaları/GSYİH oranları görülmektedir. Fransa, Tablo 2’de yer alan diğer ülkelere göre en çok bütçe harcamasında bulunan ülkedir. Fransa ekonomisinde 2014 yılında bütçe harcamaları/GSYİH, %24,09 oranı ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. Almanya ve İngiltere, Fransa’ya göre daha az bütçe harcamasında bulunan Avrupa ülkeleridir. Bu durum Fransa’da devletin ekonomi üzerinde daha fazla ağırlığının olduğunu göstermektedir. Amerikan ekonomisi ise, ekonomik hacminin ortalama olarak %15’i kadar bütçe harcamasında bulunmaktadır. Tablo 2’de Amerika ekonomisinde 2008-2011 dönemi arası bütçe harcamaları/GSYİH oranının artış gösterdiği görülmektedir. 2010 yılında bu oran %16,85 düzeyindedir. Bu durum, Amerika’da devletin 2008-2011 arası dönemde geçmiş dönemlere göre ekonomiye, dünya küresel krizinin etkisiyle daha fazla müdahalede bulunduğunu göstermektedir.

B. Gelişmekte Olan Ülkelerde Kamu Harcamaları ve Büyüme

Wagner 1883 yılında yazmış olduğu “Ekonomi Politiginin Temelleri” adlı eserinde kamu harcamalarındaki artışı şu şekilde açıklamaktadır. “ Gelişmekte olan uygar halklarda devlet ediminin ve çeşitli özerk yönetimler yoluyla devletin yanı sıra ve işleyen kamusal faaliyetlerin düzenli bir şekilde geliştiğini görmekteyiz. Gelişmekte olan uygar bir halkın kolektif ihtiyaçlarının nispetten büyük bir bölümü devlet tarafından karşılanır.” Burada Wagner, hem devletin ekonomiyi düzenleme faaliyetlerinin hem de hizmet üretim harcamalarının iktisadi ve sosyal gelişme ile birlikte artmakta olduğunu savunmaktadır⁶⁹.

Tablo 3: Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Açığı/GSYİH (% , 2000-2016)

YILLAR	MACARİSTAN	MEKSİKA	ÇİN	TÜRKİYE
2000	-3,03	0,21	-7,9	-8,88
2001	-4,06	0,90	-6,91	-12,06
2002	-8,85	0,45	-4,81	-9,98
2003	-7,14	0,36	-4,15	-3,32
2004	-6,35	1,59	-0,94	-3,63
2005	-7,81	1,56	-0,50	0,07
2006	-9,32	0,75	-0,82	1,83
2007	-5,06	0,15	2,94	-0,08
2008	-3,63	-0,17	1,25	-1,62
2009	-4,66	-0,59	0,11	-5,05
2010	-4,52	-0,08	1,45	-2,36
2011	-5,46	-0,13	1,47	-0,14
2012	-2,31	0,22	1,26	-0,98
2013	--2,56	-0,62	0,75	-0,46
2014	-2,08	-0,88	0,70	-0,02
2015	-1,57	-0,78	1,80	-1,2
2016	--0,75	-1,85	0,90	-1,3

Kaynak: OECD, “Government Deficit”, <https://www.data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm#indicator>, (14.07.2016).

Gelişmekte olan ülkelerin belirli bir büyüme hızını yakalayıp gelişme gösterebilmesi için devletin desteğine ihtiyaçları vardır. Devlet kalkınma aşamasında

⁶⁹ Fazlı Yıldız ve Sinan Sarısoy, “OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2012, s. 519.

olan ülkelerde kamu yatırım harcamaları ve transfer harcamalarını kullanarak milli gelirden artış ve sosyal, kültürel faaliyetlerde iyileşme sağlamak için kamu politikalarını kullanmalıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde kamu harcamalarının kullanımını önemlidir. Kamu harcamalarının ekonomide etkili olabilmesi için verimli alanlarda kullanılmalıdır. Aynı zamanda kamu harcamaları kamu mali yapısını olumsuz etkilememelidir. Yapılan harcamaların finansmanı sağlanmaz ise kamu maliyesinde bütçe açığı sorunu oluşur. Bütçe açığı sorununu devamlı hale gelmesi hem kamu ekonomisi hem de piyasa ekonomisinde önemli krizlerin oluşumuna neden olur. Tablo 3'te dört ülkenin bütçe açığı/GSYİH oranının 2000-2016 arası dönemde gelişimleri görülmektedir. Bir Avrupa Birliği üyesi olan Macaristan 2000 sonrası dönemde önemli düzeyde bütçe açığı vermiştir. 2006 yılında %9,32 ile en yüksek bütçe açığı/GSYİH'ya ulaşmış ve bütçe krizi yaşamıştır. Macaristan ekonomisinde 2006 sonrası dönemde, iyileşen bir bütçe yapısı görülmüştür.

Tablo 4: Bazı Gelişmekte Olan Ülkelerde Bütçe Harcamaları/GSYİH (% , 2000-2016)

YILLAR	MACARİSTAN	MEKSİKA	ÇİN	TÜRKİYE
2000	21,06	11,25	16,63	37,2
2001	20,99	11,38	16,9	45,9
2002	21,79	11,47	15,6	42,8
2003	23,0	11,31	14,68	39,3
2004	22,04	10,68	13,9	35,1
2005	22,18	10,69	14,0	32,1
2006	22,10	10,52	13,95	30,5
2007	20,86	10,56	13,48	23,9
2008	21,43	10,88	13,38	23,8
2009	22,14	11,99	13,2	28,2
2010	21,62	11,66	12,82	26,7
2011	20,76	11,57	13,18	24,1
2012	20,88	11,83	13,43	25,1
2013	19,74	12,18	13,54	25,4
2014	20,01	12,22	13,32	25,0
2015	20,04	12,31	13,82	25,9
2016	19,80	12,50	13,60	25,8

Kaynak: The Global Economy, “Indicators”, www.theglobaleconomy.com.tr, (14.04.2017).

Çin ve Türkiye ekonomisinde 2000 sonrası dönemde mali disiplin uygulamaları olumlu sonuç vermiştir. İki ülkede de giderek artan bir şekilde kamu

mali yapısında iyileşme görülmüştür. Türkiye ekonomisinde bütçe açığı/GSYİH 2016 yılında% -1,3 düzeyindeyken, Çin ekonomisinde 2016 yılında bütçe fazla vermeye devam etmiş ve bütçe fazlası/GSYİH oranı % 0,90 düzeyinde oluşmuştur. Tablo 4’de, gelişmekte olan ülke grubu üyelerinden Macaristan, Meksika, Çinve Türkiye’nin 2000-2016 arası dönemde bütçe harcamaları/GSYİH oranları görünmektedir. Macaristan ve Türkiye Tablo 4’te yer alan diğer ülkelere göre daha çok bütçe harcaması gerçekleştirmiştir. Macaristan, 2000-2016 dönemi arasında ortalama olarak genel ekonomi hacminin %20’si kadar bütçe harcamasında bulunmuştur. Türkiye ekonomisinde ise son dönemlerde bütçe harcaması/GSYİH oranı, ortalama %25 düzeyindedir. Gelişmekte olan ülkeler içerisinde öne çıkan ülkelere Meksika, Çin ve Türkiye ekonomisinde bütçe harcamaları/GSYİH oranları karşılaştırıldığında gelirin göre en düşük bütçe harcaması gerçekleştiren ülke Meksika iken en çok bütçe harcamasında bulunan ülke Türkiye’dir. Türkiye ekonomisinde 2000 yılında bütçe harcamaları/GSYİH oranı %37,2 düzeyindedir. Bu oran 2000-2001 Krizleri’nin etkisi ile %45,9 düzeyine çıkmıştır. Türkiye ekonomisinde 2016 yılında bütçe harcamaları/GSYİH’ya oranı %25,8 düzeyindedir. Kriz dönemlerinde bütçe harcamalarındaki yükselişin temel nedeni ekonomide görülen iç ve dış şokların sonucunda, devletin ekonomiye müdahalede bulunmasıdır. Çin ekonomisinde 2000 yılında bütçe harcamaları/GSYİH oranı % 16,63 düzeyindeyken, 2016 yılında % 13,60 düzeyine gerilemiştir. Çin ekonomisinde bütçe harcamalarındaki bu gerileme, otarşi rejimi ve sosyalist politikalarından uzaklaşılması göstermektedir.

IV. TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

Kamu kesiminin en önemli aracı kamu harcamalarıdır. Kamu kesimi kamu harcamaları yoluyla sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi ve benzeri alanlara müdahalelerde bulunur. Türkiye ekonomisinde kamu kesiminin ağırlığı ve önemli rolü günümüze kadar sürmüştür. Türkiye ekonomisinde özel kesimin ekonomide sürdürülebilirliği sağlayamadığı dönemlerde, devlet kamu harcamaları yoluyla özel kesimi desteklemiş ve ekonomide işleyişi yeniden sağlamıştır. 1923-1929 dönemi arasında liberal politikalar izlenip ekonominin yönetimi özel kesime bırakılmış ise

de, özel kesimin yetersiz kalması durumunda devletin yaptığı desteklemelerle ekonomideki işleyiş sağlanmaya çalışılmıştır. 1929 yılında büyük ekonomik buhranın ortaya çıkması ile tüm ülkelerde devlet müdahalesinin gerekliliği ortaya çıkmış, Keynesyen politikalar izlenmeye başlanmıştır. 1930'lu yıllar boyunca devlet, Türkiye ekonomisinde çeşitli alanlarda yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde birçok fabrika ve banka devlet eliyle açılmıştır. II. Dünya Savaşı nedeniyle 1940'lı yıllarda savunma harcamaları yüksek bir artış göstermiştir. Bu dönemde yüksek savunma harcamalarının bütçedeki yükünü azaltabilmek için diğer harcama gruplarında, kısıntıya gidilmiş aynı zamanda varlıklı kesim vergilendirilmiştir. 1950-1960 arası dönem, kamu borçlarının ve bütçe açıklarının ekonomide olumsuz etkilerinin görüldüğü bir dönem olmuştur. Bu dönemde cari harcamalar ve transfer harcamalarındaki yüksek artış, kamu açığının aşırı artışına neden olmuştur. 1960'lı yıllarda yeni anayasanın da etkisiyle, planlı ekonomi anlayışı uygulanmaya başlanmıştır. 1960 ve 1970'li yıllarda ithal ikameci politikalar izlenmiş olup, kamu yatırımları ile özel kesim desteklenmiş, kamu yatırımları dışındaki diğer kamu harcaması kalemlerinde tasarruf önlemleri alınmıştır. 1980 yılına kadar Türkiye ekonomisinde hedeflenen büyüme ve kalkınma düzeylerinin altında kalınmış olması, ekonomi anlayışında değişikliğe gidilmesine yol açmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile liberal politikalara geri dönmüş ve devlet ekonomideki faaliyetlerinde azalışa geçmiştir. 1980'li yıllarda özelleştirme faaliyetlerindeki başarısızlık; kamu kurumlarının zararlarındaki artışa, yüksek bütçe açıklarına ve kamu borçlarının artışına yol açmıştır. 1990'lı yıllar boyunca bütçe açığı ve yüksek borçlanma sorunu devam etmiştir. Bu dönemde yüksek personel harcaması ve Sosyal Güvenlik Kurumu(SGK)zararları, toplam kamu harcamalarının artışına neden olmuştur.

2000 Kasım ve 2001 Şubat dönemlerinde meydana gelen ekonomik krizlerin etkisiyle kamu ekonomisi alanında sıkı önlemler alınmıştır. Kamuya kaynak ihtiyacı için Uluslararası Para Fonu (IMF) ile stand by anlaşması gerçekleştirilmiştir. 15 Nisan 2001 tarihinde açıklanan GEGP ile kamuda mali disiplin uygulamaları başlamıştır. 2002 döneminde siyasi istikrarın başlaması ile birlikte kamuda mali disiplin uygulamaları saplantı göstermeden devam etmiştir. 2002 sonrası dönem, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranının arttırılmaya çalışıldığı bir

dönem olmuştur. 2002 sonrası dönemde 2002 öncesi döneme göre kamu borcu ve bütçe açığı önemli düzeyde azaltılmıştır.

A. 1990-2001 Dönemi

1990 yılında ortaya çıkan Körfez Savaşı ve 1991 yılındaki genel seçimler nedeniyle kamu harcamaları artış göstermiştir. Kamu harcamalarının finansmanı için yüksek kamu borçları oluşmuştur. Yüksek kamu borçlarından dolayı, bütçe harcamalarının faiz maliyeti artmıştır. Personel harcamalarının plansız bir şekilde artış göstermesi, kamu iktisadi teşebbüslerinin yüksek zararları ve seçim politikaları sonucundaki savurgan harcama anlayışı, 1990'lı yılların başında kamu harcamalarının % 118 oranında artmasına yol açmıştır⁷⁰.

Tablo 5: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarına İlişkin Veriler (Bin TL, 1990-2001)

YILLAR	Bütçe Harcamaları (BİN TL)	Bütçe Harcamaları Artış Oranı(%)	Bütçe Harcamaları/GSMH (%)
1990	67.193	76,6	16,9
1991	130.263	93,9	20,5
1992	221.658	70,2	20,0
1993	485.194	120,7	24,2
1994	897.296	83,4	23,0
1995	1.710.647	90,6	21,7
1996	3.940.163	130,3	26,3
1997	7.990.749	102,8	27,1
1998	15.601.204	95,2	29,1
1999	28.093.903	80,0	35,8
2000	46.970.348	67,1	37,2
2001	81.175.206	72,8	45,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)”, www.bumko.gov.tr., (15.10.2016).

1993 yılı son çeyreğinde 6 iç borçlanma ihalesinin geçersiz olması, piyasada yüksek miktarda likit fon oluşumuna neden olmuştur. Borsa değerleri yüksek düzeyde artış göstermiştir. Borsadan çıkan likiditenin dövize yönelmesiyle birlikte

⁷⁰ Yiğit, s. 36.

yapısal sorunları olan Türkiye ekonomisi daha fazla kırılgan hale gelmiş ve 1994 yılında yaşanan krize neden olmuştur⁷¹.

1994 Krizi'ni aşmak için birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemler, memur maaşlarına düzenleme yapılmış, kamusal girdilerle ilgili sübvansiyonlarda kısıntı yapılmış, kamu yatırımları azaltılmış ve cari harcamalarda tasarruf önlemi alınmıştır. Burada temel amaç, kamu açıklarını azaltarak mali piyasalarda istikrarı sağlamaktır. Tablo 5'de, 1990-2001 dönemine ait bütçe harcamaları, bütçe harcamaları artış oranı ve bütçe harcamaları/GSMH oranına ilişkin veriler yer almaktadır. 1990 yılında toplam bütçe harcaması 67.193 bin TL iken 2001 yılında 81.175.206 TL düzeyine yükselmiştir. Tablo 5'de bütçe harcamaları sürekli bir artış gösterirken, bütçe harcamalarının GSMH'dan almış olduğu pay, ekonomik krizin etkisiyle 1994 ve 1995 yılları hariç sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. 1990 yılında % 16,9 düzeyinde olan bütçe harcamaları/GSMH oranı, 2001 yılında %45,9 düzeyine ulaşmıştır. Bütçe harcamaları/GSMH'daki artış, kamunun ekonomideki varlığının artış gösterdiği anlamına gelmektedir. Tablo 5'de bütçe harcamaları artış oranı 1993, 1996 ve 1997 yıllarında sıçrama göstermiştir.

1993 yılındaki bütçe harcamalarındaki yüksek artışın temel nedeni, yüksek kamu borcundan dolayı faiz harcamalarındaki artış ve seçim harcamalarındaki artış olmuştur. 1996 yılında ise uygulanan genişletici para ve maliye politikaları, kamu personel maaşlarındaki düzenlemeler, iç ve dış borç faiz ödemeleri, savunma ve güvenlik harcamalarındaki artış, SGK'ya yönelik transfer harcamalarındaki artış toplam bütçe harcamalarının yüksek düzeyde artışına neden olmuştur. 1996 yılında bütçe harcamaları artış oranı % 130,3 düzeyindedir. 1996 yılında bütçe harcamaları içerisindeki en yüksek artış, yatırım harcamalarında görülmüştür. Yatırım harcamaları %148 oranında artış göstermiştir. 1997 yılında bütçe harcamalarında disiplin ve tasarrufun sağlanması konusunda önlemler alınmak istenmiş olmasına rağmen siyasi istikrarsızlık sürecinin devamı ile birlikte savurganlık anlayışının devam etmesi, bu konuda gerekli önlemlerin alınmasını engellemiştir. 1999 Marmara Depremi ile bütçe harcamaları artışını sürdürmüştür. Bütçe harcamalarında belirtilen nedenlerle gerçekleşen yüksek artışlar, yüksek kamu açıklarına neden olmuştur. Kamu ekonomisindeki krizin giderilebilmek için kamuda reform kararları alınmıştır.

⁷¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 246.

1999 Aralık ayında kamuya kaynak sağlamak için stand by anlaşması yapılmıştır. Kamu açıklarını ve kamu borcunu azaltabilmek için hedefler konulmuştur. Bütün bu önlemler ve çalışmalar sonucunda özellikle cari ve transfer harcamalarında azalış sağlanmış olsa da, kamu harcama disiplini amaçlanan düzeyde gerçekleşmemiştir⁷².

Tablo 6: Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının Değişimi (% , 1991-2001)

YILLAR	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Toplam Bütçe Harcamaları
1991	80,96	92,65	111,1	93,7
1992	89,05	71,71	48,15	70,24
1993	79,52	76,09	190,6	117,6
1994	69,03	33,79	110,3	84,01
1995	86,01	33,72	104,0	91,06
1996	99,13	147,9	148,1	129,8
1997	116,8	150,7	91,01	103,2
1998	86,06	56,11	104,0	93,96
1999	76,81	54,55	84,23	79,86
2000	54,32	160,1	91,01	82,82
2001	50,89	61,89	78,19	69,39

Kaynak: Maliye Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1991-2001)”, www.bumko.gov.tr., (15.10.2016).

Tablo 6’da 1994-1997 dönemi arasında cari harcamaların sıçrama gösterdiği görülmektedir. Bu dönemde personel harcamalarındaki artışın etkisiyle cari harcamalar artmıştır. 1994 Krizi öncesinde devlet borçlarının faiz yükünün artış göstermesi nedeniyle, transfer harcamalarında 1993 yılında bir önceki yıla göre % 190,6 oranında artışa neden olmuştur. 1996 yılı sonrası dönemde toplam bütçe harcamaları azalış gösterse de, yatırım harcamaları genişletici maliye politikasının bir sonucu olarak 2000 yılında %160,1 oranında, 1999 yılına göre değişim göstermiştir.

2000 Kasım, 2001 Şubat aylarında meydana gelen krizle birlikte borç stokunun artması, kamu kesimi genel dengesi üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. 2001 yılında GEGP ile birlikte sıkı maliye politikaları uygulanmış ve bütçe

⁷² Yiğit, s. 38.

harcamaları düşme eğilimine girmiştir⁷³. 2002 sonrası dönemde GEGP istikrarlı bir şekilde uygulanması kamu açıklarını azaltmıştır. 1991-2001 arası dönemde bütçe harcamalarında önemli artışlar görülmüştür. Toplam bütçe harcamalarında en çok artışa yol açan harcama türleri cari harcamalar ve transfer harcamaları olmuştur. Bu durum bütçe harcamalarının reel ekonomiye etki açısından verimsiz alanlarda gerçekleştirildiğini göstermektedir.

B. 2002-2016 Dönemi

2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte Türkiye’de mali kesime yönelik önemli kararlar alınmış ve bu durum yasalarla desteklenmiştir. 2002 sonrası dönemde gelire göre harcama gerçekleştirilmesi uygulaması mali disiplinin öngördüğü şekilde oluşum göstermiştir. Bu dönemde kamu borcu azaltılıp, faiz harcamaları indirilmiş olup, kamu kaynağı etkin ve verimli faiz dışı harcamalara yönlendirilmiştir.

Türkiye ekonomisinde 2002 yılından itibaren yaşanan siyasi istikrar ortamı ile birlikte, 2001 Nisan ayında GEGP ile belirtilen önlemlerin alınması, kamu maliyesinde olumlu etkilere yol açmıştır.

GEGP’nin amaçları;

- ✓ Kamuda şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması
- ✓ Piyasalarda güven ortamının oluşturulması
- ✓ Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir şekilde sürdürmek
- ✓ Bankacılık kesiminde kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı şekilde yeniden yapılanma sağlayarak, bankacılık kesimi ile reel kesim arasında sağlıklı bir ilişki kurmak
- ✓ Kamu finansmanı dengesini güçlendirmek
- ✓ Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakârlığın tüm kesimlerce adil bir şekilde paylaşılması anlayışı ve enflasyon hedefleriyle uyumlu bir gelirler politikası öngörmektir⁷⁴.

⁷³ TCMB, “2001 Yıllık Rapor”, <http://www.tcmb.gov.tr>, (23.04.2013), s. 38.

⁷⁴ TCMB, “Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, www.tcmb.gov.tr, (01.05.2017), s. 13.

Tablo 7: Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarına İlişkin Veriler (Bin TL, 2002-2016).

YILLAR	Bütçe Harcamaları (BİN TL)	Bütçe Harcamaları Artış Oranı(%)	Bütçe Harcamaları/GSYİH (%)
2002	117.224.471	44,4	42,8
2003	140.454.842	19,8	39,3
2004	150.569.930	7,2	35,1
2005	156.479.365	3,9	32,1
2006	175.657.001	12,2	30,5
2007	204.072.243	14,2	23,9
2008	227.063.229	10,1	23,8
2009	268.697.566	15,2	28,2
2010	294.328.754	8,8	26,7
2011	313.301.823	6,0	24,1
2012	361.886.686	16,34	25,1
2013	358.238.510	11,51	25,4
2014	448.752.337	9,82	25,0
2015	505.992.000	14,5	25,9
2016	570.507.000	12,87	25,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2000-2014)”, www.bumko.gov.tr., (15.10.2016).

2002 yılında bütçe harcamaları, 117.224.471 bin TL düzeyinde iken bütçe harcamaları sürekli artış göstererek 2016 yılında, 570.507.000 bin TL düzeyine yükselmiştir. Tablo 7’de bütçe harcamaları artış oranının 2002 yılından itibaren önemli düzeyde azalış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca bütçe harcamaları/GSYİH oranı 2002 yılında %42,8 düzeyinde iken, bu oran 2016 yılında %25,9 düzeyine gerilemiştir. 2002 yılında bütçe harcamaları artış oranının %44,4 düzeyine çıkmasının nedeni, 2000 ve 2001 yıllarında oluşan krizlerdir. 2002 sonrası dönemde bütçe harcamaları artış oranında ve bütçe harcamaları/GSYİH oranındaki azalış, devletin ekonomideki payının azaldığını göstermektedir.

Tablo 8: Türkiye’de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının Değişimi (% , 2002-2016)

YILLAR	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Transfer Harcamaları	Toplam Bütçe Harcamaları
2002	52,48	51,21	30,05	37,52
2003	24,75	7,64	16,61	18,1
2004	16,12	13,64	3,16	7,68
2005	11,23	29,38	-1,34	4,99
2006	17,71	31,24	4,66	11,55
2007	15,74	-0,16	16,94	14,56
2008	11,23	29,15	8,01	11,25
2009	16,66	14,26	19,96	18,14
2010	10,34	38,39	3,43	9,75
2011	15,6	4,02	1,71	6,88
2012	17,7	13,41	16,34	14,58
2013	11,27	28,13	9,52	11,51
2014	13,51	7,31	7,24	9,82
2015	12,73	18,2	13,43	13,98
2016	14,20	6,41	19,28	15,02

Kaynak: Maliye Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (2000-2014)”, www.bumko.gov.tr., (15.10.2016).

Tablo 8’de, Türkiye’de 2002 sonrası dönemde merkezi yönetim bütçe harcamalarında değişim azalış göstermiştir. Yatırım harcamalarının 2006, 2008, 2010, 2013 ve 2015 yıllarında diğer yıllara göre önemli bir değişim gösterdiği görülmektedir. 2002 öncesi dönemde bütçe harcama türlerindeki değişim %50 düzeyinin üstündeyken, 2002 sonrası dönemde sıkı maliye politikası uygulamaları ve mali disiplini sağlamaya yönelik çalışmalar nedeniyle değişimler, %50 düzeyinin altında gerçekleşmiştir. 2002 sonrası dönemde harcama azaltıcı politikaların yanı sıra önemli düzeyde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları, hükümetin temel politikası olmuştur. Gelir ve gider politikasında uyum, bütçe harcamalarında sağlanan etkinlik ve kamu tasarrufları ile vergi gelirlerinde gösterilen yüksek performans, bütçede olumlu gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle 2002 sonrası dönemde süresi içinde oluşan seçimlerin bütçe hedeflerini olumsuz etkilemeyecek şekilde gerçekleşmesi, mali disiplinin uygulanabilirliğini sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU GELİRLERİNİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Kamu harcamalarının finansmanı konusunda kamu gelirlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu gelirlerinin bir kısmı anayasal bir zorunluluk olarak doğmuşken, bir kısmı ise böyle bir zorunluluk olmadan egemenlik hakkının dışında oluşum göstermiştir. Aynı zamanda kamu gelirleri kamu maliyesinde, kamu harcamalarının finansmanını sağlama fonksiyonu dışında, maliye politikasının genel ekonomik konjonktürü yönlendirebilen en önemli araçlarından biridir. Kamu gelirlerinin kuramsal çerçevesi ve ekonomik büyüme ilişkisinin açıklanacağı bu bölümde, kamu gelirlerinin kavramsal çerçevesi, en önemli kamu geliri olarak vergi, vergilendirme ve ekonomik büyüme konusunda kuramsal yaklaşımlar ve kişisel yaklaşımlar incelenip, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde vergi politikası konusunda bilgi verilecek, aynı zamanda Türkiye’de kamu gelirlerinin gelişimi incelenecektir.

I. KAMU GELİRLERİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kamu hizmetlerinin finanse edilmesi amacıyla devlet, anayasadan aldığı yetkiye dayanarak bazı mali yükümlülükler koymaktadır. Bu yükümlülükler; vergi, resim, harç gibi çeşitli kamu gelirleridir. Vergi, resim, harç ve vergi benzeri gelirler olarak nitelendirilen, dar anlamda kamu gelirleri olarak da tanımlanan bu mali yükümlülüklerin temel özelliği, kamu gücüne dayanılarak alınmaları yani zorunluluk unsurunun ağır basmasıdır. Devletin ayrıca borçlanma, para basma işlemleri, mülk ve teşebbüsleri dolayısıyla kamu gücü kullanmadan elde ettiği ve geniş anlamda kamu geliri olarak tanımlanan iktisadi değerleri de vardır⁷⁵. Genel bir tanım olarak kamu gelirleri; devlete, il özel idarelerine ve belediyelere ait olan vergi ve benzeri mali yükümlülükler, ceza ve yargılama masrafları, vergi cezası, para cezası gibi alacaklar ile idari sözleşme ve kamu hizmetlerinden doğan alacaklardır⁷⁶. Bu bölümde kamu

⁷⁵ Nihat Edizdoğan, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayını, Bursa, 2008, s. 121.

⁷⁶ Ahmet Kumrulu, **Vergi İcra Hukukuna Kavramsal Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1981, s. 654.

gelirleri; dar anlamda kamu gelirleri, geniş anlamda kamu gelirleri, olağan kamu gelirleri ve olağanüstü kamu gelirleri olarak ayrıma tabi tutulup incelenecektir.

A. Dar Anlamda Kamu Gelirleri: Egemenliğe Dayalı Gelir Kaynakları

Kamu gelirleri içinde hukuki zorlamayla elde edilebilen gelirlere egemenliğe dayalı gelir kaynakları denir. Bu aşamada zorunluluk unsuru ortaya çıkar. Vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, fonlar, para ve vergi cezaları, mali tekeller, emisyon gelirleri, devalüasyon gelirleri, özelleştirme gelirleri, ganimetler, tazminatlar ve zorunlu borçlar egemenlik hakkına dayalı gelirleri oluştururlar⁷⁷.

1. Vergiler

Devletin, yasaya dayanarak gerçek ve tüzel kişilerden kamu harcamalarını finanse etmek veya ekonomik yaşama müdahale için karşılıksız olarak aldığı kesin parasal yükümlülüklerdir⁷⁸. Vergi kavramının içinde kamu harcamalarını finanse etme fonksiyonu ve ekonomik yaşama müdahale fonksiyonunun olduğu görülmektedir. Vergiler, kamu gelirleri içinde en büyük paya sahip gelir unsurlarıdır. Kamu harcamalarının büyük kısmı vergiler sayesinde gerçekleştirir. Vergilerin finansörlük görevinin dışında, ekonomiye müdahale aracı olarak da kullanıldığı söylenebilir. Vergi miktarındaki ya da vergi oranındaki artış ve azalışlar ekonominin küçülmesine ya da büyümesine neden olabilmektedirler.

2. Harçlar

Harç denildiğinde genellikle bazı kamu kuruluşlarının sundukları kamusal hizmetlerden faydalananların, bu faydalanma karşılığında ödedikleri bedeller anlaşılır. Örneğin, pasaport hizmetlerinden faydalananların ödedikleri pasaport harcı ile katma bütçeli kuruluşlar olan üniversitelere öğrencilerin ödedikleri kayıt ve diploma harçları bu konuda birer örnek olarak verilebilir⁷⁹.

⁷⁷ Özgür Saraç ve Anıl Ulaş Girgin, **Maliye**, İlkem Yayınları, İzmir, 2013, s. 133.

⁷⁸ Saraç ve Girgin, s. 134.

⁷⁹ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 193-194.

Harçların nitelikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- ✓ Devletin yaptığı bir hizmet, kişiye sağladığı özel bir fayda nedeniyle alınır.
- ✓ Vergi gibi zorunludur.
- ✓ Yapılan hizmet, ticari ve sınaî nitelikte değildir.

Harç olarak alınan tutarın, yapılan hizmete kıyasla çok yüksek olmaması gerekir. Aksi takdirde, yapılan ödeme vergiye yaklaşır, vergi niteliği kazanmaya başlar. Vergilerde özel bir karşılığın bulunmamasına rağmen, harçlarda özel bir karşılık vardır. Harç, belirli bir hizmetin bedeli niteliğindedir ve yapılan hizmet karşılığında alınan para arasında az çok bir uygunluk vardır⁸⁰.

Vergi ile harç arasında mevcut olduğu ileri sürülen önemli bir fark da verginin zorunlu bir yükümlülük olmasına karşılık, harcın gönüllü bir ödeme olmasıdır. Yani, vergi yükümlüsü hiçbir şart ileri sürmeden vergiyi ödemekle yükümlüdür. Fakat harcı ödemek istemeyen kimsenin hizmetten faydalanma arzusundan vazgeçmek kaydı ile bu harcı ödememesi mümkündür. Kamu otoriteleri, herhangi bir kimseyi hizmetten faydalanmaya ve devamında bir harç ödemeye zorlayamazlar⁸¹. Üniversite harçlarının dışında devletin tahsil ettiği birçok harç türü mevcuttur. Mahkeme harçları, konsolosluk harçları, pasaport harçları, tapu harçları, gemi ve liman harçları önemli harç türleridir. Adalet, diplomasi, seyahat, alım satım hizmetlerinin karşılığında harç ödemesi gerçekleştirilir.

3. Resimler

Resimler, bir iş veya faaliyetin yapılmasına yetkili kuruluşlar tarafından izin verilmesi dolayısıyla yapılan ödemelerdir. Resim bazen vergi, bazen de harç anlamında kullanılan bir kamu geliri türüdür. Bu ikisinin dışında resimlerin kendine özgü bir özelliği olduğunu iddia etmek oldukça güçtür. Resimler ya tamamen karşılıksız olarak tahsil olunmakta, ya da bir hizmetten faydalanmanın veya bir hakkı elde etmenin karşılığı olarak alınmaktadır⁸². Örneğin belediye sınırları içerisinde gerçekleştirilecek bir imar faaliyetinin yapılabilmesi için ilgili yerel idare

⁸⁰ Orhan Şener, **Kamu Maliyesi**, 6. Baskı, Alkım Yayınları, 1998, s. 42.

⁸¹ Nadaroğlu, ss. 194-195.

⁸² Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 6. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997, s. 91.

kuruluşundan izin alınması gerekir. Bu hizmetin karşılığında resim ödemesi gerçekleştirilir.

Resimler, harçlara benzeyen bir gelir çeşidi olmalarına rağmen harçta bir hizmet karşılığı söz konusu olduğu halde, resimde kamu kuruluşlarının belirli bir iş yapmaya yetki ve izin vermesi durumu vardır⁸³. Resim, vergi benzeri kamu geliridir. Özellikle yerel idareler tarafından elde edilen gelirlere.

Resimlere örnek olarak, rihtim resmi, ithalde alınacak damga resmi gösterilebilir. Resimlerin kamu gelirleri içerisinde önemi fazla değildir. Daha çok yerel yönetim kuruluşları tarafından tahsil olunan resimlere, merkezi yönetim gelirleri arasında da rastlanabilmektedir⁸⁴.

4. Şerefiyeler

Kamu kuruluşları tarafından yapılan çeşitli bayındırlık hizmetleri nedeniyle, gayrimenkul değerlerinde belli bir artış söz konusu olabilir. Bu artış, sahip olunan kıymetlerin niteliğinde ortaya çıkan bir değişiklik nedeniyle değil de, bayındırlık hizmetlerinin yarattığı katkı ve önemden kaynaklanmaktadır. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi nedeniyle yapılan giderler için o bölgedeki gayrimenkul sahiplerinden belirli bir tutarda tahsilat yapılabilmektedir. Alınan bu pay kamu gelirleri içerisinde “şerefiye” olarak adlandırılmaktadır. Bir hizmet karşılığı olması bakımından şerefiyeler harçlara benzer. Ancak burada yapılan hizmet, sadece belirli yerlerle ilgili olduğu gibi bu çeşit işlerin yapılması da gayrimenkul sahipleri tarafından istenmiş değildir⁸⁵. Örneğin Türkiye’de son dönemlerde artış gösteren yol köprü, tren ağları havaalanı projeleri; yol, köprü ve tren ağlarının geçtiği bölgedeki gayrimenkullerin değerini normal artış düzeyinin çok üstünde arttırmıştır.

Şerefiye zorunludur fakat vergide olduğu gibi karşılıksız değildir. Şerefiyeyi ödeyen yükümlü bir hizmetten faydalanmış ve mal varlığında bir değer artışı meydana gelmiştir. Ancak yükümlü böyle bir hizmet talebinde bulunmamış, hatta böyle bir hizmetin yapılmasını arzulamamış olabilir. Buna rağmen hizmet yapılmış ve bir değer artışı meydana gelmişse, o kimse yine de yükümlü olduğu şerefiyeyi

⁸³ Erginay, s. 14.

⁸⁴ Erdoğan Öner, **Kamu Maliyesi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1986, s. 43.

⁸⁵ Erginay, s. 14.

ödemek zorundadır. Şerefiyeler sanayileşmiş ülkelerde şehirlerin yeniden imarında yaygın bir biçimde kullanılan bir finansman ürünüdür⁸⁶. Yol yapımı, köprü yapımı, üniversitelerin açılması gibi durumlarda o bölgedeki mal ve mülklerin değerindeki artış, şerefiye ödemesini zorunlu kılar.

5. Parafiskal Gelirler

Parafiskal gelirler, sosyal ve ekonomik alanda artan kamu harcamalarının bir bölümünü karşılamak ve belirli amaçların gerçekleştirilmesi için kurulan, kamu veya yarı kamu niteliğinde olan ekonomik, sosyal veya mesleki kuruluşlara, bu amaçlarının finansmanını gerçekleştirmek üzere kamu otoritelerince gelir toplama yetkisinin verilmesiyle ortaya çıkan, bütçe dışı gelirlerdir⁸⁷. Parafiskal gelirler, kamusal hizmetler gören teşekküllerin finansmanını sağlamak amacıyla tahsil olunmaktadır. Bu gelirleri ödeyenler sözü geçen teşekküllerin mensupları, teşekkülün gerçekleştirdiği hizmetlerden faydalananlardır. Parafiskal gelirler, vergilerde olduğu gibi karşılıksız değildir. Harçlardaki anlamıyla bir karşılığı vardır. Parafiskal gelirlerin ödenmesi zorunludur. Sözü geçen gelirler bu yönü itibariyle vergiye benzemektedir. Parafiskal gelirler devlet bütçesi içinde yer almazlar. Hangi kamu kuruluşu tarafından tahsil ediliyorsa, o kuruluşun bütçesinde yer alırlar⁸⁸.

Burada vurgulanması gereken temel özellik devletin bir anlamda, kendi denetim ve gözetimi altında olmak üzere sosyal, ekonomik ve mesleki nitelikli bazı görevlerini, yetkili kıldığı bazı kuruluşlara devretmiş olması, giderlere ise kuruluşların hizmetlerinden doğrudan ya da dolaylı olarak faydalananların katılmalarını uygun görmüş olmasıdır. Sosyal, ekonomik ve mesleki nitelikteki bu kuruluşlara Türkiye'de; Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi mesleki odalar örnek olarak gösterilebilir. Pirim, aidat ve benzeri adlarda, yasal yetkilere göre zorunlu olarak yapılan tahsilatlar, ilgili kuruluşların amaçlarının gerçekleştirilmesi için kullanılmaktadırlar. Söz konusu kuruluşlar tarafından toplanan fonlar, parafiskal gelirler olarak adlandırılmaktadır⁸⁹. Parafiskal gelirlerin en önemli

⁸⁶ Nadaroğlu, ss. 197-198.

⁸⁷ Akdoğan, s. 92.

⁸⁸ Nadaroğlu, s. 202.

⁸⁹ Akdoğan, s. 92.

özelliği harcanacağı yerin belli olmasıdır. Devlet bütçesi içerisinde değil, ilgili meslek kuruluşunun bütçesi içerisinde yer alırlar ve bu gelirler sadece ilgili meslek kuruluşlarının giderlerini finanse etmede kullanılırlar.

6. Para ve Vergi Cezaları

Para cezaları ile vergi cezaları, amaçları devlete gelir sağlamak olmadığı halde, devletin egemenlik hakkının kullanılması sonucu ortaya çıkan bir kamu geliri türleridir. Yasa koyucu bazen hapis, sürgün ve benzeri cezaların yanı sıra caydırıcılık amacıyla suçlunun mal varlığına başvurarak para cezası ile cezalandırılmasını da öngörebilmektedir. Para cezaları, toplumdaki bireylerin kamu düzeni açısından oluşturulmuş kurallara ve koşullara uygun davranmalarını sağlayan, aksine davranış gösterenleri cezalandırmayı amaç edinen yaptırımlardır. Vergi cezaları ise vergi mükelleflerinin, anayasal bir görev olan vergi yükümlülüklerini yasalara uygun bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaya çalışır⁹⁰. Para cezaları içinde adli para cezası, idari para cezası ve trafik cezası en çok cezanın düzenlendiği ve tahsilatın gerçekleştirildiği para cezası türleridir. Vergi cezaları içinde usulsüzlük cezası ve vergi zıyaı cezası en çok düzenlenen cezalardır. Para ve vergi cezalarında, caydırıcılık unsurunun gerçekleşmesi ve yapılan suçun bir daha yapılmaması amaçlanmaktadır.

7. Mali Tekeller

Mali tekel, dolaylı vergiler içinde sınıflandırılabilen bir tür tüketim vergisidir. Ancak devlet bu tür vergileri, bazı malların üretimini tekeline alıp fiyatlarını çok yüksek kârlar bırakacak şekilde belirlemek amacıyla uygular. Bu durumda vergi, devletin tekeline aldığı maddenin fiyatı ile kaynaşmış olur ve bu özellik, sözü geçen türdeki vergilerin mali tekeller başlığı altında ayrıca incelenmesini gerektirir. Mali tekellerin asıl amacı devlete gelir sağlamaktadır. Bu tür tekeller devlete iki tür gelir sağlar. Bunlardan birincisi dolaylı bir vergi türü olan tüketim vergisinin fiyatla kaynaştırılması sonucu elde edilen gelirdir. Mali tekeller

⁹⁰ Öner, s. 45.

yoluyla sağlanan gelirlerin ikincisi ise, tekel rantıdır. Talep esnekliği zayıf olan ve ikame imkânı bulunmayan mal ve hizmetlerin üretiminin devlet tekeline alınması, bunların satış fiyatlarının rekabet ortamındaki fiyatlara oranla daha yüksek düzeylerde saptanmasını mümkün kılar⁹¹.

8. Emisyon Gelirleri

Kâğıt ve madeni para basımı yoluyla sağlanan gelirlerdir. Emisyon devletin egemenlik hakkına dayalı olarak elde ettiği bir gelirdir. Sürekli bu yolla gelir elde edilmesi enflasyona neden olur⁹². Özellikle güçlü para birimine sahip olan ülkeler de emisyon gelirleri daha fazladır.

9. Borçlanma Gelirleri

Kamu harcamaları ya da kamusal mal ve hizmetlerin finansmanı genellikle kamu gelirleriyle karşılanır. Kamu gelirleri, başta vergi gelirleri olmak üzere sosyal güvenlik fonları, belli başlı amaca tahsil edilen vergiler ve vergi dışı çeşitli gelirlerden oluşur. Eğer kamu gelirleri kamu harcamalarının tamamını finanse etmeye yetmezse, aradaki fark para basımı ve borçlanma yoluyla karşılanmaktadır⁹³. Borçlanma gelirleri, devletin yüklendiği görevleri gerçekleştirebilmesi bakımından büyük önem taşır. Borçlanma gelirleri çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Yatırım harcamalarının finansmanı, kamunun bütçedeki cari harcamalarının karşılanması, vadesi gelen iç borçların finansmanı, savunma giderlerinin ya da savaş harcamalarının finansmanı, doğal afetlerden kaynaklanan zararın finansmanı, yapısal sosyal-ekonomik reformların gerektirdiği giderlerin karşılanması, döviz darboğazı nedeniyle aksayan zorunlu ithalatın finansmanı borçlanma gelirlerinin kullanıldığı alanlardır. Devlet, borç gelirlerini iç ve dış kaynaklardan sağlayabilir. Dış borçlar dış ülke kaynaklarından elde edilirler. Bir ekonomide, alındığında mevcut olan kaynakları arttıran, ödendiğinde ise ulusal gelir ve kaynakları azaltan borçlara dış borçlar denilir. İç borçlar bir ülkenin kendi ulusal kaynaklarından, yani iç

⁹¹ Nadaroğlu, ss. 204-205.

⁹² Saraç ve Girgin, s. 135.

⁹³ Şener, s. 189.

kaynaklardan elde edilir. İç borç kaynakları; devlet tahvilleri, hazine bonosu, kısa vadeli avans ve konsolide borçlardan oluşmaktadır⁹⁴. Devletin borçlanmadan elde etmiş olduğu gelirler; iç borçlanma gelirleri ve dış borçlanma gelirleri olarak ikiye ayrılırlar. İç borçlanma durumunda milli gelirden bir artış söz konusu değil iken dış borçlanmada ekonomiyi dışarıdan sağlanan bir para söz konusu olduğu için milli gelirden bir artış söz konusu olur. İç ve dış borçlanma gelirleri, yatırımlara iletildikleri zaman reel ekonomi gelişebileceği gibi aynı zamanda devlet bütçesi artış gösterecektir. Burada borçlanma gelirlerinin egemenliğe dayalı gelir sınıfında yer alabilmesi için devletin ancak kişileri ya da ilgili kurumları borç vermeye zorlaması gerekir.

10. Fonlar

Kamu gelir ve gider düzeninin gerekçelerinin aşılmasıyla gelir sağlanması ve kullanımına imkân verilmesinin amaçlandığı ve bu yönde gerçekleştirilen her uygulamaya fon adı verilmektedir. Fonlar, bir yasayla veya yasayla verilmiş bir yetkiye dayanılarak kurulmuş bulunan, belirli bir amacın gerçekleştirilmesi için ayrılan ve gerektiğinde kullanılmak üzere hesapta hazır bulundurulmuş ve yeni yıl bütçeleri ile bir önceki yıl harcama sonuçları TBMM'nin denetimine tabi tutulan para ve benzeri kaynaklardır⁹⁵. Türkiye'de fon uygulamaları; bütçe içi, bütçe dışı, Sayıştay denetimine tabi, Sayıştay denetimi dışında, TBMM denetimine tabi ve TBMM denetimi dışında şeklinde görülebilmektedir. Özellikle fondaki gelirlerin belirlenen amaçlar doğrultusunda kolayca kullanılabilmesi için genel bütçenin dışında tutulan fonlar mevcuttur. Bu fonlar bütçe denetimlerine, bütçenin uygulanma kurallarına maruz kalmadan, kolay bir şekilde kullanılabilirler.

Bütçe uygulamalarına ve denetimlerine tabi olan fonlar ile ilgili olarak dikkat çeken nitelikler; Yasal dayanaklarının olması, belirli bir kaynağa sahip olmaları, belli bir amaca tahsis edilmiş olmaları, fonlardaki elde edilen gelirlerin amaca yönelik

⁹⁴ Hasan Türkal, "İç ve Dış Borçlanmanın Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması", **Maliye Seçme Yazıları**, (Ed. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu), Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F.'yi Geliştirme Derneği İktisadi İşletmesi Yayını, Ankara, 2003, ss. 382-383.

⁹⁵ Turgay Berksoy, "Türkiye'de Konsolide Bütçe İçinde Yer Alan Özel Gelirler ve Fonlar", **XIV. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F., Eskişehir, 12-15.05.1999, s. 241.

olarak kolayca kullanılabilmeleri, bütçe ve hesap sonuçlarının TBMM'nin denetimine tabi olmasıdır⁹⁶.

Yıllık bütçe ilkesinin sınırlarını aşmak, bütçe kaynaklarının dışına çıkıp hızlı karar alabilmek ve uygulamak, kamu yönetiminde merkezleşmeyi arttırmak ve yasama organı karşısında yürütme erkini güçlendirmek fon kurulmasının temel nedenlerindedir. Bunun dışında fon uygulamasına başvurmakta amaçlar; harcama ve finansman yönünden esneklik sağlamak, öncelikli harcama alanlarını belirlemek, gelir tahsili yoluyla diğer harcama kalemlerinin bütçe içi rekabetini korumak, denetimden ve vergi ödeyenlerin tepkilerinden kaçınmaktır. Türkiye'de en yaygın olarak kamu maliyesini uygulama kapsamında, bütçe içinde ve bütçe dışında oluşturulmalarına göre iki çeşit fon vardır. Bütçe içi oluşturulan fonlara bütçeden bir ödenek ayrılır. Bu ödeneğin bütçe ödenek kalemleri arasında dağıtım yetkisi, Maliye Bakanlığına veya Bakanlar Kuruluna aittir. Bu fonların finansmanı, bütçe ödenekleriyle ya da bütçe dışı kaynaklarla sağlanır⁹⁷. Örneğin, Türkiye'de uygulamaya geçen en büyük fon olarak görülen Türkiye Varlık Fonu, anonim şirketi olarak kurulmuştur. Devletin denetiminde yer alan Türkiye Varlık Fonu, genel bütçe dışında özel hukuk hükümlerine göre yönetilecektir. Türkiye Varlık Fonunun yapısı, özelleştirmeler ve bazı kamu iktisadi teşebbüslerinin fona devredilmesi ile oluşmuştur.

Kısa sürede gelir elde edilmesi ve kamusal faaliyetlerin yapılmasında yasal ve bürokratik engellerin azlığı sebebiyle fonlar, iktidarlar tarafından tercih edilmişlerdir. Fakat birçok sakıncaları olmasının yanı sıra fon uygulaması, bütçe dengesini bozmakta ve giderlerin harcandığı yerler hakkında kesin bilgi imkânını azaltmaktadır⁹⁸.

11. Diğer Kamu Gelirleri

Özelleştirme gelirleri, ganimetler, tazminatlar gibi devletin egemenlik gücünü kullanarak elde etmiş olduğu gelirlerde söz konusudur. Özelleştirme gelirleri,

⁹⁶ Akdoğan, s. 98.

⁹⁷ Karluk, ss. 127-128.

⁹⁸ Üstün Dikeç, "Fonlar ve Denetim", **Çağdaş Sayıştay Denetimi Sempozyumu**, DSI Basım, Ankara, 04.06.1988, ss. 16-20.

kamuya ait teşebbüslerin özel kesime satılması karşılığında elde edilir. Özellikle son dönemlerde Türkiye ekonomisinde önemli miktarda özelleştirme geliri elde edilmiştir.

B. Geniş Anlamda Kamu Gelirleri: Egemenliğe Dayalı Olmayan Kamu Geliri Kaynakları

Devletin yasal olarak ya da zorlamayla elde edemediği kamu gelirleri kaynakları da söz konusudur. Bu tür gelirlerin tahakkuk ve tahsilat durumları egemenliğe dayalı olarak elde edilen kamu gelirlerinden oldukça düşük düzeydedir. Egemenlik hakkına dayalı olmayan gelirler; mülk gelirleri, teşebbüs gelirleri, yardımlar, bağışlar ve zorunlu olmayan borçlardan oluşur. Bu gelirler, sürekliliği olmayan ne zaman elde edilecekleri belli olmayan gelirlerdir. Bir hazine malının ya da devlete ait bir işletmenin satılması sonucu bu gelirler elde edilir. Ayrıca bir ülkenin olağanüstü dönemlerle karşılaşması sonucunda, dış ülkeler tarafından yardım niteliğinde gelirler elde edilebilmektedir. Devlet, bazı dönemlerde isteğe bağlı borçlanma uygulamasına başvurabilmektedir. Bütün bu gelir unsurları, yüksek miktarlarda değilse de bütçenin bir parçasını oluştururlar.

C. Olağan Kamu Geliri Kaynakları

Devletin, sürekli olarak elde etmiş olduğu gelir kaynakları, olağan kamu geliri olarak nitelendirilir. Zorunluluk unsurunun daha çok ağırlığını göstermiş olduğu gelirler, olağan kamu gelirleri sınıfı içerisinde yer alır. Vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, fonlar, para ve vergi cezaları, mali tekeller olağan kamu gelirleri içerisinde yer alır. En önemli olağan kamu geliri kaynağı vergilerdir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi her bir gelir türünün, her yıl belirli beyan verme dönemi ve ödeme dönemi vardır. Sürekli yönü en yüksek kamu geliri vergiler olduğu için olağan kamu gelirleri içinde birinci sırada yer alırlar.

D. Olağan Olmayan Kamu Geliri Kaynakları

Süreklilik niteliği taşımayan beklenmedik zamanlarda oluşan kamu gelirleri, olağan olmayan kamu gelirleri olarak ifade edilir. Olağanüstü dönemlerde dış ülkeler tarafından sunulan yardımlar ve bağışlar, zorunlu olarak ekonomideki karar birimlerinden gerçekleştirilen borçlanmalar, para basımı sonucu sağlanan emisyon geliri, en önemli olağan olmayan kamu gelirlerindedir. Aynı zamanda, para otoritesi tarafından paranın değerini düşürmek suretiyle elde edilen devalüasyon gelirleri, devlete ait mülk ve teşebbüsün özel kesime belli bir bedel karşılığı satılması yoluyla edinilen özelleştirme gelirleri, elde edilme zamanları belli olmadığından olağan olmayan kamu gelirdir. Sorun yaşanan ülkelere, gerek hukuki gerekse diplomasi yollarla kazanılan tazminatlar ve ganimetler de elde edilme dönemleri belirlilik göstermediği için olağan olmayan kamu gelirleri içerisinde değerlendirilirler.

II. ZAMAN VE MEKÂN BOYUTUYLA VERGİLER

Bir ülkede kamu harcamalarının finansmanında kullanılabilecek en iyi kaynak, vergi gelirleridir. Vergi gelirleri, devletin harcamalarını finanse edecek ölçüde yeterli olmalıdır. Aksi durumda devlet para basmak, borçlanmak ya da kalkınma projelerini yavaşlatmak zorunda kalır⁹⁹. Normal yollardan gelir elde etme dışında gerçekleştirilen bütün bu durumlar, ekonomide bazı dengelerin bozulmasına neden olarak ekonomik gelişimi engelleyebilmektedir. Örneğin, ekonomik gelişim söz konusu olmadan para basmak, paranın gereksiz fazlalığına yol açarak enflasyonist etki oluşturur.

Vergilerin kaynağı, milli gelir ve servettir. Vergilerin özelliklerinin başında zorunlu ve karşılıksız olmaları gelmektedir. Genellikle, vergi gelirlerinin devlet gelirleri içindeki payı, % 70-90 arasında bir değişim göstermektedir. Bu pay ülkelerin iktisadi düzeylerine göre değişmektedir. Vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payını etkileyen bir diğer faktör de gelirin elde edildiği dönemin koşullarıdır. Olağan dönemlerde vergi gelirlerinin payı genellikle % 70-90

⁹⁹ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, s. 123.

düzeylerinde iken, olağanüstü dönemlerde borçlanma yolu ile gelir elde etme yöntemine daha çok başvurulduğu için vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı nispi olarak azalmaktadır¹⁰⁰.

İki grup vergi etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Bunlardan birinci grubu gelir, kurumlar vergisi ve servet vergileri gibi doğrudan doğruya gelir ve servet üzerinden alınan vergiler oluşturur. İkinci grupta ise katma değer vergisi, satış vergisi ve diğer tüketim vergileri yer alır. Gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergiler, genellikle vergi mükellefi üzerinde kalmaktadır. Çeşitli tüketim vergilerinden oluşan dolaylı vergiler ise vergi mükellefleri üzerinden değil, malı satın alan tüketici tarafından malın fiyatı içinde ödenilmektedir¹⁰¹. Türkiye ekonomisi ve Türkiye ekonomisi gibi gelişmekte olan ülkelerde vergi sistemi tüketim üzerine inşa edilmiştir. Vergi tüketici grubunun yükümlülüğünü oluşturmuştur.

Vergilemenin temel amacı mali amaçtır. Mali amaç, kamu harcamalarının temel finansman kaynağının vergi olmasıdır. Dolayısıyla devletin, sürekli büyüyen harcamalarını finanse etmek için mevcut vergi oranlarını arttırarak veya yeni vergiler getirerek, gelirlerini arttırma arayışı içerisine girmesi gerekmektedir. Bu nedenle vergiler, kamu finansmanının en önemli aracı durumundadır. Vergilemenin mali amacını gerçekleştirmesi, vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranı ile ölçülmektedir¹⁰².

Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama oranının yüksek olması kamunun giderlerini gelirleriyle finanse edebildiği, vergi geliri dışındaki kaynaklara ihtiyacın azaldığı anlamına gelir. Bazı dönemlerde vergiler gelir amacı dışında, ekonomiye müdahale amacıyla kullanılmaktadırlar. Örneğin Türkiye ekonomisinde 2016 yılı sonunda ticari araçlar için Özel Tüketim Vergisi(ÖTV) indirimi, 2017 yılı ilk çeyreğinde beyaz eşya, mobilya ve bazı emtialarda Katma Değer Vergisi (KDV) indirimi ve tapu harçlarında %25 oranında indirim yapılmıştır. Yetkililer tarafından vergi, ekonomik gelişimi teşvik amaçlı kullanılmıştır.

¹⁰⁰ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 192-193.

¹⁰¹ Orhan Şener, **Kamu Maliyesi**, 6. Baskı, Alkım Yayınları, 1998, s. 190.

¹⁰² Mustafa Sakal, **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği (1998-2000 Dönem Analizi)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003, s. 74.

Tablo 9: Vergi Gelirlerinin Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları İçerisindeki Payı
(%, 1990-2016)

YILLAR	(%)	YILLAR	(%)
1990	66,4	2003	60,0
1991	59,4	2004	66,4
1992	62,8	2005	75,2
1993	53,9	2006	77,2
1994	59,3	2007	74,9
1995	62,9	2008	74,3
1996	56,7	2009	64,3
1997	58,9	2010	71,5
1998	59,1	2011	80,7
1999	52,7	2012	77,0
2000	56,7	2013	79,9
2001	49,3	2014	78,6
2002	51,5	2015	80,5
		2016	78,6

Kaynak: GİB, “ Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr.>, (05.01.2016).

Tablo 9’da 1990-2016 dönemleri arasında vergi gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranları görülmektedir. Bu oran 1990 yılından 2016 yılına doğru artış göstermiştir. Bu durum vergi gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama açısından büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Tablo 9’da, 2002 yılında, % 51,5 olan vergi gelirlerinin merkezi yönetim bütçe harcamaları içerisindeki payı 2015 yılında %80,5 düzeyine yükselmiştir. 2016 yılında %78,6 düzeyindedir. 2002-2016 yılları arasındaki dönemde uygulanan politikanın temel amacı bütçe açığını azaltmaktır. Bütçe açığını azaltmak için vergi gelirlerini arttırmak ve mali disiplinin gereği olarak kamu harcamalarını azaltmak yönünde politika izlenmiştir. 2002-2016 dönemi arasında vergi gelirlerini arttırmak için vergi tabana yaydırılmış ve şeffaf ve sadeleştirilmiş bir vergi politikası izlenmiştir. Kamu harcamaları yönünden yeni tasarruf önlemleri alınmıştır.

Verginin asıl işlevi kuşkusuz kamu giderlerini karşılamaktır. Ancak 1930’lardan itibaren vergi sadece kamu harcamalarını karşılayan bir gelir türü olmaktan çıkmış, devletin elinde iktisadi ve sosyal yaşama müdahalede etkin bir araç haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle, verginin ilk olarak ortaya çıkışının nedeni malidir, yani devlete gelir sağlamaktır. Ancak, milli gelir içinden devlete ayrılan bir

pay olduğu için vergi aslında iktisadi bir olaydır. Buna göre de sermaye birikimi, kaynak dağılımı, iktisadi gelişme, gelir bölüşümü, yükümlülerin üretim ve tüketim gibi konulardaki davranışları üzerinde verginin çeşitli etkileri olmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde gelir ve servet üzerinden alınacak vergilerde, oranların tasarrufu azaltacak hatta yok edecek kadar yüksek olmaması gerekir. Tüketim vergilerinde ise talep esnekliği fazla olan malların vergi oranlarının, tüketici tercihlerinde önemli sapmalara neden olmayacak düzeyde tutulması gerekir¹⁰³.

Vergiler niteliği itibariyle iktisadi büyüme ve kalkınma üzerinde de etkili olur. Bu etki, çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, vergi normal olarak tüketime ayrılan fonlardan ödense de oranının yüksek tutulması ya da aynı kaynak üzerinden yeni vergilerin alınması zorunlu olabilir. Özel tasarruf hacminde meydana gelebilecek azalma, sermaye birikimi ve yatırımlar üzerinde olumsuz etki yaratabilir. Yatırım yapanlara yönelik vergisel teşvikler, (örneğin; yatırım indirimleri, belirli süre vergi muafiyeti, ya da indirimli vergi, KDV istisnası, bina inşaat harcı istisnası, ihracatçılara KDV iadesi gibi vergisel teşvikler), yatırımlarda ve ihracatta etkili olabilmektedir. Özellikle ağır vergi yükleri, yabancı yatırımcıların Türkiye'ye gelmesini etkileyebildiği gibi yerli yatırımcıların da 15 yıl vergi muafiyeti ve bedava arsa tahsisi gibi olanaklar sağlayan ülkelere yönelmelerine neden olabilmektedir. Devletin vergi gelirleri, vergi tabanının genişliği ve vergi oranlarının düzeyi ile yakından ilgilidir. Vergi oranlarının indirilip makul düzeye çekildiği ortamda yeterli vergi gelirini sağlamak ancak vergi tabanının genişletilmesi ile mümkündür¹⁰⁴. Vergi konusu, ülke vatandaşları için hassas bir konudur. Bu durumda ülkede yaşayan vatandaşların vergi konusunda bilinçlendirilmesi ve vergiye gönüllü uyumun sağlanarak vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi, devletin maliye teşkilatının temel amaçlarından bir tanesidir. Bir ülkedeki vergi istatistikleri, hem devletin hem de özel kesimin ekonomik gücünün temel göstergesidir. Bu gösterge vergi gelirleri/GSYİH ile de izlenebilir.

¹⁰³ Şükrü Kızılot ve Mustafa Durmuş, **Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 2-3.

¹⁰⁴ Karluk, s. 123.

Tablo 10: Vergi Gelirleri/GSYİH ve Diğer Kamu Gelirler/GSYİH (% , 1999-2016)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ/GSYİH	DİĞER KAMU GELİRLERİ/GSYİH
1999	16,11	1,94
2000	18,21	2,26
2001	19,05	1,83
2002	17,78	2,56
2003	18,66	2,45
2004	18,14	2,35
2005	18,64	2,53
2006	18,71	2,54
2007	18,56	2,14
2008	18,12	1,87
2009	18,49	2,02
2010	19,67	1,77
2011	20,05	1,84
2012	20,16	2,13
2013	21,37	1,89
2014	20,49	2,19
2015	20,54	2,16
2016	20,80	2,25

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/index.aspx>, (10.10.2015).

Tablo 10’da görülmektedir ki vergi gelirleri, kamu gelirleri içerisinde reel ekonomiye etki açısından önemli bir paya sahiptir. 1999-2016 dönemi arasında vergi gelirleri/GSYİH oranı sürekli olarak artış göstermişken, vergi dışı gelirlerin payı ise %3 düzeyine ulaşmamıştır. 1999 yılında vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı %16,11 düzeyindeyken, diğer kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı, %1,94 düzeyindedir. 2016 yılında vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı %20,80 düzeyindeyken, diğer kamu gelirlerinin GSYİH içindeki payı %2,25 düzeyindedir.

III. VERGİLENDİRME VE EKONOMİK BÜYÜME

Vergi, maliye politikasının en önemli araçlarından biridir. Vergi uygulamaları ile ekonomik büyüme olumlu veya olumsuz etkilenebilmektedir. Maliye politikasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, Neo-Klasik Büyüme Kuramı ve İçsel Büyüme Kuramı temel alınarak oluşturulmuştur. Neo-Klasik Büyüme Modelleri'nde durağan durumda kişi başına büyüme oranı, dışsal olarak belirlenen teknolojik gelişmeye bağlıdır. Söz konusu modelde kamu politikalarının sadece çıktı düzeyini etkileyebileceğini, ancak uzun dönemli büyüme üzerinde etkili olamayacağı iddia edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde Neo-Klasik Modeller, kamu harcamaları ve vergileme üzerindeki standart politikaların belirlenmesinde etkili olmuşlardır. Romer ve Lucas'ın ortaya koydukları İçsel Büyüme Kuramları ise devletin ekonomideki rolüne olan bakışı büyük ölçüde değiştirmiştir. İçsel Büyüme Kuramları öncelikle teknolojik gelişmenin ekonomik sistemin içinde oluştuğunu, dolayısıyla ekonomik kararlardan etkilendiğini söylemekte ve yakınsama yaklaşımını reddetmektedir. Ayrıca en uygun büyüme oranına ulaşabilmek için kamu müdahalesinin gerektiğini, başka bir ifade ile maliye politikasının uzun dönemli büyümeyi etkileyebileceğini ortaya koymaktadır. Özetle, Neo-Klasik Yaklaşım maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerinde uzun vadede bir etkisinin olmadığını söylerken, İçsel Büyüme Kuramları maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin olduğunu ifade etmektedir. Bu çerçevede, devletin uzun dönemli büyüme oranının etkileyebileceğini ifade eden içsel büyüme kuramlarından etkilenen ve bunu deneysel kanıtlarla test etme amacın da olan pek çok çalışma yapılmıştır. Örneğin Barro 1991 yılında yapmış olduğu çalışmada, 98 ülkenin 1960-1985 yılları arasındaki verilerini kullanarak reel kişi başı milli gelir artışı, beşeri sermaye, reel milli gelir, fiziksel sermaye yatırımları, politik istikrar değişkeni, piyasa bozulmalarına ilişkin değişkenler, kamu harcamaları ve kamu yatırımlarının milli gelire oranı arasında bir ilişki bulmaya çalışmıştır. Çalışmada kamu harcamaları ve kamu yatırımları arasında bir ayırım yapılmıştır. Barro çalışmada, kamu harcamaları ve büyüme arasında negatif ilişki bulmuştur¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Atila Yanpar, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 22.

Örneğin Barro'dan başka İçsel Büyüme Kuramı savunucuları arasında yer alan Easterly ve Rebello'nun çalışmaları dikkat çekmektedir. Easterly ve Rebello, 100 ülkenin 1970-1988 yıllarına ait kesit verilerini ve 28 ülkenin 1979-1988 yıllarına ait panel verilerini kullanarak kamunun taşımacılık, iletişim ve eğitim yatırımlarının kişi başına gelir büyümesi ile pozitif korelasyona sahip olduğunu ancak toplam kamu yatırımlarının ekonomik büyüme ile negatif korelasyona sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu çalışmada maliye politikası değişkenlerinin pek çoğunun ekonomik büyüme ile yüksek korelasyon taşıdığı ve maliye politikası değişkenlerinin potansiyel olarak içsel olduğu belirlenmiştir¹⁰⁶.

Bu bölümde vergilendirme ve ekonomik büyüme konusundaki kuramsal yaklaşımlar ve kişisel yaklaşımlar incelenecektir.

A. Kuramsal Yaklaşımlar

Ekonomi alanında belirli görüşlerde bulunmuş yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. 1929 yılındaki ekonomik krizle birlikte devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği görüşü belirginleşmiştir. Bu düşünceye sahip görüş, Fonksiyonel Maliye Yaklaşımıdır. 1960'lı yıllara doğru Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı'nın görüşlerinin zamanla değer kaybetmesiyle, ekonominin işleyişi konusunda devletin yer almaması gerektiğini söyleyen büyüme ve vergilendirme konusunda önemli görüşler sunan Neo-Klasik Yaklaşım oluşum göstermiştir. Neo-Klasik Yaklaşım fiziksel sermaye birikimi ve iş gücünün önemini vurgulamaktadır. Neo-Klasik Yaklaşım'a göre toplam faktör verimliliğinin tek kaynağı dışsal teknolojilerdir. Neo-Klasik Büyüme'nin en büyük temsilcisi olan Solow'un dışsal teknoloji yaklaşımı eleştiriye uğrayarak, teknolojinin iktisadi etmenlere dayanarak içsel biçimde açıklanacağı tezi geliştirilmiştir. 1980'li yıllar itibariyle yeni İçsel Büyüme Modelleri açıklanmıştır.

¹⁰⁶ William Easterly and Sergio Rebelo, "Fiscal Policy and Economic Growth; An Empirical Investigation", **Journal of Monetary Economics**, Cilt: 32, 1993, s. 418'den aktaran Atila Yanpar, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 23.

1. Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı ve Vergilendirme

Fiyat istikrarı ve tam istihdamın sağlanması devletin temel makroekonomik hedefleridir. Devlet tam istihdamı ve fiyat istikrarını sağlamak için toplam harcamaları kontrol etmekle yükümlüdür. Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı'na göre, devlet mal ve hizmet satın almak için para basmaktadır. Devlete karşı yükümlülüğü olanlar bu parayı kabul etmektedir. Dolayısıyla vergilerin işlevlerinden biride, devletin harcamalarını finanse etmek üzere bastığı paraya talep yaratmaktır. Bu anlayışa göre devletin harcamak için elindeki paraya ihtiyacı yoktur. Kişilerin ödemek için devletin parasına ihtiyacı vardır. Ancak vergi yükümlülükleri dışında bireylerin ve bankaların rezerv bulundurma ihtiyacı nedeniyle toplam harcamaların toplam vergi gelirlerinden daha fazla olması gerekir. Bütçe açığı bu yaklaşımda normal bir durumdur. Sürekli bütçe denkliliğini sağlama çabası, ekonomide sadece vergi borcunu ödeyecek kadar paranın bulunmasına neden olacağı için tasarrufların azalmasına yol açacaktır. Sürekli bütçe fazlası verme durumunda sürekli para çekileceğinden bireyler vergi borçlarını ödeyemez duruma geleceklerdir. Bu yaklaşımda bütçe eşitliği;

$$G_t + T_{rt} + iB_t = M_t = T_t + \Delta B_t + \Delta DH_t$$

şeklinde yazılabilir. Burada G kamu harcamalarını, T_r transfer harcamalarını, iB borç faiz ödemelerini, M basılan para miktarını, T vergileri, ΔB kamu borç değişimini, ΔDH tasarruf değişimini göstermektedir. Eşitlik geleneksel yaklaşımdan farklı olarak para arzının harcamalara eşit olduğunu, harcamaların para basılarak finanse edildiğini göstermektedir. Basılan para miktarı, vergi yükümlülüğü yanı sıra tasarrufları karşılayacak düzeyde olmalıdır. Burada belirtilen ana unsur, kamu harcamalarıyla ekonomiye para aktarılır. Paranın ekonomiye giriş yapmasıyla birlikte, para vergilerle tekrar geri çekilmektedir¹⁰⁷.

Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı'nda vergilerin iki tür işlevi söz konusudur. Toplam talep düzeyinin tam istihdamı ve fiyat istikrarını sağlayacak şekilde ayarlanmasını sağlamak ve devletin parasına talep yaratmaktır. Devlet, Toplam harcamalar yetersiz ise vergi oranlarını düşürerek, enflasyon riski varsa vergi oranlarını arttırarak toplam talep düzeyini işsizlik ve enflasyon yaratmayacak şekilde

¹⁰⁷ Zeliha Göker, "P. Abba Lerner'in Bakış Açısıyla Fonksiyonel Maliye ve Vergiye Dayalı Para Yaklaşımı İlişkisi", <http://researchgate.net/Publication/274248389.pdf>, (30.08.2016), ss. 10-11.

belirleyebilmektedir¹⁰⁸. Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı'nın görüşlerinden yola çıkarak, ekonomik büyüme için vergi oranları düşürülüp toplam talep düzeyi arttırılabilir. Fonksiyonel Maliye Yaklaşımı'na göre vergiler, kamu harcamalarının finansmanı amacıyla toplanmamakta bir politika aracı olarak kullanılmaktadır.

2. Neo-Klasik Büyüme Modeli ve Vergilendirme

Neo-Klasik Büyüme Modelleri'nin en klasiği olan Solow Büyüme Modeli biri üretim fonksiyonu, diğeri de sermaye birikimi eşitliği olan iki denklem çerçevesinde oluşur. Üretim fonksiyonu, üretim girdilerinin çıktı üretmek için nasıl bir araya geldiklerini tanımlamaktadır. Solow Modeli'nin en önemli özelliği, sermaye ve emeğin aynı oranda arttırılması durumunda çıktının da o oranda artacağını, yani daha fazla oranda bir artışın olmayacağını ifade etmektedir. Bu özellik ölçeğe göre sabit getiri durumunu ifade etmektedir. Diğer önemli özelliği ise; diğer girdiler aynı iken bir girdinin arttırılması durumunda üretimin azalarak artacağını açıklamaktadır. İki ülkenin emek ve teknoloji düzeyi aynı iken sadece sermaye miktarlarının farklı olduğu varsayımı ile sermayenin nispeten daha az olduğu ülkede her birim sermaye artışı diğer ülkedekine göre çıktıda daha büyük bir artışa neden olur. Sermaye bollaştıkça getirisi azalmaya başlar. Bu özellik Solow modelinde azalan verimler yasasının geçerli olduğunu vurgulamaktadır. Ekonomideki durağan durum, teknolojik ilerlemenin olmadığı bir ekonomide kişi başı sermaye ve hasılanın artık değişmediği durumdur. Solow Büyüme Modeli'ne göre, durağan durum dengesinde sermaye stoku artış hızı ve büyüme hızı tasarruf oranından bağımsızdır ve dışsaldır. Tasarruf oranındaki artışlar büyüme hızını uzun dönemde etkilemez. Ekonomiler başlangıç sermaye stokundan bağımsız olarak uzun dönemde, dengeli büyüme yoluna girerler. Ülkelerin zengin ve fakir olma nedeni; yatırım oranlarındaki, nüfus artışlarındaki, teknolojik gelişmelerindeki farklılıklardır. Solow'a göre, kısa dönem büyüme hızları uzun dönem büyüme hızları

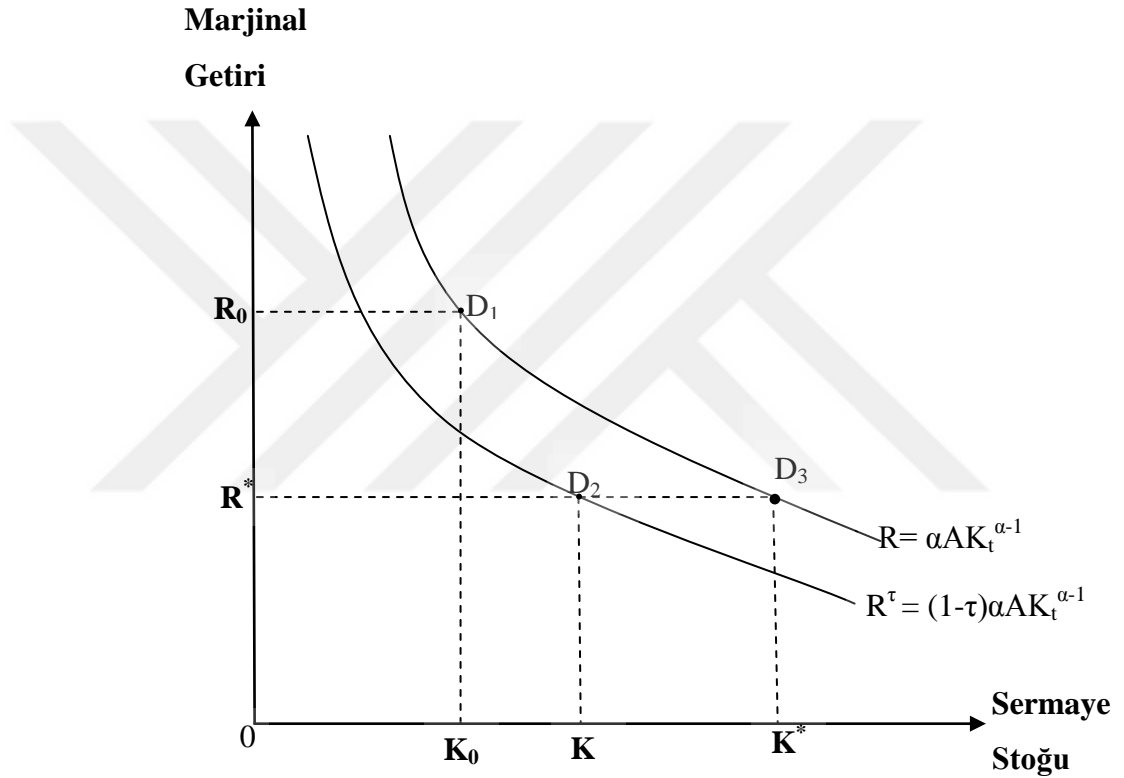
¹⁰⁸ Göker, s. 14.

ortalamasından daha fazladır¹⁰⁹. Girdiler; sermaye K, işgücü L ve çıktı Y ile gösterildiğinde ölçeğe göre sabit getirili üretim fonksiyonu;

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha}$$

olarak yazılabilecektir. Bu denklemde α , 0 ile 1 arasında yer alan bir sayı olup, sermayenin milli gelirden aldığı payı göstermektedir. $1-\alpha$ ise emeğin milli gelirden aldığı payı göstermektedir.

Şekil 5: Neo-Klasik Büyüme Kuramında Vergilemenin Etkileri

Kaynak: Yanpar, s. 29.

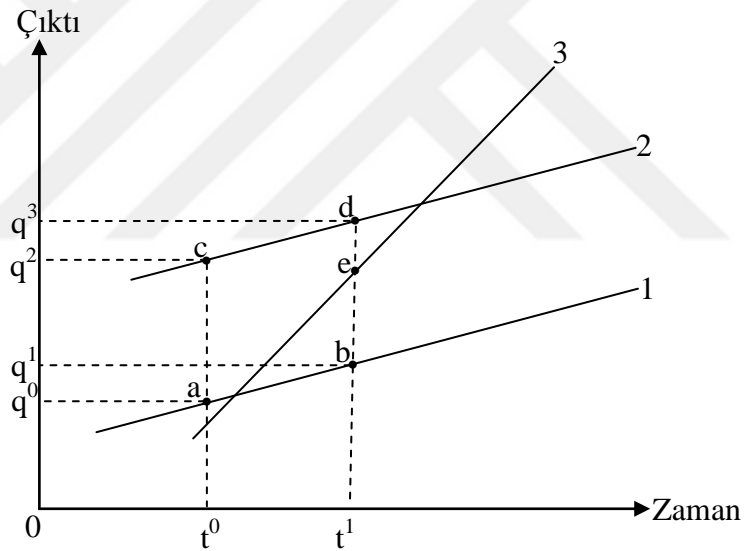
A; teknolojik gelişmeyi, K; sermaye stokunu ve L; emek miktarını ifade etmektedir. Neo-Klasik Solow Modeli'nde, hükümetin gelir vergisi (τ) uygulamasına başladığı varsayıldığında vergi sonrası gelir $(1-\tau)AK^\alpha$ olacaktır. Vergi sonrası sermayenin marjinal getirisi ise $R^\tau = (1-\tau)\alpha AK^{\alpha-1}$ olarak gösterilebilecektir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Nurdan Aslan ve Oğuzhan Yılmaz, "Finansal Gelişme ve Büyüme İlişkisinin Solow Modeli İle Analizi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 12, 2015, s. 23.

¹¹⁰ Yanpar, s.28.

Şekil 5, Solow Modeli'nde gelir vergisi uygulamasının toplam çıktı düzeyini nasıl etkilediğini göstermektedir. Vergiler, Sermayenin marjinal getirisini düşürdüğünden tasarruf isteğini azaltmaktadır. Düşük tasarruf düzeyi düşük sermaye birikimine neden olmakta, bunun doğal sonucu olarak vergilemenin olduğu modelde elde edilen çıktı düzeyi $(A(K^T)^\alpha)$, vergilemenin olmadığı modeldeki çıktı düzeyinden $(A(K^*)^\alpha)$ daha düşük olmaktadır¹¹¹. Şekil 5'te ekonomi D_1 noktasında K_0-R_0 bileşiminde dengededir. Gelir vergisinin artış göstermesiyle sermayenin marjinal getirisi azaldığından, ekonomi D_3 noktasında değil daha düşük üretim düzeyini temsil eden K sermaye düzeyindeki D_2 denge noktasında bulunan çıktı düzeyinde yer alacaktır.

Şekil 6: Neo-Klasik Büyüme Modelinin Düzey Etkisi

Kaynak: Yanpar, s. 33.

Modelde vergi (τ), toplam çıktı düzeyini azaltıcı etkiler gösterse de, uzun dönemli modelin belirleyicisi olan teknik gelişmeye hiçbir etkisi olmadığı için verginin uzun dönemli büyümeye etkisi de yoktur. Bu nedenle Solow Modeli'nde verginin düzey etkisi vardır ancak büyümeye etkisi yoktur. Şekil 6'da 3 tane büyüme

¹¹¹ Peter N. Ireland, "Two Perspectives on Growth and Taxes", **Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly**, Cilt: 80, Sayı: 1, 1994, s.3'den aktaran Atila Yanpar, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, ss. 29-30.

patikası görülmektedir. 1 ve 2 no'lu patikalar aynı eğime sahiptir. Dolayısıyla her ikisi de aynı hızda bir büyümeyi ifade ederken, 3 no'lu patika eğimi yüksek olduğundan daha yüksek bir büyüme anlamını taşımaktadır. Ekonominin t^0 başlangıç anında a noktasında olduğu varsayıldığında eğer herhangi bir politika uygulanmazsa ekonominin 1 numaralı patika boyunca büyüyecek ve t^1 süresinde b noktasına ulaşacaktır. Eğer t^0 başlangıç anında bir politika değişikliği yapılırsa ve ekonomi c noktasına gelirse, ekonomi 2 no'lu patika boyunca büyüyecek ve t^1 süresinde d noktasına ulaşacaktır. Görüldüğü gibi çıktının düzeyinde bir değişim olmuş, ancak büyüme oranında bir değişim olmamıştır. Eğer yapılan politika değişikliği ekonominin büyüme patikasını 3 numaralı patika haline getirseydi, burada söz konusu politikanın büyüme oranını değiştirdiği söylenebilirdi. Dolayısıyla Neo-Klasik Büyüme Kuramı, vergilemenin sadece bir düzey etkisi olduğunu söylemektedir¹¹².

3. İçsel Büyüme Modellerinde Vergilendirme

1980'li yıllarda Romer, Lucas, Barro, Becker gibi isimlerin çalışmaları içsel büyüme modellerini oluşturmuştur. Bu modellere göre; devlet anlayışındaki değişim, araştırma geliştirme, teknolojik ilerleme, beşeri sermaye, finansal ve mali piyasalardaki gelişim ve gelir dağılımı ekonomik büyüme üzerinde etkili olan gelişmelerdir. İçsel Büyüme Modelleri'ni savunan iktisatçılara göre teknoloji dışsal değil içsel kabul edilmelidir. Ayrıca piyasalar tam rekabet değil, eksik rekabet koşullarındadır. Sermaye artan getiriye sahip olup, beşeri sermayenin ekonomik büyümede büyük rolü vardır. Bilgi artan verime tabidir. Bu iktisatçılara göre, mutlak yakınsama reddedilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bir takım önlemler almazlarsa gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelir farkları zamanla artabilir. İçsel Büyüme Modelleri'nde eğitim düzeyi, kamu politikaları, vergilerin ve kültürel gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde uzun dönemli etkileri vardır. Vergilemenin ekonomik büyüme oranı üzerindeki etkilerini yansıtabilmek için İçsel Büyüme Kuramları'nın görüşlerini esas alan pek çok modelin varlığına rağmen Barro ve sala-i Martin'in modeli üzerinden inceleme yapıldığında “n” tane üreticinin ve her üreticinin y

¹¹² Yanpar, s. 32.

düzeyinde çıktı sağladığı modelde, t döneminde üretim fonksiyonu şu biçimde olacaktır:

$$Y_t = AK_t$$

A parametresi sabittir. A teknolojik gelişmeyi ifade eder. Burada teknolojik gelişmenin içsel olarak gerçekleştiği ve K_t sermaye stoku ile ilişkilendirildiği söylenebilir. Bu denklem aynı zamanda sermaye üzerindeki α katsayısını da azalan verimler olmadığı için düşürmüştür. Bu varsayımların etkileri tasarruf fonksiyonunda izlenebilir. Tasarruf fonksiyonu: $S_t = S(R - R^*)$. Vergilerin olmadığı varsayıldığında, sermayenin marjinal getirisi sabit A terimi olduğundan (azalan verimler varsayımı geçerli değil) bu getiri sermaye stokunun büyüklüğüne yani K_t 'ye bağlı değildir. Sermayenin getirisi $R=A$ şeklinde olduğundan asla kritik R^* düzeyine düşmeyecektir. Böylece sermaye birikimi sonsuza kadar sürer. Düz oranlı bir gelir vergisinin (τ) uygulamaya girdiğini varsayarsak marjinal getiri $R=A$ durumundan, $R^t = (1-\tau)A$ haline gelecektir. Bu durumda $R^t > A$ olduğu sürece büyüme sürdürülecektir. Ancak vergileme efektif getiri oranını kalıcı olarak düşürdüğünde, bu durum her tür sermaye birikimini olumsuz etkileyecektir. Ancak Solow Modeli'nin aksine ortaya konulan bu İçsel Büyüme Modeli görüşü, vergilerin toplam çıktı kadar büyüme oranı üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla İçsel Büyüme Kuramları'nda vergi politikaları, hem düzey hem de büyüme etkilerine sahiptir¹¹³. İçsel büyüme modellerinin incelenmesinden dört temel sonuca ulaşılmaktadır:

- ✓ İçsel büyüme modellerinin en önemli savunucularından Barro'ya göre, politika uygulayıcılar büyüme için hem yatırım yapmak hem de özel kesimi vergi teşvikleri ve sübvansiyonlar gibi araçlarla desteklemelidirler. Barro'ya göre vergilerle finanse edilen kamu harcamaları belli bir noktaya kadar ekonomik büyüme oranını artırır. Ayrıca araştırma geliştirme faaliyetlerinin kamu kesimi tarafından desteklenmesi ekonomik büyümeyi arttıracaktır.
- ✓ İktisat politikaları, kapalı ekonomilerde ortalama büyüme oranını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etkileme süreci, hane halkının fiziksel ve beşeri sermaye davranışını etkileyerek gelişmektedir.

¹¹³ Yanpar, s. 34.

- ✓ Açık ve kapalı ekonomilerin her ikisinde de vergi oranlarındaki görece küçük değişimler, uzun dönemli durgunluklara ve hatta gerilemelere yol açabilmektedir.
- ✓ Vergilemenin etkileri daha çok beşeri sermaye üretim teknolojisine bağlıdır. Ancak beşeri sermaye üretimi konusunda yeterince açık bilgilerin olmaması, bu konuda net tezlerin üretilmesini engellemektedir¹¹⁴.

İçsel Büyüme Kuramı'na göre Neo-Klasik Büyüme Kuramı'nın aksine ekonomik büyümenin; nüfus, sermaye birikimi, teknolojik gelişme gibi ekonominin kendi iç dinamikleri ile gelişim göstereceği ifade edilmiştir.

B. Kişisel Yaklaşımlar

Vergi konusunda iktisadi ve mali görüşler ortaya atan önemli düşünürler vardır. Bu düşünürler genellikle verginin maliye ve iktisat bilimindeki rolünü, amacını, ilkelerini, etkilerini ortaya koymuşlardır. Maliye ve iktisat alanlarında yaşanan kriz dönemlerinde önemli düşünürlerin görüşlerinden faydalanılmıştır.

1. Wagner

Wagner vergilemenin; iktisadi, mali ve ahlaki ilkelerinden söz etmiştir. Wagner'e göre vergiler, iktisadi ve mali yönden önemli etkiye sahiptir.

✓ Mali İlkeler

Wagner'e göre, vergilemenin mali ilkeleri yeterlilik ve esneklik ilkelerinden ibarettir. Devletin temel görevleri arasında kamu harcamalarının finansmanı için gerekli olan vergileri toplamak gelmektedir. Vergilerin kamu harcamalarını karşılamaya yetecek düzeyde olması gerekir. Vergi tahsilatının devamlılığı göstermesi önemlidir. Wagner bu görüşüyle devletin, bütçe fazlası verecek düzeyde vergi toplaması anlayışına karşı olduğunu ifade etmiştir.

✓ İktisadi İlkeler

Wagner'e göre verginin alınma nedeni sadece mali değildir. Vergi her zaman ve her ortamda iktisadi bir olaydır. Vergi sermaye birikimi, gelir dağılımı, kaynak

¹¹⁴ Yanpar, s. 36.

dağılımı, üretim, tüketim gibi konularda önemli etkilere sahiptir. Vergi aracılığı ile iktisadi yaşama müdahale edilebilmektedir.

✓ Ahlaki ilkeler

Vergi yükünün adil bir şekilde dağılması esasına dayalı ilkelerdir. A. Wagner bunlara "hakkaniyet" ilkeleri de demektedir. Ancak, "ahlak", "hak" ve "adalet" gibi kavramlar nispi kavramlardır ve verginin fonksiyonları yanında zaman ve yer itibariyle de değişkendirler. Buna göre örneğin, vergi mali nitelik taşıdığı yani sadece devlete gelir sağlamak amacıyla alındığı takdirde hakkaniyet ilkelerine verilecek anlam başka; buna karşılık, serbest rekabet düzeni içinde gerçekleşen gelir ve servet dağılımını düzeltmek amacıyla vergi alındığı takdirde ise bu ilkelerin anlamı daha başka olacaktır. Ayrıca ahlaki ilkelere, vergi yükünün hak ve adil dağılımı yönünden yaklaşıldığı gibi; mükelleflerin ve toplumun vergiye attettikleri önem ve değer hükümleri yönünden de yaklaşılabilir. Bu yönüyle ahlaki ilkeler, kamu vicdani hükmü ve sosyal psikolojik davranış esaslarına göre şekillenmektedir¹¹⁵.

2. Buchanan

Buchanan, vergi konusu üzerinde önemli görüşler ifade etmiştir. Buchanan'a göre vergiler, anayasal olarak belirlenmeli ve sınırlandırılmalıdır. Buchanan, vergi konusunun dikkatle seçilmesi durumunda, mali sömürden kurtulmanın mümkün olduğunu vurgulamıştır. Buchanan, vergi oranı konusunda da açıklamalarda bulunmuştur. Buchanan'a göre vergiler; düz oranlı, artan oranlı, sabit oranlı olabilir. Vergi sistemi artan oranlıysa daha çok yüksek gelirlilerden, sabit oranlıysa tüm mükelleflerden, azalan oranlıysa düşük gelirlilerden daha fazla vergi alınır. Buchanan'a göre, hangi oran yapısı benimsenirse benimsensin ortaya konan tercih anayasal bir tercih olmalıdır. Bu durumda vergi mükellefleri ileride beklenmeyen bir değişiklik belirsizliği ile hareket etmeyeceklerdir¹¹⁶. Buchanan'a göre vergilerin anayasal olarak sınırlandırılması gerektiğinin temel nedeni, oy çıkarını amaç edinmiş

¹¹⁵ Mehmet Yüce, "Vergileme İlkeleri ve Ekonomik Konjonktür Açısından Deprem Vergilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi", **Mevzuat Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 21, 1999, s. 4.

¹¹⁶ Coşkun Can Aktan, "Buchanan'ın Anayasal Politik İktisada Katkıları", http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat, (30.08.2016), s. 10.

bilinçsiz politikaların önüne geçebilmektir. Böylece vergi konusunda devlet bütçesi zarara uğramamış olacaktır.

3. Sir William Petty

Sir William Petty, vergi gelirlerinin artmasını sağlayacak olan vergi matrahının nasıl genişletileceği konusunda araştırmalar yapmıştır. Politik Aritmetik adlı kitabında bazı vergi ve mali yükümlülüklerin ülkenin zenginliğini azaltmak yerine artırabileceğini, vergilerin yurt içinde üretilen mallara harcaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca vergi aracılığı ile mevcut gelirin toprak sahibinden ve atıl olandan meslek sahibi ve çalışkan olana aktarılacağını, fakat bu politikayla bazı kesimlerin servet düzeylerinin etkileneceğini belirtmiştir. Petty, harcamalar üzerinden alınan vergi sistemini ifade eden Hollanda Vergi Sistemi'ni desteklemiş ve bu konuda hocası Hobbes'un görüşlerini benimsemiştir. Hobbes'da 1651 yılında yayınlanan ünlü kitabı Leviathan'da servet ve gelir yerine tüketim harcamalarının vergilendirilmesini savunmuştur. Mill, Marshall, Pigou, Fisher ve Kaldor gibi gelirden çok tüketimin vergilendirilmesini savunan iktisatçılar için Hobbes ve Petty öncü olmuştur¹¹⁷. Petty, günümüzde harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergi grubu içinde yer alan KDV uygulamasını desteklemiştir. Fakat vergi aracılığıyla gelirin üretken olmayan kesimden alınıp üretken kesime aktarılması anlayışını benimsediği için servet ve gelir üzerinden alınan vergilerin, mali ve iktisadi sistemi düzenlemede ve denetlemede kullanılabileceğini belirtmiştir.

4. Adam Smith

Adam Smith, milletlerin zenginliği adlı kitabında vergi konusundaki görüşlerini ifade etmiştir. Adam Smith vergi konusunu adalet, belirlilik, uygunluk, iktisadilik ilkeleriyle açıklamıştır. Adalet ilkesine göre, kişilerin ödeme güçlerine göre vergilendirilmesidir. Belirlilik ilkesine göre, vergi kuralları açık anlaşılır olmalıdır. Vergilerin ne zaman nasıl, nereye ödeneceği vergi mükellefleri tarafından

¹¹⁷ Fatih Kavuran, **İşletmelerdeki Vergi Yükünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 49.

iyi anlaşılabilirdir. Uygunluk ilkesine göre, vergi kişilerin ekonomik olarak uygun olduğu zamanlarda alınmalıdır. Kişiler vergiyi öderken vergi idaresi gerekli kolaylığı sağlayabilirdir. İktisadilik ilkesine göre, verginin en az maliyetle toplanması gerektiği ve vergilerin iktisadi yaşamın işleyişini bozmaması gerektiği ifade edilmiştir¹¹⁸. Adam Smith'in tüm ilkeleri, günümüzde etkin ve verimli bir vergi sistemi için uyulması gereken ilkelerdir. Kişilerin asgari geçimlik gelirlerinin üzerinde elde ettikleri gelirlerin vergilendirilmesi, idarenin vergi toplamada anlayışlı olması, verginin iktisadi yaşamı olumsuz değil olumlu etkileyecek düzeyde alınması günümüzde de benimsenmesi gereken ilkelerdir.

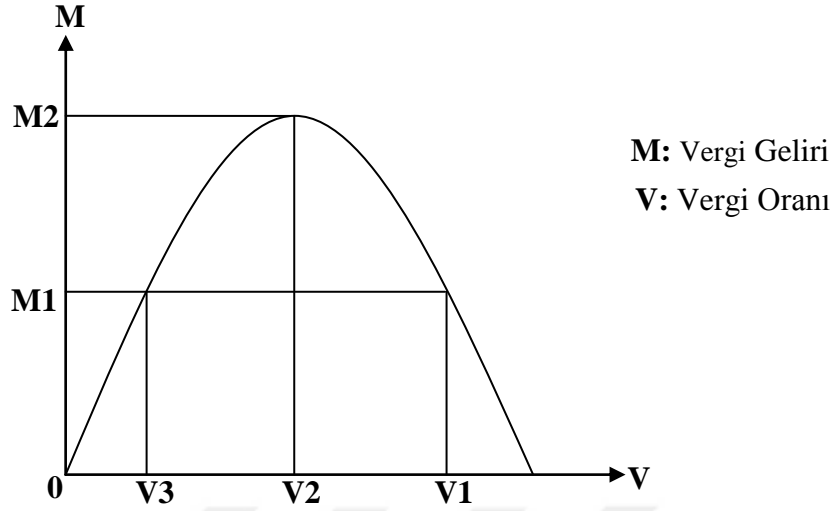
5. Arthur Laffer

Arz-yönlü iktisatçıların üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi Laffer etkisi ve bu etkiyi gösteren Laffer eğrisidir. Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Laffer etkisi; vergi oranlarındaki bir artışın vergi gelirlerini düşürebileceği, vergi oranlarında bir azalmanın ise vergi gelirlerini arttırabileceği ihtimalini ortaya koymuştur. Laffer etkisi, vergi oranlarındaki azalmanın bir sonucu olarak bireylerin harcanabilir gelirlerindeki bir artışın onları daha fazla yatırım yapmaya teşvik edeceğini, böylece gelir artışına bağlı olarak yatırımlarında artacağını ifade etmiştir. Arz-yanlı iktisatçılar, marjinal vergi oranlarını azaltmanın ekonomik büyümeyi ve vergi gelirlerini arttıracağını ileri sürmüşlerdir. Laffer Eğrisi vergi düzeyi ile vergi gelirleri arasındaki kuramsal ilişkiyi gösterir. Eğri, vergi indirimlerinin belli koşullar altında vergi gelirlerini arttıracağı görüşünü ispatlamak amacıyla, 1970'lerin sonunda eski Chicago ve Güney Kaliforniya Üniversiteleri'nde iktisat profesörü olan Arthur B. Laffer tarafından keşfedilmiştir. Ancak, grafiksel gösterimi Laffer'e ait olsa da, devletin vatandaşlardan gereğinden fazla vergi almasının ilim, sanat ve iktisadi faaliyetlerde bir gerilemeye yol açacağı fikrini ilk dile getiren kişi, 13. yüzyılda yaşamış Müslüman düşünür İbni Haldun'dur¹¹⁹.

¹¹⁸ Selçuk Buyrukoğlu ve Davut Bozkıran, "Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 7, 2016, ss. 2082-2083.

¹¹⁹ Kavuran, s. 51.

Şekil 7: Laffer Eğrisi

Kaynak: Salih Yıldırım, **Türkiye’de Kamu Gelirlerinin Gelişiminin Ekonomik Analizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2006, s.15.

İbni Haldun’a göre, devlet gelire ihtiyaç duyduğu durumda iki politika izler. Bunlardan birincisi, harcamaları kısmaaktır. Fakat bu politika ile devlet alışılmış olan harcamalarını kısamayacağı için başarısız olacaktır. İkincisi ise vergileri arttırmaktır. Bu politikada, vergilerin arttırılması ile tepkiler ortaya çıkacağı için vergilerden elde edilecek gelir azalacağından başarısız olacaktır. Ünlü düşünürü göre devlet, hiçbir ayırmda bulunmadan herkesin ödeme gücüne göre doğru vergilendirme anlayışında bulunması durumunda, vergide adaleti sağlayacak ve gelirler artış gösterecektir¹²⁰.

Laffer’e göre vergi oranı % 0 iken hiç vergi geliri elde edilmez. Oran % 100 iken bu kez kimse çalışmayacağı için yine vergi geliri elde edilmez. Bu nedenle Laffer eğrisinin şekli çan eğrisi biçimindedir. Laffer’e göre vergi oranı V1’den V2’ye düşürüldüğünde, vergi geliri M1’den M2’ye artar. Vergi oranları V1’de değil de V2’de ise o zaman vergi oranlarının V2’den V3’e çekilmesi vergi gelirini arttırmayacak aksine azaltacaktır¹²¹. Arthur Laffer’e göre vergi oranları belli bir noktaya kadar artırılabilir. Optimal vergi noktası olarak belirtilen bu noktanın

¹²⁰ Nesrin Candan, “İbni Haldun’un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, Manisa, s. 244.

¹²¹ Mahfi Eğilmez, “Vergi İndirimlerinin Ekonomik Analizi”, **Radikal**, 10.12.2005, [http://www.radikal.com.tr/haber.php.haberno=138649,\(12.03.2015\), s. 1](http://www.radikal.com.tr/haber.php.haberno=138649,(12.03.2015), s. 1).

üzerindeki artışlar, hem vergi gelirlerinin düşmesine hem de ekonomide durgunluğa neden olacaktır. Bu yüzden devletin vergi gücünü kullanarak ekonomiye müdahalede bulunmaması gerekir.

6. Paul Kennedy

İngiliz tarihçi Paul Kennedy, “Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri” adlı kitabında ekonomik büyüme ve vergileme konusunda önemli hususlara yer vermiştir. Paul Kennedy, 17. yüzyıl ikinci yarısı ve 18. yüzyıl başlarında, İngiltere’deki vergi sistemi ile Fransa’daki vergi sisteminin birbirinden farklı olduğunu belirtip iki ülke ekonomisini karşılaştırmıştır. İngiltere’deki maliye politikası dolaylı vergiler üzerinden gerçekleştirilirken, Fransa’da dolaysız vergiler önemli bir maliye politikası aracı olarak kullanılmıştır. İngiltere ekonomisinde bu vergilendirme anlayışı ile tasarrufların daha fazla arttığı ve ekonomik büyümenin Fransa ekonomisine göre daha yüksek gerçekleştiği görülmüştür¹²². Özellikle 18. yüzyılın başlarında Avrupa ülkeleri arasındaki ticaretin gelişim göstermesi vergilendirmenin de önemini arttırmıştır. Bu dönemde ticari kârlar verginin önemli bir konusunu oluşturmuştur. Toplumun kabul ettiği adaletli bir vergi sistemi ekonomik gelişmeyi sağlamıştır. Paul Kennedy’e göre, vergi adaleti ekonomik gelişimin en önemli göstergesidir. Ülke karşılaştırmalarını içeren yapmış olduğu çalışmada, dolaylı vergiler ile vergi adaletinin gerçekleştirileceğini ve ekonomik gelişimin sağlanabileceğini ifade etmiştir.

7. Eric Engen ve Jonathan Skinner

Eric Engen ve Jonathan Skinner, 1992 yılında yaptıkları ve 1970-1985 dönemini kapsayan uluslararası bir çalışmada; işgücü ve yatırımlar sabit tutulduğunda toplam vergi yükündeki %2,5 artışın, uzun dönem büyüme oranını %0,18 düşüreceğini öngörmüşlerdir. 1996 yılında birlikte yaptıkları bir çalışmada vergilerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Bu etkiler;

¹²² Kavuran, s. 53.

- ✓ Yüksek vergiler, yatırımlar ve sermaye stokundaki net büyüme üzerinde caydırıcı olabilir. Vergiler işgücüne katılma, çalışma süresi, meslek tercihleri, öğrenim, tecrübe ve eğitim üzerinde olumsuz etkilerde bulunarak, işgücü arzı büyümesini durdurabilir veya yavaşlatabilir.
- ✓ Vergi politikasının araştırmaları, geliştirmeleri ve ileri teknoloji endüstrileri için risk sermayesinin gelişmesini ve mevcut işgücü ve sermaye verimliliğini geliştirecek muhtemel yan faydaları olan faaliyetleri engelleme potansiyeli vardır.
- ✓ Vergi politikası, yatırımları toplam üretimi azaltacak şekilde yüksek oranda vergilendirilen kesimden daha az vergilendirilen kesime doğru yönlendirilmesi nedeniyle, sermayenin marjinal verimliliğini de etkileyebilir. İşgücü arzının fazla vergilendirilmesi, işçilerin yüksek vergi yükü altındaki sosyal üretkenliği yüksek olan kesimde çalıştırılmasını cazip olmaktan çıkararak, işgücünün etkin kullanılmasını engelleyebilir¹²³.

Eric Engen ve Jonathan Skinner, vergi konusundaki olumsuz çıkarımlarıyla vergi yükünün aşılması gereken belli bir düzeyi olması gerektiğini, aksi halde aşırı vergi yükünün yatırımları olumsuz etkileyerek ekonominin daralmasına yol açacağını ifade etmişlerdir.

8. Gavin Lockwood

Gavin Lockwood tarafından 1998 yılında Yeni Zelanda Hazinesi için yapılan “Vergiler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki ilişki” konulu bir çalışmada varılan sonuçlar aşağıda özetlenmiştir. Kurama göre vergiler; işgücü arzı, işgücü verimliliği, yatırım miktarı, yatırımların verimliliği ve tasarruflar üzerindeki etkileri nedeniyle ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Kurama göre vergiler, söz konusu unsurlar üzerindeki etkileri nedeniyle ekonomik büyümeyi olumsuz etkiler. Vergi indirimleri kamu harcamalarının azalış ile dengelendiğinde azaltılan kamu harcamalarının büyüme üzerindeki olumlu veya olumsuz etkilerine bağlı olarak, vergi indirimlerinin

¹²³ Kavuran, s. 55.

büyüme üzerindeki olumlu etkisi daha güçlü veya olumsuz etkisi daha az olacaktır¹²⁴.

Vergi; devletin, kişilerin veya işletmelerin yıllık gelirlerinden belli bir oranda ya da belli bir miktarda tahsil ettiği zorunlu ödemelerdir. Verginin konusu, miktarı, oranı, alınma zamanı özel işletmelerin üretimini etkileyebilmektedir. Vergilerin ağır uygulandığı ekonomilerde işletmeler üretimi bırakabilmekte vergi isyanı başlatabilmektedir. Gavin Lockwood'un görüşüne göre vergi, ekonomideki karar birimlerinin istediği bir uygulama değildir. Vergi, tasarrufları olumsuz etkileyerek yatırımların oluşumunu engellemekte ayrıca işgücü arzının azalmasına yol açarak işsizlik sorununa yol açmaktadır. Bütün bu durumlar ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi olumsuz etkilemektedir.

IV. GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VERGİ YAPISI: EKONOMİK BÜYÜME EKSENLİ KARŞILAŞTIRMA

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vergi yapısı arasında önemli farklılıklar söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerde mali sistemin eksiklikleri, gelişmiş ülkelerin mali yapısı örnek alınarak çözümlenmeye çalışılır. Gelişmekte olan ülkelerin vergi konusundaki en önemli sorunları, vergi adaleti ve vergi gelirlerinin artışı engelleyen harcamalar üzerinden alınan vergilerin yoğun olarak kullanılmasıdır. Gelişmiş ülkelerin vergi yapısı incelendiğinde, verginin tabana yayıldığı ve vergi adaletini güçlendiren servet ve gelir üzerinden alınan vergilerin yoğun olarak kullanıldığı bir mali düzenle karşılaşılır.

Vergi yapısı ile vergilerin dolaylı ve dolaysız olması durumu incelenir. Dolaylı vergiler; yansıtılması kolay, yükümlüsü belli olmayan, ne zaman ve ne kadar tahsilinin olacağı belli olmayan vergilerdir. Bunların dışında bu vergilerin kaçırılma olasılığı daha düşüktür. Katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gümrük vergileri, bankacılık ve sigorta muameleleri vergisi dolaylı vergiler içerisinde yer almaktadır. Dolaysız vergiler ise yansıtılması kolay olmayan, mükellefi ve tahsil zamanı belli,

¹²⁴ Kavuran, s. 55.

vergi kaçırılma olasılığı mümkün olan vergilerdir. Bu vergiler içinde gelir, kurumlar vergisi, emlak vergisi ve motorlu taşıtlar vergisi yer almaktadır¹²⁵.

Bir ülkedeki vergi yapısının başarılı olması sadece vergi gelirlerinin yüksekliği ve kamu harcamalarının karşılanması dışında yatırımları ve tasarrufları özendirilme, ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlayabilme özelliğine bağlıdır. Bir ülkedeki vergi sisteminin, yatırımları ve tasarrufları özendirilmesi, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayacaktır. Büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi ile vergi gelirlerinde daha fazla artış görülecektir. Vergi sistemindeki bu anlayış, hem mali hem de iktisadi hedeflere ulaşabilme anlamında önemlidir. Gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarını geliştirmekte olan ülkelere göre daha önce gerçekleştirmiş olmaları ve vergi sistemlerini kolay yoldan gelir elde etme değil de, özendirici ve teşvik edici olarak kullanmaları, geliştirmekte olan ülkelerle aradaki mali yapı anlayış farklılığını oluşturmuştur.

A. Gelişmiş Ülkelerde Vergi Yapısı

Toplumların üretim ve tüketim konusundaki eğilimleri, vergi sisteminin oluşumunu sağlayacaktır. Üretimi tüketime göre daha fazla tercih eden toplumlarda, üretim sonucunda elde edilen gelir ve servetin yoğun vergilendirildiği bir sistem oluşum gösterecektir. Tüketimi üretime göre daha fazla tercih eden toplumlarda ise harcamaların vergilendirildiği bir vergi sistemi oluşum gösterecektir.

Sanayileşmenin ilerlemesi ile ülkeler olgunlaşma aşamalarına geldiklerinde vergi sisteminin yapısı değişir. Böylece üretim tüketimden daha fazla gerçekleşir. Dolaysız vergilerden gelir ve kurumlar vergisi, en büyük gelir kaynağı haline gelir. Satış vergileri artarken, gümrük ve emlak vergilerinin önemi azalır. Ekonomik gelişmenin arttığı sanayi kesiminin ağırlık kazandığı dönemde gelir ve harcama akımları çoğalmakta ve vergi tabanı genişlemektedir. Bu durumda Gelir İdaresi, büyük işletmelerin sermaye kazançlarının vergilendirilmesi ve vergi kaçakçılığının denetimi ile daha fazla ilgilenmelidir¹²⁶.

¹²⁵ Hakkı M. Ay ve Esra Talaşlı, “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 154, 2008, s. 137.

¹²⁶ Ay ve Talaşlı, s. 138.

Gelişmiş ülkelerde gelir, servet, kurumlar üzerinden alınan vergilerin, harcamalar üzerinden alınan vergilere göre üstünlüğü vardır. Gelişmiş ülkelerde dolaylı vergiler olarak nitelendirilen KDV, ÖTV gibi harcamalar üzerinden alınan vergiler, düşük düzeydedir. Gelişmiş ülkelerde, dolaysız vergiler aracılığı ile daha fazla gelir elde edilebildiği gibi dolaysız vergiler ile ekonomi teşvik edilmekte böylece hem kamu kesiminde hem özel kesimde ekonomik gelişim sağlanabilmektedir.

Tablo 11: Gelişmiş Ülkelerde Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı (% , 2016)

ÜLKELER	DOLAYLI VERGİ GELİRLERİ	DOLAYSIZ VERGİ GELİRLERİ
FRANSA	10,7	32,0
ALMANYA	10,7	25,4
İTALYA	11,1	31,8
İNGİLTERE	10,8	24,0
JAPONYA	5,1	21,8
ABD	4,5	20,4
KANADA	7,5	23,4

Kaynak: OECD, “Indicators”, <https://data.oecd.org>, (04.09.2016).

Tablo 11, 2016 yılında gelişmiş 7 ülkedeki dolaylı ve dolaysız vergilerin GSYİH’ya oranını göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde dolaysız vergilerin GSYİH’ya oranı, dolaylı vergilerin GSYİH’ya oranına göre daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerin sanayileşmiş olması ve ihracat verilerinin yüksekliği, dolaysız vergilerin konusunu oluşturan gelir ve servet kavramlarını ön plana çıkarmıştır. İtalya ve Fransa da dolaysız vergi gelirleri, GSYİH’nın %32’si düzeyindedir. Dolaylı vergi gelirleri ise GSYİH’nın yaklaşık %11’i düzeyindedir. ABD’de dolaylı vergiler, GSYİH’nın %4,5’i düzeyindeyken dolaysız vergi gelirleri GSYİH’nın %20,4’ü düzeyindedir. Tablo 11’de vergi yükünün daha çok olduğu ülke İtalya’dır. İtalya’da, dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin toplamının GSYİH’ya oranı %42,9’dur. Vergi yükünün en az olduğu ülke ise ABD görünmektedir. ABD’de dolaylı vergi ve dolaysız vergi gelirlerinin toplamının GSYİH’ya oranı yaklaşık %25 düzeyindedir. Ekonomide tarım kesiminin ağırlığının yaşandığı ülkelerde, dolaylı vergilerin önemi artmaktadır.

Sanayileşmenin ilerleyen aşamalarında gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin payının arttığı görülmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin verilerine dayanılarak yapılan araştırmalar sonucunda sanayileşmiş ülkelerde toplanan gelir vergilerinin gelişmekte olan ülkelerin tüketim vergilerine göre iki kat fazla olduğu hesaplanmıştır. Sanayileşmiş ülkeler gelir vergilerinden gelişmekte olan ekonomilere göre iki kat fazla gelir elde etmektedir. Diğer bir karşılaştırma, sanayileşmiş ülkede kişisel gelir vergisi, kurumlar vergisine oranla dört kat fazladır. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretten elde ettikleri vergi geliri ise, sanayileşmiş ülkelerdeki paydan daha fazladır. Bunun temel nedeni, iç piyasayı canlandırmak için oluşturulan korumacılık politikalarıdır¹²⁷.

B. Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Yapısı

Gelişmekte olan ülkelerde mali hukukun ve mali denetimin yeterince gelişmemiş olması doğrudan servet ve gelir üzerinden alınan vergilerin gelişimini engellemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde kayıtlı ekonomiyle ilgili sorunlar vardır. Bu durum toplanabilecek vergi gelirlerini azaltır. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme aşamalarını tam olarak gerçekleştiremedikleri için ve gelirlerinin az olması nedeniyle gelir üzerinden alınan vergi anlayışı gelişme gösterememiştir. Bu ülkelerde, tahsilinin kolay olması, tüketim üzerinden alındığı için enflasyonu azaltabilmesi ve tasarruf yaratıcılığı nedeniyle harcamalar üzerinden alınan, dolaylı vergiler tercih edilmektedir¹²⁸. Gelişmekte olan ülkelerin gelir ve servetin daha yoğun vergilendirildiği bir sisteme geçebilmeleri için ekonomik büyüme ve kalkınma anlayışlarının değişmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkeler; araştırma geliştirme, bilişim teknolojileri ve beşeri sermayeye yatırım yaparak üretim olanaklarını arttırabilirler ve katma değeri yüksek ürünler üreterek ekonomik kalkınma yönünde büyük bir sıçrama gösterebilirler. Ancak bu durumda verginin konusu açısından üretim, tüketime göre daha ön planda yer alabilir.

¹²⁷ Ay ve Talaşlı, s. 143.

¹²⁸ Ay ve Talaşlı, s. 142.

Tablo 12: Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Geliri/GSYİH (% , 2016)

ÜLKELER	VERGİ GELİRİ/GSYİH	GELİR VERGİSİ/GSYİH
TÜRKİYE	29,27	4,22
MEKSİKA	17,44	3,37
İSRAİL	31,37	6,14
FİNLANDIYA	43,74	13,41
MACARİSTAN	39,40	5,01
ŞİLİ	20,70	1,47

Kaynak: OECD, “ Indicators”, <https://data.oecd.org.>, (04.09.2016).

Tablo 12’de gelişmekte olan ülke statüsündeki Türkiye, Meksika, İsrail, Finlandiya, Macaristan ve Şili’nin 2016 yılı vergi geliri/GSYİH ve gelir vergisi/GSYİH oranları gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde gelir vergisi tahsilatı diğer vergi gelirleri tahsilatına göre daha azdır. Bunun temel nedeni gelişmekte olan ülkelerdeki vergi sisteminin, harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergi gelirlerinin yüksek olduğu bir sistem olmasıdır. Tablo 12’deki ülkeler arasında Finlandiya, İsrail ve Macaristan ekonomilerinde toplam vergi gelirin GSYİH’ya olan payı, diğer ülkelere göre yüksektir. Bu durum üç ülkede de vergi yükünün yüksek olduğunu gösterir. Ayrıca Tablo 12’de Finlandiya dışındaki ülkelerde gelir vergisinin GSYİH’ya olan payı düşük düzeydedir. Bu oran Finlandiya’da %13,41’dir. Fakat yinede gelişmiş ülkelerdeki gelir vergisi/GSYİH’ya kıyasla düşük düzeydedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu tablonun temel nedeni, gelir düzeylerinin gelişmiş ülkelere göre daha düşük olması, vergilendirilebilecek gelir kavramının gelişimini engellemiştir. Ayrıca bu ülkelerde vergi idare sistemi ve denetim sisteminin teknolojik ve istatistiksel olarak yeterince donatılmamış olması, gelir vergisine yönelik politikaların geliştirilmesini engellemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde gelir vergisi anlayışı ücretli kesimden elde edilen stopaj usulü üzerine inşa edilmiştir. Gelir unsurları olarak görülen ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı ve değer artış kazancı sonucu elde edilen gelirin vergilendirilmesi anlayışı yeterince gelişmemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde kurumlar vergisi, kişisel gelir vergisine göre daha büyük bir paya sahiptir. Son dönemlerde gelişmekte olan ülkelerin mali sistemi; katma değer vergisi ve özel tüketim vergisi üzerine oluşturulmuştur. Bu vergiler, denetim ve tahsilatlarının kolay uygulanabilirliği

nedeniyle tercih edilmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde vergi gelirlerinin yaklaşık %70'ini KDV ve ÖTV gibi harcamalar üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin her birinin kendine özgü farklı sorunları nedeniyle uygulanacak olan vergi politikası farklılık gösterecektir. Ancak ülkelerin ortak özellikleri dikkate alındığında, oluşturulması gereken vergi sistemi; uluslararası ticaret üzerindeki vergi yükünün az olduğu, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergilerin yerine, vergi denetim sisteminin geliştirilerek gelir üzerinden alınan vergilerin daha yoğun kullanılmasıdır. Ayrıca daha adil görülen artan oranlı gelir vergisine ağırlık veren, istihdam ve teknoloji artırıcı yatırımları teşvik eden, bir vergi sistemi olması gerekmektedir. Böylece bu vergi sistemi üzerine ekonomik büyüme ve kalkınma anlayışı hızla gerçekleşmiş olacaktır¹²⁹.

V. TÜRKİYE'DE KAMU GELİRLERİNİN GELİŞİMİ

Bir ülkenin en önemli gelir kaynağı, vergi gelirleridir. Türkiye'de vergi gelirleri kamu gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturur. Vergi gelirleri, verginin konusunu oluşturan üretim, tüketim ve servet üzerine belli oranların veya sabit tutarların uygulanması sonucunda oluşur. Maliye politikası uygulayıcıları vergi gelirlerinin elde edilmesinde kullanılacak vergi oranlarını ve sabit tutarları değiştirerek, ekonomideki değişkenleri etkileyebilirler.

Türkiye ekonomisinde 1923'ten 1970'li yıllara kadar harcamalar üzerinden alınan vergi olarak nitelendirilen, dolaylı vergilerin ağırlıklı kullanımı görülmüştür. Dolaysız vergi olarak 1949 yılına kadar kazanç vergisi uygulaması görülmüştür. 1949 yılında kazanç vergisi kaldırılmış yerine gelir, kurumlar ve esnaf vergisi getirilmiştir. 1970'li yıllarda yapılan düzenlemelerle gelir vergisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaların sonucu olarak, 1960-1970 dönemi arasında toplam vergi gelirleri içinde gelir üzerinden alınan vergilerin payı %31,3'ten, 1976-1979 dönemleri arasında %53,62'ye yükselmiştir. 1980-1985 döneminde dolaysız vergiler ağırlığını sürdürmüştür. 1985'te vergi sistemine KDV'nin girmesiyle yapı değişmiştir. Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki ağırlığı, dolaysız vergilerden daha fazla olmuştur. Dolaylı vergiler kolay tahsil edilebilmeleri, vergi

¹²⁹ Yanpar, s. 93.

kaçakçılığının daha az görüldüğü vergi türü olmaları nedeniyle Türk mali sisteminde günümüze kadar en fazla tercih edilen vergiler olmuşlardır. EK 2, EK 3 ve EK 4’de Türkiye’deki bütçe gelirlerine ilişkin istatistikler sunulmuştur. 1980 sonrası dönemde ülkelerin vergi politikaları değişim göstermiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi yükü sermaye gelirleri lehine olacak şekilde yeniden dağılım göstermiştir¹³⁰.

Uluslararası sermayeyi çekebilmek için Türkiye’de vergi oranları, 1990 yılından günümüze doğru giderek azalmıştır. Ayrıca vergi oranları, Türkiye ekonomisinde bir politika aracı olarak sıklıkla kullanılmıştır. Vergi oranları aracılığı ile üretim ve tüketim teşvik edilmekte, gelir dağılımı yeniden düzenlenebilmektedir.

A. 1990-2001 Dönemi

Türkiye ekonomisinde 1990’lı yılların başında kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması, kamu kesimi borçlanma gereğini arttırmıştır. Bütçe açığının yanında sosyal güvenlik kuruluşları da açık vermeye başlamıştır. Bütçe dengesini sağlamak için gelirleri arttırmaya yönelik birtakım vergi politikaları öngörülmüştür. Akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan pay, %50’den %70’e çıkarılmıştır. 1994 yılında ücret dışındaki gelir unsurlarından ek vergi alınmıştır. Servet vergilerinde ek vergi uygulaması gündeme gelmiştir¹³¹. 1990’lı yılların başında yüksek bütçe açıkları ek vergiler ile finanse edilmeye çalışılsa da, kamu gelirlerinin etkin kullanılamaması bütçe açıklarını kapatmamıştır. 1990’lı yıllar boyunca oluşan krizler ve yaklaşık iki yılda bir gerçekleşen seçimler, kamu harcamalarının kontrolsüz artışına neden olmuştur. Ekonomik krizler nedeniyle yeterli düzeyde kamu geliri tahsil edilememiştir. Bütçe açığı, borçlanma uygulaması ile finanse edilmeye çalışılmıştır.

¹³⁰ Nesrin Candan, “Türkiye’de 1990 yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2012, s. 80.

¹³¹ Öznur Demir, **Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2013, s. 74.

Tablo 13: Kamu Gelirlerinin Bütçe Gelirleri İçindeki Oranları (% , 1990-2001)

Yıllar	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler	Özel Gelir ve Fonlar
1990	82	8	10
1991	82	4	14
1992	81	4	14
1993	75	5	20
1994	79	7	14
1995	78	6	16
1996	84	6	10
1997	83	7	10
1998	79	10	10
1999	79	10	11
2000	80	11	9
2001	78	15	7

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, "Çeşitli Vergi İstatistikleri", www.gib.gov.tr., (10.02.2017).

Tablo 13, Türkiye’de 1990-2001 dönemi arasında vergi gelirleri, vergi dışı gelirler ve özel gelir ve fonların toplam bütçe gelirleri içindeki oranlarını göstermektedir. 1990-2001 dönemi arasında vergi dışı gelirlerin toplam bütçe gelirleri içindeki oranında bir artış olmasına rağmen, vergi gelirleri toplam bütçe gelirleri içinde ortalama % 80 oranında bir paya sahip olduğundan, toplam bütçe gelirleri içerisinde en önemli kamu gelirleridir.

Tablo 14: Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Oranı (% , 1990-2001)

Yıllar	Dolaysız Vergi Gelirleri	Dolaylı Vergi Gelirleri
1990	52,1	47,9
1991	52,3	47,7
1992	50,4	49,6
1993	48,6	51,4
1994	48,3	51,7
1995	40,7	59,3
1996	39,4	60,6
1997	40,7	59,3
1998	46,6	53,4
1999	45,4	54,6
2000	40,9	59,1
2001	40,4	59,6

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, "Çeşitli Vergi İstatistikleri", www.gib.gov.tr., (10.02.2017).

Gelişmekte olan ülkelerin mali yapısının en önemli özelliğinden biride, dolaylı vergi gelirlerinin dolaysız vergi gelirlerinden yüksek olmasıdır. Türkiye'nin mali yapısında da dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı, dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri oranından yüksektir. Türkiye'de 1990-1993 dönemi arasında dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı, dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranından yüksektir. 1993-2001 dönemi arasında dolaylı vergi gelirleri, dolaysız vergi gelirlerinden daha fazla artış göstermiştir. 2001 yılında dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 40,4 düzeyindeyken, dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 59,6 düzeyindedir.

1980'li yıllarda başlayıp 1990'lı yıllar boyunca devam eden yurt içi ve yurt dışı kaynaklı istikrarsızlıklar, Türkiye'de 1990'lı yılların sonuna gelindiğinde; yüksek bütçe açıkları, yüksek enflasyon, faiz harcamalarının kamu bütçesi içindeki payının artması gibi mali sorunların oluşumuna neden olmuştur. Bütün bu sorunların oluşumuna neden olduğu 2000 Kasım Krizi'ni önlemek için vergilere ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan düzenlemelerle servet ve işlemler üzerinden alınan bir kısım vergiler arttırılmış, geçici olarak alınan vergilerin süresi uzatılmış olup, kurum kazançları üzerinden yapılan gelir vergisi kesintisi zarar eden kurumlarda yeniden düzenlenmiştir. 2000 Kasım Krizi'nin kamu maliyesindeki olumsuz etkisini gidermek için vergi gelirleri arttırılıp, kamu finansmanı sağlanmaya çalışılmıştır¹³².

¹³² Sadettin Paksoy ve Sumru Bakan, "Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:32, 2010, s. 162.

Tablo 15: Gelir, Kurumlar ve KDV'nin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı
(%, 1990-2001)

Yıllar	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	KDV
1990	41,0	10,2	27,2
1991	42,4	9,0	29,0
1992	42,4	7,1	29,7
1993	40,4	7,2	31,0
1994	30,9	7,5	30,1
1995	30,4	9,5	32,7
1996	30,1	8,4	33,1
1997	31,6	8,3	32,9
1998	37,7	8,1	29,5
1999	33,3	10,5	28,1
2000	23,4	8,9	31,6
2001	29,1	9,3	31,3

Kaynak: Gelirler Genel Müdürlüğü, “Vergi İstatistikleri”, www.ggm.gov.tr., (10.02.2017).

Tablo 15’de Türkiye’de 1990-2001 dönemi gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki oranları yer almaktadır. 1990 yılından 2001 yılına doğru gelir vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı azalmış, KDV’nin toplam vergi gelirleri içindeki oranı artmıştır. KDV’nin toplam vergi gelirleri içindeki oranının artmasının temel nedeni, KDV’nin kolay tahsil edilebilen ve vergi kaçakçılığının daha az görüldüğü bir vergi türü olmasıdır.

2001 Şubat krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte 2001 yılı Nisan ayında GEGP oluşturulmuştur. GEGP ile vergi politikalarına ilişkin düzenlemeler;

- ✓ Akaryakıt Tüketim Vergisi(ATV) en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanacak ve ATV’nin tahsilatının GSMH içindeki payı %2,8 olacaktır.
- ✓ Vergi tabanının yaygınlaştırılması amacıyla vergi kimlik numaraları kullanımı genişletilecektir.
- ✓ Vergi kayıp ve kaçığının en aza indirilmesi amacıyla vergi denetimleri arttırılacaktır¹³³.

¹³³ Paksoy ve Bakan, s. 162.

B. 2002-2016 Dönemi

Kasım 2002’de “Acil Eylem Planı” adı altında yeni ekonomik hedefler belirlenmiştir. Programın vergileme ile ilgili hedefleri; Mali miladın kaldırılması,(Mali Milat: 30 Eylül 1998 tarihli herkesin bir vergi numarasına sahip olduğu bir vergilendirme dönemi ve nereden buldun yasasının yürürlüğe girmesidir.)Vergi yükünün tabana yayılması, vergi mevzuatının basitleştirilmesi, Vergi barışı projesinin uygulanmasıdır¹³⁴. Acil Eylem Planında vergilemeyle ilgili hedeflerle birlikte mükellef odaklılık geliştirilmeye çalışılmıştır. 2002 yılı öncesinde vergi politikasının özünü oluşturan vergi denetimi ve sıkı önlemlerle vergi gelirlerini arttırma anlayışı, yerini mükellefle birlikte vergi gelirlerini arttırma anlayışına bırakmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 2005 yılında Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Vergi yasalarında mükellef haklarını koruyan düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle mükellef odaklılığı pekiştirmek için vergi barışı adında geniş kapsamlı vergi ve ceza yapılandırmaları gerçekleştirilmiştir. Böylece tahakkuklar tahsilata dönüştürülmüş olup, kamu gelirlerinde artış sağlanmıştır.

Tablo 16: Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin Toplam Vergi Gelirlerine Oranı
(%, 2002-2016)

Yıllar	Dolaysız Vergi Gelirleri	Dolaylı Vergi Gelirleri
2002	33,6	66,4
2003	32,3	67,8
2004	29,0	71,0
2005	27,0	73,0
2006	31,2	68,7
2007	33,5	66,4
2008	35,3	64,6
2009	32,44	67,56
2010	27,62	72,38
2011	28,90	71,10
2012	29,70	70,29
2013	27,05	72,95
2014	29,0	71,0
2015	27,82	72,18
2016	31,4	68,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, “Gösterge ve İstatistikler”, www.kalkinma.gov.tr, (15.02.2017).

¹³⁴ Paksoy ve Bakan, s. 163.

Tablo 16’da 2002-2016 yılları arasında dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirlerine oranı gösterilmektedir. 2002 yılında dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı %33,6 iken, dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı %66,4’tür. 2008 yılına kadar dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı artış göstermiştir. 2008 yılında dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirlerine oranı %35,3 olmuştur. Türkiye’nin mali yapısında dolaylı vergilerdeki kayıp ve kaçak ihtimalinin daha az olması ve kolay tahsil edilebilmeleri, mali sistemin dolaylı vergi ağırlıklı çalışmasını sağlamıştır. 2015 yılında dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranı %72,18 düzeyine yükselmişken, dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirlerine oranı %27,82 düzeyine düşmüştür. 2016 yılında dolaysız vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranında yapılandırmanın etkisiyle matrah artırımını sonucu artış olmuş, oran %31,4 düzeyine yükselmiştir.

Tablo 17: Gelir, Kurumlar ve KDV’nin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Oranı
(%, 2002-2016)

Yıllar	Gelir Vergisi	Kurumlar Vergisi	KDV
2002	23,0	9,3	34,2
2003	20,2	10,3	32,1
2004	19,5	9,5	34
2005	19,1	9,6	32,1
2006	21,0	8,2	33,5
2007	22,2	9,2	32,4
2008	23,4	9,8	31,6
2009	23,4	10,5	30,6
2010	21,0	9,7	32,1
2011	21,0	10,3	33,6
2012	22,0	10,1	32,5
2013	21,4	8,6	33,7
2014	22,7	8,8	32,5
2015	22,7	8,0	33,1
2016	23,0	8,1	32,1

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, “Çeşitli Vergi İstatistikleri”, www.gib.gov.tr, (15.02.2017).

Tablo 17’de gelir, kurumlar ve KDV’nin toplam vergi gelirleri içindeki oranları gösterilmektedir. 2002-2016 dönemi arasında gelir vergisi ve kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı, KDV’nin toplam vergi gelirleri içindeki oranından düşüktür. 2016 yılında KDV’nin vergi gelirleri içindeki oranı %32,1 düzeyinde, gelir vergisinin toplam vergi geliri içindeki oranı %23,0 düzeyinde ve kurumlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki oranı % 8,1 düzeyindedir.

Acil Eylem Planı’ndan sonra 3 Mart 2003 tarihinde açıklanan istikrar önlemleri, kamu mali dengesinde bazı sınırlamalar getirmektedir. Buna göre kamu gelirlerinin 5,9 milyar TL artırılması ve kamu harcamalarının 9,8 milyar TL azaltılması böylece kamu bütçesinde 15,7 milyar TL fazla sağlanması hedeflenmiştir¹³⁵.

2008 Küresel Krizi’ne kadar olan süreçte kolay uygulanabilirliği ve finansal piyasalar üzerindeki etkililiği nedeniyle para politikası, maliye politikasına göre daha fazla tercih edilmiştir. 2008 Küresel Krizi ile birlikte ekonomilerde devletin desteğine ihtiyaç duyulması ve ülkelerin mali dengelerinin bozulmuş olması maliye politikasını önemli hale getirmiştir. Türkiye ekonomisinde de 2008 yılı sonrasında maliye politikası önemli ölçüde kullanılmıştır.

2008 Küresel Krizi sonrası küresel krizden etkilenen tüm ülkelerde, 3 ayrı dönemde farklı maliye politikaları izlenmiştir. 2008-2010 dönemi arasında, 2008 Küresel Krizi’nin neden olduğu ekonomideki depresyonun önlenmesi için kamu harcamaları artırılmış ve vergiler indirilmiş, uygulanan genişletici maliye politikası ile talep canlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca genişletici para politikası olarak faiz oranları düşürülerek, piyasadaki likidite düzeyi artırılmıştır. 2008-2010 döneminde izlenen genişletici maliye politikalarının etkisiyle, kamu borcu ve bütçe açığında artış görülmüştür. 2010-2012 döneminde daraltıcı maliye politikası uygulanarak, 2008-2010 döneminde uygulanan genişletici maliye politikasının negatif etkileri önlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda enflasyon sorunu yaşayan ülkelerde, enflasyon azaltılmaya çalışılmıştır. Fakat 2012 sonrası dönemde sıkı maliye politikasının etkisiyle, büyüme oranlarında azalmalar görülmeye başlanmıştır.

¹³⁵ Hayal Ayça Şimşek, “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik Dergisi**, Cilt: 44, Sayı: 512, 2007, s. 63.

Büyümenin azalması vergilerin azalmasına yol açarak bütçe açığının derinleşmesine neden olmuştur¹³⁶.

2000-2001 yıllarında Türkiye ekonomisinde yaşanan krizlerle birlikte GEGP açıklanmıştır. Bu program ile faiz dışı fazla hedeflenmiş ve daraltıcı maliye politikası uygulanmaya başlanmıştır. Mali disiplin olarak nitelendirilen kamu harcamalarının kısılması ve kamu gelirlerinin arttırılmaya çalışılması sonucunda 2002-2006 döneminde, bütçede olumlu sonuçlar görülmeye başlanmıştır. 2002-2006 arası dönemde kamu açıkları azaltılmış, kamu kesimi borçlanma ihtiyacı düşmüş ve faiz giderlerinin bütçe içindeki yükünde azalma sağlanmıştır. 2008 Küresel Krizi ile birlikte, 2001 sonrası uygulanan mali disiplin sonucu mali kesim sağlam duruşunu sürdürmüşken reel kesim, iç ve dış talepte yaşanan sorunlar nedeniyle krizden olumsuz etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinde 2008 sonrası dönemde reel kesimin krizden çıkabilmesi için para politikası ve maliye politikası birlikte uygulanmıştır. Politika uygulayıcıları tarafından faizler indirilmiş ve likidite artışı sağlanmış, ilave olarak da vergi politikaları uygulanmıştır. KDV ve ÖTV’de indirimlere gidilmiş olup, bölgesel ve farklı kesimlere yönelik teşvik paketleri açıklanmıştır¹³⁷. Türkiye ekonomisinde 2008 sonrası dönemde, Arz Yönlü İktisadın belirttiği gibi vergi indirimleri arttırılıp, vergi yükü azaltılarak ekonomi canlandırılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de 2007 sonrası dönemde vergi indirimleri, istisnalar ve muafiyet uygulamaları sıklıkla uygulanmaya başlamıştır. 1 Ocak 2008 tarihinde asgari geçim indirimi uygulamasıyla, gerçek kişilerin daha az vergi vermesi sağlanmıştır. 2008 Küresel Krizi’nin firmalar üzerindeki etkisini azaltabilmek için %20 oranında uygulanan kurumlar vergisi üzerine ek madde getirilerek, indirimli kurumlar vergisi uygulamasına gidilmiştir. Böylece yatırımlar teşvik edilmeye çalışılmıştır. 2008 yılı Kasım ayında varlık barışı uygulaması gündeme gelmiştir. Böylece vergi indirimleri ve vergi muafiyetleri uygulanarak yurt dışı varlıkların yurt içine getirilmesi amaçlanmıştır. Ekonomideki farklı kesimlere yönelik ÖTV oranlarında indirimler ve istisnalar uygulanarak, kayıtlı durumdaki ekonomi canlandırılmaya çalışılırken

¹³⁶ Dilek Göze Kaya ve Durgun Kaygısız, “2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 26, 2015, s. 177.

¹³⁷ Kaya ve Kaygısız, s. 180.

ayrıca kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilerek kamu gelirleri arttırılmaya çalışılmıştır¹³⁸.

Tablo 18: Vergi Gelirleri ve Vergi Dışı Gelirlerin Bütçe Gelirleri İçindeki Oranları
(%, 2002-2016)

Yıllar	Vergi Gelirleri	Vergi Dışı Gelirler
2002	80	20
2003	86	14
2004	84	16
2005	80	20
2006	83	17
2007	84	16
2008	84	16
2009	84	16
2010	87	13
2011	89	11
2012	87	13
2013	88	12
2014	87	13
2015	89	11
2016	87	13

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, “ Vergi İstatistikleri”, www.gib.gov.tr, (15.02.2017).

Türkiye ekonomisinde 2002 sonrası süreçte uygulanan vergi istisnaları, muafiyetler ve indirimler teşvik edici rol üstlenip üretimin genişlemesine yol açarak vergi gelirlerinin artışı sağlanmışlardır. Fakat vergi dışı gelirlere ilişkin muafiyetler, istisnalar, indirimler vergi dışı gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Tablo 18’de vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerin bütçe gelirleri içindeki oranları görülmektedir. 2002 yılında vergi gelirleri bütçe gelirlerinin %80’nini oluştururken, vergi dışı gelirler %20’sini oluşturmuştur. 2016 yılında ise vergi gelirleri bütçe gelirlerinin %87’sini oluştururken, vergi dışı gelirler bütçe gelirlerinin %13’ünü oluşturmuştur. EK 5’te Türkiye’de 2002-2016 dönemine ait genel devlet bütçesine ait göstergeler ayrıntılı olarak sunulmuştur.

¹³⁸ Kaya ve Kaygısız, s. 183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE 2002 ÖNCESİ VE SONRASI DÖNEMDE KAMU
HARCAMALARI VE GELİRLERİNİN BÜYÜME ETKİLERİNİN
EKONOMETRİK ANALİZİ

Bu bölümde birinci alt başlıkta kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmalar açıklanacaktır. İkinci alt başlıkta Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı LM Birim Kök Testi Yaklaşımı ile Johansen Eşbütünleşme Yaklaşımı incelenecektir. Ayrıca Vektör Hata Düzeltme Modeli Kısıtlama Testleri açıklanacaktır. Üçüncü bölümün üçüncü alt başlığında ekonometri çalışmasında kullanılan veriler ve verilerin düzenlenmesi hakkında bilgi verilecektir. Dördüncü ve son alt başlıkta ise, Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı LM Birim Kök Testi uygulanarak hem 2002 öncesi hem de 2002 sonrası için kırılma zamanları belirlenecek ve serilerin durağan olup olmadıkları incelenecektir. Daha sonra Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli ile birlikte değişkenlerin uzun dönem elastikiyetleri ortaya çıkartılacaktır.

I. KAMU HARCAMALARI VE GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ KONUSUNDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yönelik gerçekleştirilen yerli ve yabancı yazında çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle yabancı yazında, kamu harcamalarının yanında vergilendirmenin de ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiş iken yerli yazında daha çok kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Genellikle çalışmaların sonucunda Wagner Yasası ve Keynes Yaklaşımı'nın geçerliliği test edilmiştir.

A. Ulusal Çalışmalar

Selim Şanlısoy ve Orçun Sunal 2016 yılında yaptıkları çalışmada kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisini Wagner Yasası ve Keynes Yaklaşımı kapsamında değerlendirmişlerdir. Çalışmada 1980-2010 dönemi arasında GSYİH ve kamu harcamaları değişkenlerine yönelik veriler kullanılmıştır. Yöntem olarak; ADF ve PP Birim Kök Testi, Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi ve Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi'nden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Wagner Yasası'nı sorgulayan Peacock-Wiseman Modeli dışındaki diğer tüm modellerde, Türkiye ekonomisi için kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin var olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada uygulanan testler ile birlikte Wagner Yasası'nın geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹³⁹.

Fazlı Yıldız ve Sinan Sarısoy 2012 yılında ortaya koydukları çalışmada, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) ülkelerinde, kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisini 1980-2010 dönemi arasındaki verilerden hareketle incelemişlerdir. Ayrıca Wagner Yasası ve Keynes Yaklaşımı, OECD ülkelerinde karşılaştırılmıştır. Çalışmanın yöntemi olarak Panel Veri Analizi tercih edilmiştir. Çalışmanın sonucunda OECD ülkelerinde, 1980-2010 arası dönemde Wagner Yasası ve Keynes Yaklaşımı'nın kamu harcamaları ve ekonomik büyüme konusundaki görüşlerinin, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte geçerli olduğu belirlenmiştir¹⁴⁰.

Kadir Tuna tarafından Türkiye'de Wagner Yasası'nın test edilmesi adlı çalışmada,1961-2012 dönemi arasındaki iktisadi büyüme ve kamu harcamaları ilişkisi Granger Nedensellik Testi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda iktisadi büyümeden kamu harcamalarına doğru bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum çalışmaya göre Wagner Yasası'nın geçerli olmadığını göstermektedir¹⁴¹.

Ömer Faruk Altunç tarafından Türkiye ekonomisinde 1960-2009 dönemi arasında kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada ekonometri yöntemi olarak ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, VAR Analizi ve Granger

¹³⁹ Selim Şanlısoy ve Orçun Sunal, "Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 17, 2016, ss. 102.

¹⁴⁰ Fazlı Yıldız ve Sinan Sarısoy, "OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2012, ss. 523-529.

¹⁴¹ Tuna, s. 57.

Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye’de Wagner Yasası’nın geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır¹⁴².

Hasan Murat Ertuğrul ve Fatih Mangır tarafından vergi yükü ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmada, 1988-2011 dönemine ait GSYİH ve vergi gelirleri değişkenleri kullanılarak, Peseron tarafından önerilen Sınır Testi ve Eşbütünleşme Analizi ile GSYİH ve vergi yükü arasındaki uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca ARDL Analizi ile GSYİH ve vergi yükü arasındaki kısa dönem ilişkileri de araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye’de vergi yükünün artışının ekonomik büyümeyi negatif etkilediği belirlenmiştir¹⁴³.

Kanca tarafından düzenlenen kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konulu makalede, kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisini ele alan iki önemli kuram olan Keynes Yaklaşımı ve Wagner Yasası ele alınmıştır. Keynes’e göre kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir etki söz konusu iken, Wagner’e göre ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir etki söz konusudur. Çalışmada 1980-2008 arasındaki verilerden hareketle ADF Birim Kök Testi ve Engle-Granger Eşbütünleşme Yaklaşımı uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda kısa dönemde, kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir etki görülmüştür. Uzun dönemde ise Wagner Yasası’nı destekleyen ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru etkileşim görülmüştür¹⁴⁴.

Kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkisi ve ilişkisine yönelik yapılmış pek çok çalışma vardır. Bu çalışmalarda tek tip bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Bazı çalışmalarda ilişki ve etkileşimin yönü kamu harcamaları veya kamu gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru gerçekleşirken, bazı çalışmalarda ekonomik büyümeden kamu harcamaları ve kamu gelirlerine yönelik bir etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazı çalışmalarda ise kamu harcamaları veya kamu gelirleri ekonomik büyüme arasında ilişki ve etkileşimin her iki yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye’de gerçekleştirilen bu çalışmaların farklı sonuçlar içermesinin nedeni olarak, dönemsel ve bölgesel farklılıklar gösterilebilir.

¹⁴² Ömer Faruk Altunç, “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2011, s. 145.

¹⁴³ Hasan Murat Ertuğrul ve Fatih Mangır, Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1988-2011 Türkiye Örneği, **Maliye Dergisi**, Sayı: 162, 2012, s. 256.

¹⁴⁴ Osman Cenk Kanca, “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2011, s. 75.

B. Uluslararası Çalışmalar

Tagudeen Egbetunda ve İsmail O. Fasanya tarafından ele alınan makalede, kamu harcamalarının Nijerya'daki ekonomik büyüme üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Çalışmada 1970-2010 dönemine ait yıllık zaman serisi verileri kullanılmıştır. Kamu harcamaları ekonomik büyüme arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri, ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Nijerya ekonomisinde toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde negatif ilişki belirlenmiştir. Sadece altyapı, sosyal ve ekonomik faaliyetler üzerindeki harcamaların ekonomik büyümeyi pozitif etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır¹⁴⁵.

Shantayanan Devarajan, Vinaya Swaroop ve Heng-fu Zou kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 43 ülkenin 20 yıllık verilerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada Regresyon Analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda cari harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırdığı görülmüştür. Fakat üretim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır¹⁴⁶.

Azeem, Saqi, Mustaq ve Samie tarafından ele alınan makalede, Pakistan'da ekonomik büyüme ile vergi oranları arasındaki ilişki kısa ve uzun dönemde incelenmiştir. Aynı zamanda vergi oranları, sermaye stoku, ihracat ve sağlık harcamalarının reel GSYİH üzerindeki dinamik etkileri araştırılmıştır. Çalışmada 1975-2009 dönemi arasındaki yıllık verilerden hareketle Johansen Eşbütünleşme Yaklaşımı ve Zaman Serisi Analizi kullanılmıştır. Çalışmada vergi oranlarındaki artışın GSYİH'yi negatif, diğer açıklayıcı değişkenlerin GSYİH'yi pozitif etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır¹⁴⁷.

Thomas Anastassiou ve Chaido Dritsaki tarafından Yunanistan ekonomisinde vergi gelirleriyle ekonomik büyüme ilişkisi Granger Nedensellik Testi ile incelenmiş aynı zamanda Johansen Eşbütünleşme Yaklaşımı ile iki değişken arasındaki uzun

¹⁴⁵ Tajudeen Egbetunde and İsmail O. Fasanya, "Public Expenditure and Economic Growth in Nigeria: Evidence From Auto-Regressive Distributed Lag Specification", **Zagreb International Review of Economics and Business**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2013, s. 79.

¹⁴⁶ Shantayanan Devarajan, Vinaya Swaroop and Heng-fu Zou, "The Composition of Public Expenditure and Economic Growth", **Journal of Monetary Economics**, Sayı: 37, 1996, s. 313.

¹⁴⁷ Muhammed Masood Azeem, Madhia Saqi, Khalid Mushtaq and Abdus Samie, "An Empirical Analysis of Tax Rat and Economic Growth Linkages of Pakistan", **Pakistan Journal of Life and Social Sciences**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2013, s. 14.

dönem ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda vergi gelirleriyle ekonomik büyüme arasında ilişki olduğu ve düşük oranlı dolaylı vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sonucuna ulaşılmıştır¹⁴⁸.

Nijerya’da vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği Ojang, Anthony, Arikpo tarafından ele alınan çalışmada; akaryakıt geliri, akaryakıt üzerinden alınan vergiler, ekonomik büyüme ve gelir vergisi değişken olarak kullanılmıştır. Regresyon Analizi’nin gerçekleştirildiği çalışmada akaryakıt geliri ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki görülürken, gelir vergisi ile ekonomik büyüme arasında etkileşim bulunamamıştır. Söz konusu çalışmada ekonomik büyümenin teşvik edilebilmesi için vergi kaçakçılığının önlenmesi ve girişimcilik faaliyetlerinin artırılması gerektiği ifade edilmiştir¹⁴⁹.

Uluslararası yazın incelendiğinde; kamu harcamaları, kamu gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve etki derecesinin ele alınan döneme ve ülkelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN EKONOMETRİK YÖNTEMİ

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine yönelik hem ulusal hem de uluslararası ekonomide pek çok çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda genel olarak; Nedensellik Analizi, Regresyon Analizi, Eşbütünleşme Analizi, Panel Veri Analizi, VAR Yöntemi ve Zaman Serisi Analizi şeklinde pek çok yöntem kullanılarak, kamu harcamaları ekonomik büyüme konusu incelenmiştir. Ancak kamu harcamaları ve gelirlerinin her ikisinin de uzun dönem ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koyan Eşbütünleşme Analizi çalışması yaygın değildir. Özellikle konuya yakın kaynaklar incelendiğinde, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerinde durulmuş ancak maliye politikasının genel ekonomik duruma etki eden önemli bir değişkeni durumundaki kamu gelirlerinin, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini kamu harcamaları ile birlikte içine alan çalışma yapılmamıştır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de kamu

¹⁴⁸ Thomas Anastassiou ve Chaido Dritsaki, “Tax Revenues and Economic Growth: An Empirical Investigation For Greece Using Causality Analysis”, **Journal of Social Sciences**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2005, s. 99.

¹⁴⁹ Cornelius M. Ojang, Ogar Anthony and Oha Felix Arikpo, “The Impact of Revenue on Economic Growth: Evidence From Nigeria”, **Journal of Economic and Finance**, Cilt: 1, Sayı: 7, 2016, s. 32.

harcamaları ve kamu gelirlerinin, 1990-2014 dönemini kapsayan verilerden hareketle ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmada 2002 yılı önemli bir dönüm noktası olarak seçilmiştir. Bunun temel nedeni; 2002 döneminden günümüze doğru tek parti siyasi iktidarı ile birlikte Türkiye mali yapısı ve ekonomik anlayışındaki değişimler, 2002 öncesinde yaşanan ulusal düzeydeki krizlerin sonucunda gerçekleştirilen programlar ve yeniden mali yapının güçlendirilmesi için mali disiplin uygulamalarının başlangıcı olmasıdır. 1990-2014 yılları arasında 2002 yılı dönüm noktası kabul edilerek, kamu harcamaları ve kamu gelirlerini temsilen Bütçe Harcamaları/GSYİH, Bütçe Geliri/GSYİH ve Kamu Sabit Sermaye Yatırımları/GSYİH'nın reel GSYİH üzerindeki etkisi Lee-Strazicich LM Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi ve Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılarak incelenecektir. Aynı zamanda Vektör Hata Düzeltme Modeli ile uzun dönem dengesinden sapmalar ve uzun dönem denge ilişkisi belirlenecektir.

Bu çalışmada Bütçe Harcamaları/GSYİH, Bütçe Geliri/GSYİH, Kamu Sabit Sermaye Yatırımı/GSYİH ve reel GSYİH arasındaki uzun dönem ilişkisi Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen tarafından 2000 yılında analiz edilen Eşbütünleşme Yaklaşımı kullanılarak belirlenecektir. Bu Eşbütünleşme Testi'nin yapılması öncesinde serinin özelliklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Johansen ve diğerleri (vd.) yapısal kırılmaları dikkate aldığı için serilerin özelliklerinin incelenmesinde Lee-Strazicich LM Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi gerçekleştirilecektir.

Zivot-Andrews(Z-A) Tek Kırılmalı Birim Kök Testi ve Lumsdaine-Papell(L-P)İki Kırılmalı Birim Kök Testleri, birim kökün varlığını gösteren temel hipotezde yapısal kırılma olmadığını varsayarlar. Lee ve Strazicich 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirdikleri çalışmada, bu testlerde kullanılan temel hipotezin alternatifinin “yapısal kırılmalı durağan” olmaması gerektiğini çünkü temel hipotezin alternatifinin “yapısal kırılmalı birim kök” şeklinde olabileceğini ortaya koymuşlardır. Aksi halde temel hipotezin reddi, yapısal kırılma olmayan birim kökün reddini ifade etmektedir. Temel hipotezin reddi ile birlikte gerçekte seriler kırılmalar ile birlikte fark durağan durumundayken, incelenen serinin yapısal kırılmalı trend durağan şeklinde yorumlanmasına neden olabilir. Lee ve Strazicich bu sorunu ortadan kaldırmak için Schmidt ve Philips (1992) tarafından oluşturulan Langrange

Çarpanları (LM) Birim Kök Testine dayanan Z-A Birim Kök Testi'ne alternatif olarak 2004 yılında tek kırılmalı, L-P Birim Kök Testi'ne alternatif olarak 2003 yılında İki Kırılmalı LM Birim Kök Testini geliştirmişlerdir¹⁵⁰.

İktisadi zaman serileri üzerine çalışma yapılırken serinin durağan olması gereklidir. Durağan olmayan seriler ile analiz yapıldığında, gerçekte seriler arasında bir ilişki olmamasına rağmen bir ilişki varmış gibi bir sonuç ortaya çıkabilir. Bu durum sahte sonuçlara neden olur. Birçok zaman serisi değişkeni durağan olmadığından dolayı bu soruna dikkat edilmelidir. Eğer seri trend çerçevesinde durağansa, modele trend değişken eklenerek problem çözümlenebilir. Ancak seriler trend durağan değilse, fark durağan iseler trend ekleyerek problem çözülemeyecektir. Bu durumda serinin farkı alınarak durağan hale getirilmesi ve elde edilen bu fark değişkeninin modelde kullanılması gereklidir. Ancak değişkenlerin farkının alınarak kullanılması bilgi kaybına neden olur. Bütün değişkenler durağan değilse uygulanacak ekonometrik yöntemlerden bir tanesi, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin incelenmesidir. Bunun için Eşbütünleşme Analizi yapılır. Böylece eğer varsa uzun dönem ilişkisi ortaya konulabilir. Ayrıca Vektör Hata Düzeltme Modeli ile uzun dönem dengesinden sapmalar ve kısa dönem ilişkisi incelenebilir¹⁵¹.

A. Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı LM Birim Kök Testi

İktisadi zaman serilerinde, ele alınan dönemde iktisadi şoklardan etkilenilmektedir. Bu şokların etkisiyle iktisadi zaman serilerinde yapısal kırılmalar oluşabilmektedir. İktisadi zaman serilerinde görülen bir yapısal kırılma, Klasik Birim Kök Testleri'nde yanıltıcı sonuçlara neden olmaktadır. Örneğin, 1929 Ekonomik Buhranı ve 1973 Petrol Krizi'ni içine alan iktisadi zaman serilerindeki durağanlığı sağlamaya yönelik gerçekleştirilen Birim Kök Testleri, yanıltıcı sonuçlar vermiştir. Peron 1989 yılında gerçekleştirdiği analizde, yapısal kırılmaların dikkate alınması durumunda söz konusu serilerin durağan hale gelebileceğini belirtmiştir. Peron, tek bir yapısal kırılma noktası olduğu ve bu kırılma tarihinin dışsal olarak bilindiği

¹⁵⁰ Veli Yılanç, "Yapısal Kırılmaların Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2009, ss. 329-330.

¹⁵¹ Burcu Yıldırım Tıraşoğlu, "Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ile OECD Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritelerinin Testi, İstanbul Üniversitesi", **Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 20, 2014, s. 65.

varsayımına dayalı Birim Kök Testi geliştirmiştir. Peron Testi'nde kırılma tarihinin dışsal olarak belirlenmesi, temel hipotezin reddine yol açacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Örneğin Z-A Testi'nde yapısal kırılmaların tek bir noktada olduğu ve kırılma tarihinin içsel olarak tahmin edildiği belirtilmiştir¹⁵².

Z-A ve L-P Testleri gibi kırılma tarihlerinin içsel verilere bağlı olarak oluşturulduğu çalışmalara yönelik eleştiri, birim kök boş hipotezi altında kırılmaların olmadığını varsayılması olmuştur. Bu durumda boyut çarpıklığı oluşabilecek ve kırılma tarihleri yanlış belirlenebilecektir. Lee ve Strazicich 2003 ve 2004 yıllarında geliştirdikleri testlerde kırılma zamanı içsel olarak belirlenmiş, birim kök boş hipotezi ve alternatifi altında 2003 yılında iki kırılma olasılığına izin veren, 2004 yılında tek kırılma olasılığına izin veren birim kök testini dikkate almışlardır¹⁵³.

Diğer yaklaşımlardan farklı olarak Lee ve Strazicich 2003 ve 2004 yıllarında oluşturdukları analizlerde, alternatif hipotezinde trend durağanlığı ifade eden İki ve Bir Kırılmalı Birim Kök Testlerini önermektedirler. Bu testler Schmidt ve Philips (1992) tarafından önerilen LM Birim Kök Testi'ne dayanmaktadır. Lee ve Strazicich Testi, Peron Testi'nde tanımlanan model A,B ve C'yi dikkate almaktadır¹⁵⁴.

Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri'nden LM Bir ve İki Kırılmalı Birim Kök Testi'nin tercih edilmesi ile yapısal kırılmalara izin veren Birim Kök Testleri'nden Z-A ve Perron Testleri gibi testlerde oluşan sahte reddetme problemi önlenmiş olmaktadır. Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı LM Birim Kök Testleri'nde model seçimi önem taşımaktadır. Eşitlik 1'de; Model A: Düzeyde kırılmayı, Model B: Eğimde kırılmayı, Model C: Eğimde ve düzeyde kırılmayı ifade etmektedir. Model C, hem eğimde hem de düzeyde kırılmayı içerdiği için Model A ve Model B'ye göre avantajlı bir modeldir. Bu nedenle uygulamada Lee ve Strazicich İki ve Bir Kırılmalı LM Birim Kök Testleri için düzeyde ve eğimde kırılmaya izin veren C modeli dikkate alınmıştır.

¹⁵² Kadir Tuna ve Hakan Bektaş, "Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği", **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 9, 2013, s. 142.

¹⁵³ Esra İğde, **Yapısal Değişiklik Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010, ss. 69-70.

¹⁵⁴ Ufuk Selen ve Kadir Eryiğit, "Yapısal Kırılmaların Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli mi?", **Maliye Dergisi**, Sayı: 156, 2009, s. 185.

$$\text{Model A: } X_t = \mu + \beta_t + \delta X_{t-1} + \theta_1 DU(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{Model B: } X_t = \mu + \beta_t + \delta X_{t-1} + \theta_2 DT(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\text{Model C: } X_t = \mu + \beta_t + \delta X_{t-1} + \theta_1 DU(\lambda) + \theta_2 DT(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Modelde yer alan DU düzeydeki, DT eğimdeki kırılmayı ifade eden kukla değişkenlerdir.

$$DU(\lambda) = \begin{cases} 1, & t > T_B \\ 0, & t \leq T_B \end{cases} \quad DT(\lambda) = \begin{cases} t - T\lambda, & t > T\lambda \\ 0, & t \leq T_B \end{cases} \quad (4)$$

Burada t zamanı, T_B kırılma tarihini, $\lambda = T_B/T$ kırılma noktasını vermektedir. Uygulamada kullanılan LM Birim Kök Testi, aşağıda yer alan veri yaratma sürecine dayalıdır:

$$X_{i,t} = \delta' Z_t + e_t \quad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Burada Z_t dışsal değişkenler vektörünü ve $\varepsilon_t \sim iid N(0, \sigma^2)$ özelliğini gösteren kalıntıları ifade etmektedir.

LM Birim Kök Test istatistiği aşağıdaki denklemlerden elde edilmektedir.

$$\Delta X_{i,t} = \delta' \Delta Z_t + \theta S_{t-1} + U_t \quad (6)$$

Tek Kırılmalı LM Birim Kök Testi'nde C modelinde düzeyde ve eğimde tek kırılmaya izin verilmektedir. Tek kırılmalı C modelinde $t \geq T_B + 1$ için $DT_t = t - T_B$, diğer durumlar için $DT_t = 0$ olan gölge değişkeni göstermek üzere dışsal değişkenler vektörü;

$Z_t = [1, t, D_t, DT_t]$ ile ifade edilmektedir.

$$H_0: X_{i,t} = \mu_0 + d_1 B_t + d_2 D_t + X_{i,t-1} + v_{1t} \quad (7)$$

$$H_1: X_{i,t} = \mu_1 + \gamma t + d_1 D_t + DT_t + v_{2t} \quad (8)$$

İki Kırılmalı LM Birim Kök Testi'nde C modelinde düzeyde ve eğimde iki kırılmaya izin verilmektedir. İki kırılmalı C modelinde j: 1,2, $t \geq T_{Bj} + 1$ için $DT_{jt}=t, t-T_{Bj}$ değerini, diğer durumlarda 0 değerini alan gölge değişkeni göstermek üzere dışsal değişkenler vektörü, $Z_t = [1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]$ ile ifade edilmektedir. v_{1t} ve v_{2t} durağan hata terimleridir. İki kırılmanın söz konusu olduğu C modeli için hipotezler;

$$H_0: X_{i,t} = \mu_0 + d_1 B_{1t} + d_2 B_{2t} + d_3 D_{1t} + d_4 D_{2t} + X_{i,t-1} + v_{1t} \quad (9)$$

$$H_1: X_{i,t} = \mu_1 + \gamma t + d_1 D_{1t} + d_2 D_{2t} + DT_{1t} + DT_{2t} + v_{2t} \quad (10)$$

$$LM_t = \inf_{\lambda} \tilde{\tau}(\lambda) = \inf \tau(\lambda) \quad (11)$$

şeklindedir. LM Test İstatistiği $\tilde{\tau}: \emptyset = 0$ temel hipotezini sınavan t istatistiğidir. T_B kırılma zamanları, olası kırılma noktaları için minimum birim kök t istatistiğini veren tarih olarak seçilmiştir. k gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, Akaike ve Schwarz Bilgi Ölçütü benimsenmiştir¹⁵⁵.

Veri yaratma süreci temel hipotez altında kırılmaları içerirken ($\beta = 1$) alternatif hipotez ($\beta < 1$) şeklindedir. LM Birim Kök Test İstatistiği aşağıdaki regresyondan elde edilir.

$$\Delta X_t = \delta' \Delta Z_t + \emptyset \tilde{s}_{t-1} + u_t \quad (12)$$

Bu ifadede $\tilde{s}_{t-1} = X_t - \tilde{\psi}_x - Z_t \tilde{s}_{t-1}$, $t = 2, \dots, T$ şeklindedir. $\delta; \Delta X_t$ 'nin ΔZ_t 'ye göre regresyonundan elde edilen katsayılarıdır. $\tilde{\psi}_x$, $X_1 - Z_1 \delta$ ile elde edilir. LM Test İstatistiği birim kök temel hipotezini sınavan t istatistiği olan $\tilde{\tau}$ ile elde edilir. Kırılma

¹⁵⁵ Junsoo Lee and Mark C. Strazicich, "Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks", **Review of Economics and Statistics**, Cilt: 4, Sayı: 85, 2003, ss. 1082-1089'dan aktaran Burcu Yıldırım Tıraşoğlu, "Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ile OECD Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritelerinin Testi", **İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 20, 2014, ss. 74-76.

zamanlarını belirlemek için $\hat{\tau}$ test istatistiğinin minimum olduğu noktalar seçilir. Yapısal kırılma noktasının aranması kırılma bölgesinde, $(0.15*T - 0.85*T)$ gerçekleştirilir¹⁵⁶.

B. Johansen Eşbütünleşme Yaklaşımı

Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen, aralarında uzun dönem denge ilişkisi aranan zaman serilerinin incelendikleri dönemlerde bir ya da iki yapısal kırılma içerdiği durumlar için alternatif bir Eşbütünleşme Analizi geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım Johansen (1988), Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen VECM tabanlı Eşbütünleşme Analizi'nin alternatif bir uygulamasıdır. Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen'in düzenlediği 2000 yılında *Econometrics Journal*'da yayınlanan çalışmada deterministik süreçte yapısal kırılmaları gösteren Eşbütünleşme Analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) tarafından yapılan Eşbütünleşme Analizlerinden farkı, kırılma noktalarını bilen doğrusal parçalı yapıda bir eşbütünleşme modelini önermeleridir. Bu model doğrusal süreçteki kırılma eğilimlerini, eşbütünleşme vektöründeki kısıtlamaları ve eşbütünleşme rankını göstermektedir. İktisadi zaman serileri analizinde, genellikle rastgele olmayan bileşenlerde kırılma kabul edilmesi gereklidir. Kırılmalar kabul edilirken zamanlama önemlidir. Bu yaklaşım, kırılmadaki algoritma araştırması için uygulanabilir. Her iki konu yazılı kaynaklarda ve çoğunlukla tek değişkenli çerçevede tartışılırken; Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen 2000 yılında yaptıkları çalışmada, zamanda bilinen sapmaların varlığı halinde çok değişkenli ortamdaki Eşbütünleşme Analizi'ne odaklanmışlardır. Söz konusu yaklaşım, Johansen tarafından önerilen Vektör Otoregresif Modelleri'ndeki olasılık merkezli Eşbütünleşme Analizleri'nin küçük bir genellemesidir. Sadece bir miktar kavramsal farklılık bulunmaktadır. Bu yaklaşımı kullanacak kişi için başlıca mesele yeni asimptotik tabloların gerekliliğidir. Bu çalışma sadece asimptotik analizler ile ilgilidir. Dizi Testi'ndeki sınırlı örnek özellikleri ve eşbütünleşme vektörü üzerindeki sınırlamalar için söz konusu test, Johansen tarafından Olasılık Oran Testi'nde hiç bir kırılmanın analitik düzeltme

¹⁵⁶ Yılancı, s. 330.

faktörü kullanmadığı durumda tartışılmıştır. Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen 2000 yılında yaptıkları çalışmada yapısal kırılmaları, birim köklü tek değişkenli otoregresif zaman serileri bağlamında yoğun olarak incelemiştir. Bu yaklaşım, kırık bir sabit düzeydeki durağan dalgalanmalarla verilen bir zaman serisi karşısında daha iyi tanımlanmıştır. Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen tarafından yapılan çalışmada Model A, kırılma modelidir. Model A, düzeyde kırılmayı göstermektedir. Model B, değişen büyüme modeli olarak tanımlanmıştır. Model B, eğimde kırılmayı göstermektedir. Model C ise hem kırılma modelini hem de değişen büyüme modelini kapsamaktadır. Çalışmada Model C kullanılmıştır¹⁵⁷.

X_t , birinci dereceden bütünleşik $I(1)$ boyutlu ve r sayıda eşbütünleşme sağlayıcı vektörü içeren bir vektör olarak tanımlanırsa, Johansen vd. tarafından önerilen model VECM biçiminde,

$$\Delta X_t = \alpha \begin{pmatrix} \beta \\ \gamma \end{pmatrix}' \begin{pmatrix} X_{t-1} \\ tE_t \end{pmatrix} + \mu E_t + \sum_{i=1}^{k-1} \Gamma_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \sum_{j=2}^q \Psi_{j,i} D_{j,t-i} + \sum_{m=1}^d \Phi_m W_{m,t} + \varepsilon_t \quad (13)$$

ifade edilebilir. Burada $t = \dots, -1, 0, 1, \dots$ olmak üzere Δ birinci fark işlemcisi, k gecikme sayısı, $E_t = [E_{1t} \ E_{2t} \ \dots \ E_{qt}]'$, $T_{j-1+k} \leq t \leq T_j$ ($j=1, \dots, q$) için $E_{j,t}=1$ diğerleri sıfır olarak kabul edilen q adet kukla değişken vektörüdür. Burada dikkat edilirse $E_{j,t}$ etkin alt örneğinin ilk k gözlemi sıfıra eşitlenmektedir. $D_{j,t-i}$, j . dönemdeki i . gözlem için eğer $t = T_{j-1+i}$ ($j = 1, \dots, q$) ise $D_{j,t-i}=1$ diğerleri sıfır olan etki kukla değişkenleridir. Müdahale kukla değişkeni $W_{m,t}$ ($m=1, \dots, d$) Hendry ve Mizon'un (1993) önerisi doğrultusunda, kalıntıları normalleştirmek için modele katılmaktadır. B , (pxr) boyutlu uzun dönem denge ilişkisini gösteren eşbütünleşme matrisidir. α ise (pxr) boyutlu uzun dönem dengesine doğru ayarlanma hızını gösteren katsayı matrisidir. $\gamma = [\gamma_1 \ \gamma_2 \ \dots \ \gamma_q]'$, qxr boyutlu uzun dönem trend katsayılarının matrisidir. $i = 1, \dots, k-1$ olmak üzere Γ_i , pxp boyutlu, $j = 2, \dots, q$, $i = 1, \dots, k$ ve $m = 1, \dots, d$ olmak üzere $\mu = [\mu_1 \ \mu_2 \ \dots \ \mu_q]$, pxq boyutlu, $\Psi_{j,i}$, $qx1$ boyutlu ve Φ_m , $qx1$ boyutlu kısa dönem parametre matris ve vektörleridir.

Her bir alt örnek dönemi için $\beta'X_t + \gamma'tE_t$ düzey ve trend kırılması etrafında durağanlığı göstermektedir. Eşitlik 13, $\beta'X_t$ eşbütünleşme ilişkisinin eğim ve

¹⁵⁷ Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen, "Cointegration Analysis in the Presence of Structural Breaks in the Deterministic Trend", **Econometric Journal**, Sayı: 3, 2000, ss. 216-217.

kesmesinin dönemden döneme farklılık gösterdiği doğrusal trend modeli, $H_1(r)$, olarak adlandırılır. Burada dikkat edilirse $\alpha\beta' = \Pi_{p \times q}$ ve $\alpha\gamma' = [\gamma_1, \dots, \gamma_q] = [\Pi_1, \dots, \Pi_q]_{p \times q}$ olmak üzere eğer $\text{rank}(\Pi, \Pi_1, \Pi_2, \dots, \Pi_q) \leq r$ ise her bir alt örnekte deterministik bileşen hem durağan dışılık hemde eşbütünleşme ilişkisi için doğrusaldır. Doğrusal trend modelindeki r adet eşbütünleşme sağlayıcı vektörün varlığı için sınanan öngörü $H_1(r)$: $\text{rank}(\Pi, \Pi_1, \Pi_2, \dots, \Pi_q) \leq r$ şeklindedir. Kanonik korelasyon,

$$\text{CanCor}\left\{ \Delta X_t, \begin{pmatrix} X_{t-1} \\ E_t \end{pmatrix} \middle| E_t, \Delta X_{t-1}, \Delta X_{t-2}, \dots, \Delta X_{t-(k-1)}, D_{j,t-i}, W_{m,t}, \begin{matrix} i = 1, \dots, k \\ j = 2, \dots, q \\ m = 1, \dots, d \end{matrix} \right\} \quad (14)$$

Kullanılarak $1 \geq \lambda_1 \geq \dots \geq \lambda_p \geq 0$ kareli örnek kanonik korelasyon değerleri tahmin edilmektedir. Bu durumda $H_1(P)$ alternatifine karşı r eşbütünleşme ilişkisi $H_1(r)$ hipotezi için olabilirlik oranı testi (iz testi),

$$\text{LR}\{H_1(r) | H_1(P)\} = -T \sum_{i=r+1}^p \ln(1 - \lambda_i) \quad (15)$$

olmaktadır. Eşbütünleşme ilişkisi içerisinde doğrusal trend değil de sadece kayma var olduğunda eşitlik 13'de verile model;

$$\Delta X_t = \alpha \begin{pmatrix} \beta \\ \mu \end{pmatrix}' \begin{pmatrix} X_{t-1} \\ E_t \end{pmatrix} + \sum_{i=1}^{k-1} \Gamma_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \sum_{j=2}^q \Psi_{j,i} D_{j,t-i} + \sum_{m=1}^d \Phi_m W_{m,t} + \varepsilon_t \quad (16)$$

şekline dönüşür. Burada $\beta'X_t + \mu'E_t$ düzey kırılmaları etrafında durağanlığı gösterir ve düzey her bir dönem için farklılık gösterecektir. Eşitlik 16, $H_c(r)$ modeli olarak adlandırılır. $1 \geq \lambda_1 \geq \dots \geq \lambda_p \geq 0$ kareli örnek kanonik korelasyonları

$$\text{CanCor}\left\{ \Delta X_t, \begin{pmatrix} X_{t-1} \\ E_t \end{pmatrix} \middle| \Delta X_{t-1}, \Delta X_{t-2}, \dots, \Delta X_{t-(k-1)}, D_{j,t-i}, W_{m,t}, \begin{matrix} i = 1, \dots, k \\ j = 2, \dots, q \\ m = 1, \dots, d \end{matrix} \right\} \quad (17)$$

tahmininden elde edilecektir. Bu durumda $H_c(p)$ alternatifine karşı r eşbütünleşme sağlayıcı ilişki $H_c(r)$ hipotezi için olabilirlik oranı sınaması eşitlik 17'deki gibi

olacaktır. Gerek $H_1(r)$ ve gerekse $H_c(r)$ modeli için kritik değerler Johansen vd. Eşbütünleşme Analizi'nde önerildiği şekilde Gamma dağılımından türetilmektedir¹⁵⁸.

C. Vektör Hata Düzeltme Modeli Kısıtlama Sınamaları

Eşbütünleşmenin sağlanmış olduğu değişkenlerde uzun dönem dengesinden sapmalar oluşabilir. Sapma gösteren değişkenlerin belirlenmesi, yeniden uzun dönem dengesinin sağlanması ve dengesizliğin ne kadar dönem sonra giderileceği Vektör Hata Düzeltme Modeli ile belirlenebilir. Vektör Hata Düzeltme Modeli üzerindeki kısıtlamalar olabilirlik oranı sınaması ile sınanabilir. Çalışmada olabilirlik oranı sınamaları Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen tarafından önerilen modeller için genişletilmektedir.

Örneğin, $X_t = [X_{1t} \ X_{2t} \ X_{3t}]$, üç adet birinci dereceden bütünlük içsel değişkenlerin bir vektörü olsun ve sistemde bir adet eşbütünleşme ilişkisi ($r=1$) ve iki adet düzey ve eğim kırılmasının mevcut olduğu varsayalım. Buna göre,

$$\begin{bmatrix} X_{t-1} \\ tE_t \end{bmatrix} = [X_{1,t-1} \ X_{2,t-1} \ X_{3,t-1} \ tE_{1t} \ tE_{2t} \ tE_{3t}]' \quad (18)$$

$$\begin{bmatrix} \beta \\ \gamma \end{bmatrix} = [\beta_{x1} \ \beta_{x2} \ \beta_{x3} \ \gamma_1 \ \gamma_2 \ \gamma_3] \quad (19)$$

$$\alpha = \begin{bmatrix} \alpha_{x1} \\ \alpha_{x2} \\ \alpha_{x3} \end{bmatrix} \quad (20)$$

olacaktır. VECM üzerindeki ilk kısıtlama testi, bireysel dışlama testidir. Bu test her bir içsel değişkenin eşbütünleşme uzayında yer almadığı sıfır hipotezini ayrı olarak test etmektedir. Örneğin X_{1t} için bireysel dışlama testi için sıfır hipotezi,

¹⁵⁸ Soren Johansen, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen, "Cointegration Analysis in the Presence of Structural Breaks in the Deterministic Trend", **Econometric Journal**, Sayı: 3, 2000, s. 218'den aktaran Ufuk Selen ve Kadir Eryiğit, "Yapısal Kırılmaların Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli mi?", **Maliye Dergisi**, Sayı: 156, 2009, s. 186.

$$H_0: \begin{bmatrix} \beta \\ \gamma \end{bmatrix}' = [0 \quad \beta_{x2} \quad \beta_{x3} \quad \gamma_1 \quad \gamma_2 \quad \gamma_3] \quad (21)$$

şeklinde dir. Olabilirlik oranı test istatistiği bir χ^2 dağılımına sahiptir. (LR $\sim\chi^2$). İkinci test zayıf dışsallık testidir. Örneğin $X_{1,t}$ için zayıf dışsallık sıfır hipotezi,

$$H_0: \alpha_{\gamma 1} = 0 \quad (22)$$

şeklinde dir. ve LR $\sim\chi^2$ dir. Burada eğer $\alpha_{x1}=0$ hipotezinin reddedilmesi, buna karşın $\alpha_{x2}=0$ ve $\alpha_{x3}=0$ hipotezlerinin reddedilememesi $X_{1,t}$ 'nin içsel, $X_{2,t}$ ve $X_{3,t}$ 'nin zayıf dışsal olduğunu ifade etmektedir¹⁵⁹.

III. ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİLER VE DÜZENLENMESİ

Türkiye’de kamu harcamaları ve gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışma, 1990-2014 dönemini kapsamaktadır. Bilindiği gibi 2002 sonrası dönem mali istikrar dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle söz konusu dönem, 1990-2001 ve 2002-2014 olarak iki alt döneme ayrılmış ve böylelikle mali istikrar dönemi öncesi ve sonrası için karşılaştırmalı sonuçların elde edilmesi amaçlanmıştır. Belirtilen dönemler için kullanılan tüm veriler çeyreksel olup, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden sağlanmıştır. Cari fiyatlarla sağlanan bu verilerin sabit fiyatlara dönüşümü için Türkiye İstatistik Kurumu’nun 1998 bazlı GSYİH deflatörü kullanılmıştır. Bazı verilerin henüz geçici yayınlanmış olması nedeniyle, 2015 ve 2016 yılı analize eklenememiştir. Çalışmada kullanılan veriler ayrıca mevsimsellikten arındırılmıştır. Söz konusu veriler EK 6’da sunulmaktadır.

¹⁵⁹ P. J.Dawson, ve Sanjuan, A. I. “Structural Breaks, the Export Enhancement Program and the Relationship between Canadian and US Hard Wheat Prices”, **Journal of Agricultural Economics**, Sayı: 57, 2005, ss.16 -101’den aktaran Ufuk Selen ve Kadir Eryiğit, “Yapısal Kırılmaların Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli mi?”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 156, 2009, s. 188.

Bu araştırma için kullanılan model;

$$\text{GDP} = f(\text{BE/GDP}, \text{BR/GDP}, \text{PCI/GDP}) \quad (23)$$

biçimindedir. Modelde;

GDP = Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'yı

BE/GDP = Bütçe Harcamalarının GSYİH payını

BR/GDP = Bütçe Gelirlerinin GSYİH payını

PCI/GDP = Kamu Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH payını göstermektedir.

Model sonuçlarının doğrudan esneklikleri sağlaması için çift logaritmik kalıp kullanılmış ve model;

$$\ln \text{GDP} = \ln \beta_0 + \beta_1 \ln(\text{BE/GDP}) + \beta_2 \ln(\text{BR/GDP}) + \beta_3 \ln(\text{PCI/GDP}) + \beta_4 \text{Et}_1 + \beta_5 \text{Et}_2 + \varepsilon_t \quad (24)$$

olarak düşünülmüştür. Modeldeki Et_1 ve Et_2 sırasıyla eğim ve düzey kukla değişkenleridir.

Bu model için H_1 hipotezleri aşağıdaki gibidir.

$$\frac{\partial \ln \text{GDP}}{\partial \ln \left(\frac{\text{BE}}{\text{GDP}} \right)} = \beta_1 > 0 \quad (25)$$

$$\frac{\partial \ln \text{GDP}}{\partial \ln \left(\frac{\text{BR}}{\text{GDP}} \right)} = \beta_2 < 0 \text{ ve} \quad (26)$$

$$\frac{\partial \ln \text{GDP}}{\partial \ln \left(\frac{\text{PCI}}{\text{GDP}} \right)} = \beta_3 > 0 \quad (27)$$

Modelin mevsimsel etkilerden arındırılmasında ve çözümlenmesinde RATS 6.3 tabanlı MALCOLM 2.95 yazılımı kullanılmıştır.

IV. EKONOMETRİK ANALİZ SONUÇLARI

Analize öncelikli olarak Johansen Eşbütünleşme Analizi'nde endojen değişkenlerin oluşturduğu vektör için bütünleşme derecelerinin bir başka anlamda durağanlık özelliklerini araştırılmasıyla başlanması gerekmektedir. Bir seride birim

kökün varlığının belirlenmesi oldukça önemlidir. Birim kökün varlığının belirlenmesi ile birlikte, kısa dönem analizlerinde seride fark alma uygulamasıyla durağan olmayan seri durağan hale getirilir. Uzun dönem analizlerin de ise bütünlük yapı kullanılarak eşbütünlük sağlanmaya çalışılır.

Tablo 19: 1990:1-2001:4 Dönemi için L-S Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	Model	Gecikme	Kırılma Zamanı	λ	t-istatistiği	%5 Kritik Değer
GDP	C	3	1994:1	0,4	-4,35	-4,50
BE/GDP	C	3	1995:3	0,5	-4,19	-4,51
BR/GDP	C	0	1993:4	0,3	-1,71	-4,45
PCI/GDP	C	0	1993:4	0,3	-3,97	-4,45

Not: Kritik değerler Lee ve Strazicich (2004)'ten elde edilmiştir¹⁶⁰.

Bu noktada daha önce de belirtildiği üzere Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri en uygun yaklaşım olarak düşünülebilir. Tablo 19, 1990:1-2001:4 dönemi için Birim Kök Test istatistiklerini sunmaktadır. Tablo 19 incelendiğinde tüm seriler için durağan dışılık boş hipotezlerinin reddedilmediği görülmektedir. Dolayısıyla tüm serilerin birinci dereceden bütünlük olduğu söylenebilir. Bu noktada Eşbütünlük Yaklaşımının uygulanması açısından herhangi bir bütünlük derecesi dengesizliği söz konusu değildir. λ , Lee-Strazicich Testi'nde kritik değerleri bulmak için kullanılan bir ölçüttür. Değişkenlerin gözlem sayılarının ilgili dönem arasındaki toplam gözlem sayısına oranlanması ile oluşur. C modeli, Lee- Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri'nin özelliği olarak hem düzlemde hem de eğimde kırılmayı yansıtmaktadır. Serilerde tek kırılmaya izin veren Lee-Strazicich Birim Kök Testi sonuçları görülmektedir. Kırılma zamanları GDP serisi için 1994:1 yılı, BE/GDP serisi için 1995:3 yılı, BR/GDP serisi için 1993:4 yılı ve PCI/GDP serisi için 1993:4 yılıdır. Dört seride de test istatistik değerlerinin kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir.

¹⁶⁰ Junsoo Lee and Mark C. Strazicich, **Minimum LM Unit Root Test With One Structural Break**, (Unpublished Manuscript), Department of Economics, Appalachian State University, 2004, s. 12.

Bu nedenle %5 anlamlılık düzeyinde her dört seride de belirtilen kırılma tarihleri ile yapısal kırılmalı birim kökü içeren boş hipotezi kabul edilir. Tablo 19'daki sonuçlar hem düzeyde hem eğimde yapısal değişimi içeren Model C'ye aittir. Modelde GDP serisi için 1994:1 kırılma zamanı ve BE/GDP serisi için 1995:3 kırılma zamanı 3. gecikmede elde edilmiştir.

Şekil 8: 1990:1-2001:4 Dönemi İçin Zaman Grafikleri

Bu sonuçlar ışığında 1990:1-2001:4 dönemi için, yapısal kırılmalar sonrası dönemleri göstermek üzere serilere ait zaman grafikleri şekil 8'de verilmektedir. Gölge alanlar yapısal kırılma sonrası dönemi yansıtmaktadır. Ekonomilerde belli bir zaman içerisinde yapısal sorunlarla karşılaşılabilir. Yapısal sorunlar, ekonomiyi tanımlayan her bir büyüklük için farklılık gösterebilmektedir. Örneğin belli bir zaman aralığında oluşum gösteren kriz döneminde kamu harcamalarında negatif etki görülürken, kamu gelirlerinde o anki durumda negatif etki görülmeyebilir. Ekonomide oluşum gösterecek olan bir kriz, ekonomiyi tanımlayan

bazı değişkenlerde daha önceki bir zamanda etkisini gösterirken, bazı değişkenlerde daha sonraki bir zamanda etkisini gösterebilir.

Ekonomik krizler herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü, döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarda kabul edilebilir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir. Belli başlı makro ekonomik kriz türleri, reel kesimdeki krizler ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Reel krizler; mal, hizmet ve iş gücü piyasalarındaki değerlerde yani üretimde veya istihdamda ciddi daralmalar biçiminde ortaya çıkar. Finansal krizler; döviz, hisse senedi piyasaları ve bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen kredilerin oluşturduğu olumsuzluklar neticesinde oluşum gösterir¹⁶¹.

Ekonomik krizler, yukarıda da ifade edildiği üzere makro ekonomik değişkenlerde fark edilebilen değişimlerdir. Şekil 8’de zaman grafiği göstermektedir ki GDP, BE/GDP, BR/GDP ve PCI/GDP serilerinin kırılma zamanları, 1990:1-2001:4 dönemi için 1994 Krizi’ne işaret etmektedir. 1980’li yılların sonunda uygulanan liberal politikalar sonucu döviz fiyatları ve faizlerdeki aşırı oynaklık düzeltilememiştir. Kamu kesimindeki disiplinsiz harcama politikaları özellikle Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) ve SGK’nın aşırı zararları, bunların dışında hem harcamalardaki aşırı artış hem de gelirlerde meydana gelen azalma nedeniyle oluşan yüksek bütçe açığı, 1994 Krizi’nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1994 Krizi’ni tetikleyen gerek finansal gerekse mali piyasalardaki bozulmalar gelirlerin etkin bir şekilde toplanamamasına ve aynı zaman da kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmuştur. 1994 Krizi ile birlikte kamu maliyesinde oluşan kırılma sadece maliye politikasının etkinsizliğinden kaynaklanmamakta aynı zamanda para piyasasındaki kriz ve dış siyasi etkenlerden de kaynaklanmaktadır. Merkez Bankasının döviz ve faiz arasındaki dengeyi yeterince iyi yönetememiş olması yüksek faiz, değerli kurun oluşumuna neden olmuştur. Ayrıca 1990’lı yılların başında Körfez Savaşı’nın başlaması, terör olaylarının yeniden baş göstermesi 1994 yılındaki krizin dış siyasi nedenlerini oluşturmuştur. Krizi önlemek amacıyla 5 Nisan 1994 kararları gündeme alınmıştır. Bu kararlar ile bütçedeki açığı azaltmak için ek vergi alınmış ve kamu harcamalarına yönelik tasarruf önlemleri uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca bütçe

¹⁶¹ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler: 1996-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 41, s. 174.

açığının kamu gelirleriyle finansmanına ek olarak hazine borçlanması yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Bu dönemde hazineden tahvil alımını teşvik etmek amacıyla tahvil faizleri arttırılmıştır. Özellikle hazinenin Merkez Bankasından borçlanması 1994 Krizi dahil olmak üzere birçok kez para dengesinde sapmalara yol açmıştır. 1994 Krizi ve arkasından alınan 5 Nisan 1994 kararlarıyla GSYİH'da ve kamu dengesinde kırılmalar görülmüştür. Özellikle 1980'li yılların sonu, 1990'lı yılların başlarında kısa vadeye etki eden cari harcamalarda aşırı artışlar gerçekleşirken, uzun vadeye etki eden yatırım harcamalarında kırılmalıklar söz konusudur. Şekil 8, 1990:1-2001:4 dönemleri arasında GDP, BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP serilerine ait zaman grafiklerini göstermektedir. Şekil 8'de, BE/GDP serisinde 1995:3, BR/GDP serisinde 1993:4, GDP serisinde 1994:1 ve PCI/GDP serisinde 1993:4 yılı kırılma zamanı olarak belirlenmiştir. GDP serisi, 1994:1 yapısal kırılma öncesi alt dönemde yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. 1990:1-1994:1 dönemi arasında düşük kur, dış ticarete gelirin azalmasına ve düşük büyümeye neden olmuştur. Yüksek faiz ve aşırı borçlanma ise bütçe açığının sürekliliğine neden olmuştur. 1994 Krizi ile birlikte Türkiye ekonomisi küçülmüştür. 1994 Krizi sonrasında ekonomi toparlanma sürecine girmiştir. 1994:1-2001:4 alt döneminde ekonomi 1994 Krizi dışında 1999 yılında Marmara Depremi, 2000 ve 2001 yıllarında oluşan krizlerin etkisiyle küçülmüştür. BE/GDP serisi, 1990:1-1995:3 alt dönemi arasında yukarı yönlü bir seyir izlemiştir. 1990'lı yılların başında 1980'li yılların ikinci yarısına göre büyümedeki yavaşlama, yüksek ve disiplinsiz harcamalar özellikle borç faiz ödemelerindeki artış, BE/GDP serisinde artışa neden olmuştur. 1995:3-2001:4 alt döneminde bütçe harcamaları 5 Nisan kararlarıyla azalma gösterse de, 5 Nisan kararlarında yer alan yapısal reformların uygulanamaması ve verimsiz harcamalardaki artış, bütçe harcamalarının artmasına neden olmuştur. BR/GDP serisinde 1994 Krizi'nin etkisiyle 1993:4 yılı kırılma belirlenmiştir. Genel olarak 1990:1-2001:4 döneminde bütçe gelirleri devamlı artış göstermiştir.

Bu durum bütçe açığının gelir kaynaklı değil harcamalar kaynaklı olduğunu göstermektedir. PCI/GDP serisinde kırılma tarihi olarak belirlenen 1993:4 yılı sonrasında, 1993:4 yılı öncesine göre azalma görülmüştür. Serideki aşağı yönlü hareketin temel nedeni 5 Nisan Kararları sonucu alınan tasarruf önlemleri olmuştur.

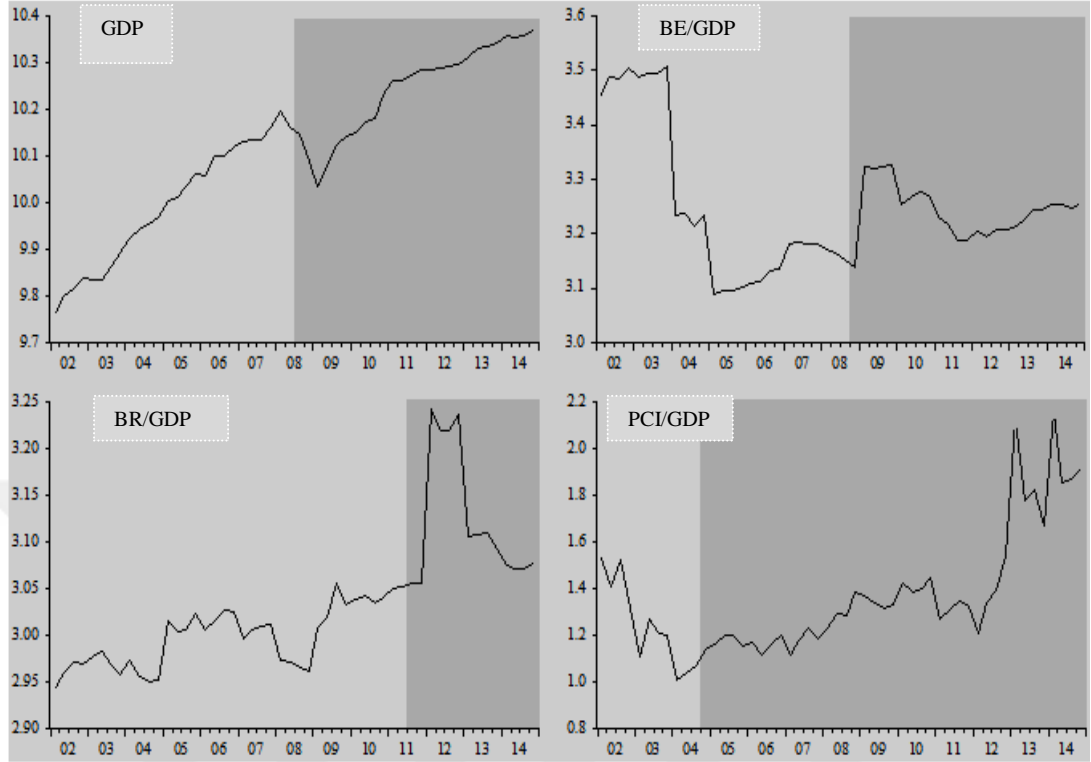
Tablo 20: 2002:1-2014:4 Dönemi için L-S Birim Kök Test Sonuçları

Seriler	Model	Gecikme	Kırılma Zamanı	λ	t-istatistiği	%5 Kritik Değer
GDP	C	3	2008:3	0,5	-3,09	-4,51
BE/GDP	C	4	2008:4	0,5	-3,80	-4,51
BR/GDP	C	0	2011:3	0,8	-4,48	-4,52
PCI/GDP	C	0	2004:4	0,2	-3,67	-4,47

Not: Kritik değerler Lee ve Strazicich (2004)'ten elde edilmiştir.

Tablo 20'de tek kırılmaya izin veren Lee-Strazicich Birim Kök Test sonuçları görülmektedir. Kırılma zamanları, GDP serisi için 2008:3 yılı, BE/GDP serisi için 2008:4 yılı, BR/GDP serisi için 2011:3 yılı ve PCI/GDP serisi için 2004:4 yılıdır. Dört seride de test istatistik değerlerinin kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Bu nedenle dört seride de %5 anlamlılık düzeyinde belirtilen kırılma zamanları ile yapısal kırılmalı birim kökü içeren boş hipotezi kabul edilir. Tablo 20'deki sonuçlar hem düzeyde hem de eğimde yapısal değişimi içeren Model C'ye aittir. Modelde GDP serisi için 2008:3 kırılma yılı 3. gecikmede, BE/GDP serisi 2008:4 kırılma yılı 4. gecikmede elde edilmiştir. t istatistik ve kritik değerlerden hareketle 2002:1-2014:4 dönemini içeren seride birim kökün varlığı görülmektedir. Bu dönemde bütünleşik durumundaki seri kullanılarak eşbütünleşik yapı sağlanmaya çalışılacaktır.

Şekil 9: 2002:1-2014:4 Dönemi İçin Zaman Grafikleri

Buradaki temel amaç, seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini ortaya koymaktır. 2002:1-2014:4 alt dönemine ilişkin serilerde meydana gelen kırılmalar incelendiğinde, Şekil 9’da GDP serisi için 2008:3, BE/GDP serisi için 2008:4 yılı kırılma olarak belirlenmiştir. Bu durumun iktisadi nedeni olarak 2008 Küresel Finans Krizi gösterilebilir.

2008 Küresel Krizi’nin çıkış noktası, ipoteğe dayalı menkul kıymetler ve onlara dayalı türev ürünler olmuştur. Finansal araçların karmaşık yapısının anlaşılmasındaki zorluklar ve asimetrik bilgi problemi nedeniyle finansal piyasaların saydamlığını yitirmesi, küresel krizin oluşumunda önemli role sahiptir. Finansal krizi tetikleyen bir diğer durum ise kredi derecelendirme kuruluşlarının etkinlikten uzak çalışmalarındadır. Düzenleyici denetleyici kuruluşların önlem almada gecikmesinin de etkisiyle ABD konut piyasasında başlayan sorunlar, tüm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına alarak diğer ülkelere de yayılmış ve küresel bir boyut kazanmıştır¹⁶².

¹⁶² Doğan Alanter, “Küresel Finansal Kriz Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan-Alanter-Küresel-Finansal-Krizin-Nedenleri-Sonuçları-MFY81.pdf>, (15.03.2010), ss. 3-4.

Küresel Kriz ile birlikte uluslararası piyasalardan sağlanan fonların önemli ölçüde azalması sonucunda dış borçlanma maliyetlerinin ve imkânlarının zorlaşması, tasarruf açığı nedeniyle dış kaynak ihtiyacı yüksek olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa ekonomilerinin küresel kriz nedeniyle yaşadığı durgunluk, Türkiye ihracatının ve ekonomisinin de yavaşlamasına neden olmuştur. Türkiye'de Küresel Kriz'in etkisi 2008 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Büyümenin yavaşlanmasında dış kaynak teminindeki problemler ve dış talepte yaşanan düşüşler etkili olmuştur. Dış kaynak teminindeki zorlukların başta fiziki yatırımlar olmak üzere, bazı ekonomik faaliyetleri frenlemesi büyüme oranında yavaşlatıcı etki yaratmıştır¹⁶³.

Küresel Kriz'in neden olduğu reel piyasalardaki daralma, kamu dengesini de olumsuz etkilemiştir. Mali disiplinin sağlanmaya çalışıldığı dönemde, kamu harcamalarında yavaşlama görülmüştür. Lee- Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi'nde GDP serisinin 2008:3 yılında, BE/GDP serisinin 2008:4 yılında kırılma göstermesinin nedeni Küresel Finans Krizi'dir. 2002:1-2014:4 dönemi GDP serisi zaman grafiği incelendiğinde, kırılma zamanı olarak 2008:3 yılı görülmektedir. 2002 yılı mali disiplinin uygulanmaya başlandığı dönemdir. 2002 sonrasındaki süreçte siyasi istikrarla birlikte mali disiplinin sürdürülebilirliği de artmıştır. Türkiye ekonomisi 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle 2008 yılı son çeyreği ve 2009 yıllarında küçülmüştür. 2010 ve 2011 yıllarındaki yüksek büyüme verileriyle GDP serisi yukarı yönlü ivme göstermiştir. BE/GDP serisinde 2002:1-2014:4 dönemi zaman grafiğine göre, 2008:3 kırılma tarihidir. Bu tarihe kadar mali disiplinin etkisiyle harcamalar azaltılmıştır. 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle 2010 dönemine kadar bütçe harcamalarının artış gösterdiği görülmüştür. 2010 ve 2011 yıllarındaki yüksek büyüme verileriyle BE/GDP serisi aşağı yönlü seyir izlemiştir. 2012 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinde yüksek büyüme hızının azalmaya başlaması BE/GDP serisinin yeniden artmasına yol açmıştır.

2011 yılında geçmiş dönemlere göre bütçe gelirlerindeki artış daha az gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni, maliye reformlarında da sıkça belirtilen tahsilat sürecindeki aksaklıklar ve kayıt dışı ekonomi problemleridir. Siyasi iradenin seçim

¹⁶³ Bora Selçuk ve Naci Yılmaz, "Küresel Finans Sisteminde Değişim ve Türkiye'ye Etkileri", <http://bsymarmara.edu.tr/konferanslar/2008/33.pdf>, (10.03.2010), s. 347.

politikaları nedeniyle kamu gelirlerindeki tahsilatları yavaşlatması ve aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyi önlemek adına gerçekleştirilen denetimlerin siyasi nedenlerle durdurulması, 2011:3 yılındaki BR/GDP serisinin kırılma nedenini oluşturmaktadır. 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında ekonominin toparlanmasıyla birlikte, 2011:3-2013:1 yılları arası BR/GDP serisinde sıçrama görülmüştür. Şekil 9’da, PCI/GDP serisinde 2004:4 yılı kırılma tarihidir. 2002 yılı sonrasında Türkiye ekonomisinde özelleştirme çalışmaları konusunda önemli kararların alınması ve bu kararların uygulanmaya başlanması, kamu kesiminin gerçekleştirdiği sabit sermaye yatırımlarının özel kesim aracılığı ile gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Böylece kamu sabit sermaye yatırımlarına ayrılan payın azaltılması ve azaltılan payın özel kesimi teşvik amaçlı kullanılması uygulanmaya başlanmıştır.

Tablo 21: 1994:1 Yapısal Kırılması İçin İz İstatistiği Sonuçları

Kırılma Zamanı	$H_0(H_1)$	Model $H_1(r)$
1994:1	$r=0 (r \geq 1)$	101,84 (83,77)
	$r=1 (r \geq 2)$	50,26 (58,44)
	$r=2 (r \geq 3)$	21,41 (36,84)
	$r=3 (r \geq 4)$	7,84 (18,67)

Not: Parantez içerisindeki kritik değerler Johansen ve diğ. (2000)’de açıklandığı gibi % 5 anlamlılık düzeyinde Γ -dağılımından elde edilmiştir.

Her iki alt dönem için ayrı yapılan Birim Kök Testleri Eşbütünleşme Analizi açısından kılavuzluk etmektedir. Bu noktada ifade edilen özellikle GDP serisi için birinci alt dönemde 1994 Ekonomik Krizi’nin, ikinci alt dönemde ise 2008 Küresel Krizi’nin diğer bir yapısal kırılma olarak ortaya çıkmasıdır. Burada yapılması gereken bu yapısal kırılmaların uzun dönem ilişkileri içerisinde yer almasını sağlamaktır. Bu noktadan hareketle birinci alt dönem için 1994:1 dönemi yapısal kırılmasının varlığında Eşbütünleşme Testi yapılmıştır. Tablo 21, 1990:1-2001:4 birinci alt dönem için Eşbütünleşme İz İstatistiklerini sunmaktadır.

$r=0(r \geq 1)$ durumunda, H_1 : En az bir eşbütünleşme sağlayıcı vektör vardır. H_0 : eşbütünleşme sağlayıcı vektörü yoktur. Hipotezlerini ifade etmektedir. Test değeri kritik değerden büyük olduğundan ($101,84 > 83,77$) en az bir eşbütünleşme sağlayıcı vektörünün var olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilmektedir. Bu durum seriler arasında en az bir adet uzun dönem dengesinin var olduğunu göstermektedir.

Tablo 22: 2008:3 Yapısal Kırılması İçin İz İstatistiği Sonuçları

Kırılma Zamanı	$H_0(H_1)$	Model $H_1(r)$
2008:3	$r=0 (r \geq 1)$	93,79 (84,61)
	$r=1 (r \geq 2)$	52,83 (59,25)
	$r=2 (r \geq 3)$	26,36 (37,53)
	$r=3 (r \geq 4)$	10,31 (18,99)

Not: Parantez içerisindeki kritik değerler Johansen ve diğ. (2000)'de açıklandığı gibi % 5 anlamlılık düzeyinde Γ -dağılımından elde edilmiştir.

$r=2(r \geq 3)$ durumunda, test değeri kritik değerden küçük olduğundan ($21,41 < 36,84$) birinci alt dönem için sistemde bir adet eşbütünleşme sağlayıcı vektörün söz konusu olduğunu, 3. gecikme için eşbütünleşmenin olmadığı boş hipotezin özellikle iki eşbütünleşme sağlayıcı vektörün varlığı yönünde reddedilememesini göstermektedir. Bu durum birinci alt dönem için sistemde yer alan değişkenler arasında bir adet uzun dönem dengesinin varlığını ifade etmektedir. Ancak değişkenlerin arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı aynı zamanda değişkenlerin aynı eşbütünleşme uzayında yer almasını da gerektirmektedir.

Tablo 22'de 2002:1-2014:4 alt dönemine ilişkin 2008:3 yapısal kırılması için İz İstatistiği sonuçları görülmektedir. $r=0(r \geq 1)$ durumunda test değeri kritik değerden büyük olduğundan ($93,79 > 84,61$) en az bir eşbütünleşme sağlayıcı vektör vardır şeklindeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. $r=2 (r \geq 3)$ durumunda test değeri kritik değerden küçük olduğundan ($26,36 < 37,53$) ilk alt dönemde olduğu gibi 3. gecikme için en az bir eşbütünleşme sağlayıcı vektörün olduğunu, en az iki eşbütünleşme sağlayıcı vektörün varlığı hususunda boş hipotezin reddedilemediği

görülmektedir. Yani 2002:1-2014:4 dönemini içeren seriler arasında bir adet uzun dönem dengesi mevcuttur.

Eşbütünleşik değişkenler, zaman içinde uzun dönem dengesinden sapmalar gösterebilir. Sapma gösteren modelin yeniden uzun dönem dengesine ulaşabilmesi için değişkenlerden bazılarının bunu sağlayacak düzeyde olması gereklidir. Vektör Hata Düzeltme Modeli(VECM), değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini ortaya koyar ve değişkenler arasındaki dengesizliği belirterek düzeltilmesini sağlar. Tablo:23'te 1990:1-2001:4 döneminde 1994:1 yapısal kırılması durumunda, VECM test sonuçları ve uzun dönem elastikiyetleri ve Tablo:24'te 2002:1-2014:4 döneminde 2008:3 yapısal kırılması durumunda, VECM test sonuçları ve uzun dönem elastikiyetleri yansıtılmıştır. 1990:1-2001:4 dönemi için 1994:1 yapısal kırılması durumunda; 1990:1-1994:1 ve 1994:1-2001:4 şeklinde iki ayrı alt dönem oluşmuştur. 2002:1-2014:4 dönemi için 2008:3 yapısal kırılması durumunda; 2002:1-2008:3 ve 2008:3-2014:4 şeklinde iki ayrı alt dönem oluşmuştur.

Tablo 23: 1994:1 VECM Test Sonuçları ve Uzun Dönem Elastikiyetleri

Bireysel Dışlanma	H ₀	LR-İstatistiği	Zayıf Eksojenlik	H ₀	LR-İstatistiği	Yapısal Kırılma	H ₀	LR-İstatistiği
GDP	$\beta_{GDP}=0$	5,973 (0,014)	GDP	$\alpha_{GDP}=0$	7,434 (0,006)			
BE/GDP	$\beta_{BE/GDP}=0$	5,875 (0,015)	BE/GDP	$\alpha_{BE/GDP}=0$	1,024 (0,311)	1994:1	$\gamma_1 = \gamma_2$	0,386 (0,534)
BR/GDP	$\beta_{BR/GDP}=0$	7,003 (0,008)	BR/GDP	$\alpha_{BR/GDP}=0$	0,538 (0,463)			
PCI/GDP	$\beta_{PCI/GDP}=0$	10,153 (0,001)	PCI/GDP	$\alpha_{PCI/GDP}=0$	0,379 (0,538)			
Eşbütünleşme Sağlayıcı Vektör		β_{GDP}	$\beta_{BE/GDP}$	$\beta_{BR/GDP}$	$\beta_{PCI/GDP}$	γ_1	γ_2	α_{GDP}
		1	-0,186	0,195	-0,295	-0,008	-0,012	-0,531

Not:Parantez içerisindeki değerler marjinal anlamlılık düzeyleri olan p -değerlerini vermektedir. Ayrıca normal dağılımın geçerliliği için Jarque-Berra (JB) istatistikleri, asimetri için 0,021 (0,885), basıklık için 0,100 (0,752) ve hem asimetri hem basıklık için 0,121 (0,941) şeklinde hesaplanmaktadır. Bu da kalıntıların normal dağıldığını iddia eden boş hipotezin reddedilememesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla modelde normal dağılım için müdahale kukla değişkenlerine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Tablo 23, VECM kısıtları altında bireysel dışlanma test istatistiklerini sunmaktadır. Bireysel dışlanma için boş hipotezler, değişkenlerin aynı eşbütünleşme uzayında yer aldığını ifade eden alternatifleri karşısında reddedilmektedir. Dolayısıyla 1990:1-2001:4 dönemi için tüm değişkenlerin aynı eşbütünleşme uzayında yer aldığı söylenebilir. Eşbütünleşme analizi için diğer önemli bir unsur da hangi değişkenlerin endojen hangi değişkenlerin ise zayıf eksojen olduğunun belirlenmesidir. Tablo 23 aynı zamanda zayıf eksojenlik test istatistiklerini de sunmaktadır. Zayıf eksojenlik test istatistiklerine göre 1990:1-2001:4 dönemi için GDP değişkeni için %5 anlamlılık düzeyinde değişkenin zayıf eksojen olduğunu ifade eden boş hipotezi reddedilmektedir. Diğer değişkenler için ise boş hipotez kabul edilmektedir. Bu durum, GDP değişkeninin endojen diğer değişkenlerin ise zayıf eksojen olduğunu göstermektedir. Bu durum da eşbütünleşme sağlayıcı vektör açısından GDP değişkeninin katsayısı 1 olarak kabul edilmeli diğer değişkenlerin katsayılarının ise -1 ile çarpılıp eşitliğin diğer tarafına aktarılması gerekmektedir. Tablo 23'ün alt paneli birinci alt dönem için eşbütünleşme sağlayıcı vektörü sunmaktadır. Bu vektörden hareketle 1990:1-2001:4 dönemi için uzun dönem ilişkisi 1994:1 yapısal kırılması varlığında şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

$$\ln GDP = 0,186 \ln(BE/GDP) - 0,195 \ln(BR/GDP) + 0,295 \ln(PCI/GDP) + 0,008 Et_1 + 0,012 Et_2 \quad (28)$$

Eşitlik, 1990:1-2001:4 dönemi 1994:1 yapısal kırılması varlığında GDP ve BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkisini göstermektedir. Eşitliğe göre, bütçe harcamalarının GSYİH payının %1'lik artışı uzun dönemde GSYİH'yi %0,186 arttıracaktır. Bütçe gelirlerinin GSYİH payındaki %1'lik bir artış uzun dönemde GSYİH'yi %0,195 azaltacaktır. Diğer yandan kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH payındaki %1'lik artış uzun dönemde GSYİH'yi % 0,295 arttıracaktır. Bu arada 1990:1-2001:4 dönemi için 1994:1 yapısal kırılması ile oluşan alt dönemlerde eğim ve düzey kukla değişkenlerin katsayısı sırasıyla 0,008(γ_1) ve 0,012(γ_2) şeklindedir. Bu nokta da iki alt dönemin davranış itibarıyla farklılık gösterip göstermediği sorusu ise yine tablo 23'de iki alt dönemin farklı olmadığını ifade eden boş hipotezin reddedilememesi ile cevaplanmış olmaktadır. Diğer bir ifade ile 1990:1-2001:4 dönemi için 1994:1 yapısal kırılmasıyla oluşan alt dönemler arasında anlamlı bir fark söz konusu değildir.

Tablo 24: 2008:3 VECM Test Sonuçları ve Uzun Dönem Elastikiyetleri

Bireysel Dışlanma	H ₀	LR-İstatistiği	Zayıf Eksojenlik	H ₀	LR-İstatistiği	Yapısal Kırılma	H ₀	LR-İstatistiği
GDP	$\beta_{GDP}=0$	10,454 (0,001)	GDP	$\alpha_{GDP}=0$	6,407 (0,011)			
BE/GDP	$\beta_{BE/GDP}=0$	8,041 (0,005)	BE/GDP	$\alpha_{BE/GDP}=0$	3,305 (0,069)			
BR/GDP	$\beta_{BR/GDP}=0$	12,671 (0,000)	BR/GDP	$\alpha_{BR/GDP}=0$	0,717 (0,397)	2008:3	$\gamma_1 = \gamma_2$	0,038 (0,845)
PCI/GDP	$\beta_{PCI/GDP}=0$	14,438 (0,000)	PCI/GDP	$\alpha_{PCI/GDP}=0$	0,937 (0,333)			
Eşbütünleşme Sağlayıcı Vektör		β_{GDP}	β_{BE}	β_{BR}	β_{PCI}	γ_1	γ_2	α_{GDP}
		1	-0,383	0,143	-0,062	-0,008	-0,009	-0,286

Not:Parantez içerisindeki değerler marjinal anlamlılık düzeyleri olan p -değerlerini vermektedir. Ayrıca normal dağılımın geçerliliği için Jarque-Berra (JB) istatistikleri, asimetri için 0,636 (0,429), basıklık için 0,097 (0,755) ve hem asimetri hem basıklık için 0,733 (0,693) şeklinde hesaplanmaktadır. Bu da kalıntıların normal dağıldığını iddia eden boş hipotezin reddedilememesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla modelde normal dağılım için müdahale kukla değişkenlerine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Tablo 23'te γ_1 , eğitim kukla değişkeni katsayısıdır. Et_1 eğitim kukla değişkeni, 1990:1-1994:1 alt dönemini ifade etmektedir. γ_2 , düzey kukla değişkeninin katsayısıdır. Et_2 düzey kukla değişkeni, 1994:1-2001:4 alt dönemini ifade etmektedir. $H_0: \gamma_1 = \gamma_2$ şeklinde iki alt dönem arasında farkın olmadığını ifade eden boş hipotezi, p olasılık değeri (0,534), %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan kabul edilmektedir. Bu sonuçlara göre iki dönem arasında farkın olmadığı ifade edilebilir. Ayrıca, Tablo 23'te 1990:1-2001:4 dönemi için GSYİH'nin anlamlı bulunan ayarlanma katsayısının $\alpha_{GDP} = -0,531$ olduğu görülmektedir. Bu ilgili dönem için mevcut kısa dönem dengesizliğinin yaklaşık iki dönem sonra yok olacağını gösterir.

Tablo 24, VECM kısıtları altında 2002:1-2014:4 dönemi için 2008:3 yapısal kırılması durumunda test istatistiğini sunmaktadır. Bireysel dışlanma test istatistiğinde değişkenlerin katsayılarının marjinal anlamlılık düzeylerini ifade eden p değerleri %5 anlamlılık sınırı altında kaldıkları için dışlanmayı öngören boş hipotez reddedilip, alternatif hipotez kabul edilmektedir. Bu sonuçlara göre, 2002:1-2014:4 döneminde de değişkenlerin aynı eşbütünleşme uzayında yer aldığı ifade edilebilir. Tablo 24 ayrıca zayıf eksojenlik test istatistiğini de göstermektedir. Bu kapsamda zayıf eksojenlik test istatistikleri değerlendirildiğinde, GDP için p olasılık değeri (0,011) %5 anlamlılık düzeyinin altında yer aldığından, GDP değişkeni için zayıf eksojenliğin varlığını ifade eden boş hipotezi reddedilmektedir. Bu durum GDP değişkeninin endojen olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerin ise p olasılık değerleri % 5 anlamlılık düzeyinin üstünde olduğundan, zayıf eksojenliğin varlığını ifade eden boş hipotezi kabul edilmektedir. Diğer değişkenler zayıf eksojen durumundadır. Tablo 24 alt panelinde 2002:1-2014:4 dönemi için eşbütünleşme sağlayıcı vektörler verilmektedir. Bu vektörlerden hareketle 2002:1-2014:4 dönemi için uzun dönem ilişkisi, 2008:3 yapısal kırılması varlığında şu şekilde ortaya çıkmaktadır.

$$\ln GDP = 0,383 \ln(BE/GDP) - 0,143 \ln(BR/GDP) + 0,062 \ln(PCI/GDP) + 0,008 Et_1 + 0,009 Et_2 \quad (29)$$

Eşitliğe göre bütçe harcamalarının GSYİH payının %1'lik artışı, uzun dönemde GSYİH'yi %0,383 arttıracaktır. Bütçe gelirlerinin GSYİH payının %1'lik artışı uzun dönemde GSYİH'yi %0,143 azaltacaktır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH payının %1'lik artışı uzun dönemde GSYİH'yi %0,062

arttıracaktır. Modeldeki eğim ve düzey kukla değişkenlerinin katsayıları sırasıyla 0,008(γ_1)ve 0,009(γ_2)'dur. γ_1 , eğim kukla değişkeni katsayısıdır. Et₁ eğim kukla değişkeni, 2002:1-2008:3 alt dönemini ifade etmektedir. γ_2 , düzey kukla değişkeninin katsayısıdır. Et₂ düzey kukla değişkeni, 2008:3-2014:4 alt dönemini ifade etmektedir. VECM kısıtlama testinde uzun dönem elastikiyet tablosunda yer alan test sonuçlarından hareketle, H₀: $\gamma_1 = \gamma_2$ şeklinde iki alt dönem arasında farkın olmadığını ifade eden boş hipotezi, p olasılık değeri(0,845), %5 anlamlılık düzeyinden büyük olduğundan kabul edilmektedir. Bu sonuçlara göre iki dönem arasında farkın olmadığı ifade edilebilir. Tablo 24'de2002:1-2014:4dönemi GDP için anlamlı bulunan ayarlanma katsayısının $\alpha_{GDP} = -0,286$ olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre kısa dönem dengesizliğinin yaklaşık dört dönem sonra ortadan kalkacağı ifade edilebilir.

Kamu maliyesini ifade eden Türkiye'de kamu harcamaları ve gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin 2002 öncesi ve sonrası için karşılaştırmalı analizinin yapıldığı çalışmada 1990-2014 arası dönem, 1990-2001 ve 2002-2014 şeklinde iki ayrı alt dönemde incelenmiştir. Etkilenen değişken olarak GDP, etkileyen değişken olarak BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP belirtilmiştir. Her iki alt dönemde de BE/GDP ve PCI/GDP ile GDP değişkenleri arasında pozitif, BR/GDP ile GDP değişkenleri arasında negatif ilişki ortaya çıkmıştır. Serilere ait uzun dönem denge ilişkisi araştırılmadan önce serilerin özelliklerinin ortaya çıkartılması gerektiğinden, Lee-Strazicich Tek Kırılmalı LM Birim Kök Testi gerçekleştirilmiştir. Lee-Strazicich Test sonucuna göre, 1990:1-2001:4 dönemi için kırılma zamanı 1994:1 olarak belirlenmiştir. 2002:1-2014:4 dönemi için ise 2008:3 olarak belirlenmiştir. Kırılma zamanları sırasıyla 1994 Krizi'ni ve 2008 Küresel Finans Krizi'ni ifade etmektedir. Her iki döneme ait serilerde birim kökün varlığı belirlenmiş olup, bütünleşik yapı kullanılıp eşbütünleşme sağlanmaya çalışılmıştır. Johansen Eşbütünleşme Analizi'nin kullanıldığı çalışmada İz İstatistiği sonuçları her iki dönemde de en az bir eşbütünleşme sağlayıcı vektörün bulunduğunu bu sonuçlar altında seriler arasında uzun dönem dengesinin var olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Seriler arasındaki uzun dönem ilişkileri ve sapmaları ortaya koymak açısından Johansen Eşbütünleşme Analizi'ne uyarlanmış VECM sınırı altında her iki döneme ilişkin uzun dönem elastikiyetleri belirlenmiştir. Her iki dönemde de bireysel

dışlamayı savunan boş hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Her iki dönemde de GDP değişkeninin endojen, diğer değişkenlerin zayıf eksojen olduğu ortaya çıkmıştır. Test sonuçlarına göre iki dönemin de alt dönemleri arasında anlamlı bir farkın olmadığını ifade eden boş hipotezi kabul edilmiştir. 1994:1 VECM test sonuçlarına göre, kısa dönem dengesinden sapma gösterecek olan değişken olarak GDP belirlenmiş, yaklaşık iki dönem sonra dengesizliğin ortadan kalkacağı sonucu ortaya çıkmıştır. 2008:3 VECM test sonuçlarına göre, kısa dönem dengesinden sapma gösterecek değişken GDP değişkeni olarak belirlenmiş olup, sonuçlara göre yaklaşık dört dönem sonra dengesizliğin ortadan kalkacağı sonucu ortaya çıkmıştır.

Her iki döneme ait uzun dönem esneklik sonuçlarına göre 1990:1-2001:4 dönemine ilişkin 1994:1 yapısal kırılması sonucu oluşan modelde, BE/GDP değişkenindeki %1'lik bir artış, uzun dönemde GDP değişkenini %0,186 arttıracaktır. 2008:3 yapısal kırılması sonucu oluşan modele göre, BE/GDP değişkenindeki %1'lik bir artış, uzun dönemde GDP değişkenini %0,383 arttıracaktır. Bu sonuçlara göre, 2008:3 yapısal kırılması ile oluşan modeldeki BE/GDP değişkeni, 1994:1 yapısal kırılması sonucu oluşan modeldeki BE/GDP değişkenine göre GDP değişkenini daha çok etkilemiştir. 1994:1 yapısal kırılması sonucu oluşan modele göre, BR/GDP değişkenindeki %1'lik artış, uzun dönemde GDP değişkenini %0,195 azaltacaktır. 2008:3 yapısal kırılması sonucu oluşan modele göre BR/GDP değişkenindeki %1'lik bir artış, uzun dönemde GDP değişkenini %0,143 azaltacaktır. Bu sonuçlara göre BR/GDP değişkeni GDP değişkenini 2002 öncesi dönemde 2002 sonrası döneme göre daha çok etkilemiştir. Son olarak 1994:1 yapısal kırılması sonucu oluşan modele göre, PCI/GDP değişkenindeki %1'lik bir artış, GDP değişkenini uzun dönemde %0,295 arttıracaktır. 2008:3 yapısal kırılması sonucu oluşan modele göre, PCI/GDP değişkenindeki %1'lik artış, uzun dönemde GDP değişkenini %0,062 arttıracaktır. Bu sonuçlara göre, 2002 öncesi PCI/GDP değişkeni 2002 sonrası döneme göre GDP değişkenini daha çok etkilemiştir.

Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllarda kamu kesimi, kısa vadeli yüksek faizli borçlanma yöntemini sıklıkla uygulamıştır. Bu uygulama kamu maliyesinde yapısal sorunları derinleştirmiştir. 1990'lı yıllar boyunca seçim ekonomisinin sıklıkla uygulanması, kamu gelirlerinin verimsiz alanlarda değerlendirilmesine yol açmıştır.

Siyasi yönetimdeki istikrarsızlık neticesinde yapısal reformlar uygulanamamıştır. 1990-2002 arası dönemdeki en önemli sorun yüksek bütçe açığı sorunu olmuştur. Bu soruna yol açan en önemli nedenler; seçim politikaları nedeniyle savurgan harcamacı anlayıştaki artış, özelleştirmelerin yapılamaması nedeniyle KİT'lerin bütçe üzerindeki olumsuz etkisinin artarak devam etmesi, bütçe açığının borçlanma uygulamasıyla kapatılmak istenmesi, yüksek düzeyde faiz harcamalarına maruz kalınması sayılabilir. Kamu maliyesindeki olumsuzlukların dışında 1990'lı yılların başında ekonomik büyüme azalmaya başlamıştır. Ayrıca düşük kur yüksek faiz uygulaması, dış dengenin bozulmasına neden olmuştur. Bütün bu olumsuzluklar 1994 yılında krizin oluşumuna neden olmuştur.

Faiz ve personel giderlerindeki aşırı artış 1993 yılında bütçe açığının GSYİH'ya oranını 1,8 puan arttırmış ve yeni oran %5 olmuştur. 1993 yılında vergi gelirlerinin faiz dışı harcamalara oranı %76'dan %70'e düşmüştür. Bütçe açığının bütçe gelirlerine oranı %26,6'dan %37,2'ye yükselmiştir. 1994 Krizi'ni aşabilmek için 5 Nisan 1994 kararlarıyla ekonomik önlemler uygulanmaya başlanmıştır¹⁶⁴. Kamu harcamalarına yönelik tasarruf önlemleri getirilmiş, ek vergi uygulaması başlatılmıştır. Enflasyonu düşürmeye ve ekonomik büyümeyi arttırmaya yönelik yapısal reformların uygulanması yönünde kararlar alınmıştır. Sonuç olarak yapısal reformların hızlı ve etkin bir şekilde uygulanmaması nedeniyle belirlenen hedeflere ulaşamamıştır. 1997 Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi Türkiye ekonomisini dolaylı olarak olumsuz etkilemişken, 1999 yılındaki Marmara Depremi ile Türkiye ekonomisi %6,1 küçülmüştür.

2000 yılı Kasım ayına yaklaşırken bankalar zayıf mali yapıyla piyasada rol almışlardır. Özellikle bankalar tarafından yurt dışından önlem alınmadan temin edilen Sendikasyon Kredileri ve kredi süreleri ile mevduat süreleri arasındaki uyumsuzluk neticesinde ortaya çıkan likidite sorunu döviz talebini arttırmış, Türk lirası aşırı değer kaybetmiştir. Merkez Bankası tarafından döviz talebi karşılanamamıştır. Döviz talebini azaltabilmek için faizler yükseltilmiştir. 2001 Şubat ayında yönetim krizinin ortaya çıkması faizlerin daha çok yükselmesine neden olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarındaki oluşan krizlerin etkisini azaltmak ve ekonomiyi yeniden toparlamak için GEGP yürürlüğe konulmuştur. Bu program kapsamında,

¹⁶⁴ Erdal Tanas Karagöl ve Ülkü İstiklal Ortakaya, "Geçmişten Günümüze Kamu Maliyesi", **Seta Analiz Dergisi**, Sayı: 79, 2014, s. 13.

büyüme hızını arttırmak ve enflasyonu kademeli olarak azaltmak için yapısal önlemler alınmış olup, öncelikli olarak mali disiplin uygulaması gündeme gelmiştir. Kamuda tasarruf önlemleri alınmıştır. Ayrıca gelir vergisi dilimleri hedeflenen enflasyona göre arttırılmış, menkul sermaye iratlarına ilişkin gelir vergisi stopajı yükseltilmiştir¹⁶⁵. Bir başka yapısal reform uygulaması olarak bankacılık kesimi sıkı kontrol ve denetim altına alınmıştır. GEGP'nin, ortaya koymuş olduğu önlemler, 2002 sonrasındaki süreçte siyasi istikrarında sağlanmasıyla etkin bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. 2002 sonrası süreçte bütçe harcamalarının etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ve vergi gelirlerinin etkin bir şekilde sağlanmasıyla bütçe açığı önemli ölçüde azalmıştır. 2002 sonrası dönemde KİT'lerin özelleştirilmesi bütçe üzerindeki yükü ortadan kaldırmıştır. Bütçe gelirleri 2002 sonrası süreçte sürekli artış göstermiştir. Bütçe harcamaları ve gelirlerindeki olumlu gelişmeler, 2002 ve 2008 arası dönemde bütçe açığının önemli ölçüde azalmasını sağlamıştır. 2008 yılının Eylül ayında başlayan Küresel Finans Krizi ile birlikte, Türkiye ekonomisi 2008 yılı son çeyreği ve 2009 yılında küçülmüştür. Krizden etkilenen özel kesimi desteklemek amacıyla kamu harcamaları arttırılmış, kamu gelirlerinin tahsili ertelenmiştir. 2008-2010 döneminde bütçe açığı artış göstermiştir. Fakat 2010 yılı itibariyle ekonominin toparlanmasıyla, bütçe açığı yeniden azalmaya başlamıştır.

Türkiye ekonomisinde 1990-2002 arası dönemde ekonomi çok sayıda krizle karşı karşıya kalmıştır. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında ekonomi küçülmüştür. 2002-2014 arası dönemde ise Türkiye ekonomisi sadece 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkisiyle küçülmüştür. 1990-2002 arası dönem, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde milli gelir yeterince gelişim gösterememiş yüksek enflasyon, borçlanma sorunu, bütçe açığı ve cari açık sorunları ekonominin zayıflamasına neden olmuşlardır. 2002-2014 arası dönemde mali disiplinin uygulanması ve yapısal reformların gerçekleştirilmesiyle kamu maliyesi, özel kesim ve özellikle bankacılık kesimi güçlenmiştir. Hem kamu kesimi hem de özel kesimdeki iyileşmeler; enflasyon, borçlanma ve bütçe açığının önemli ölçüde azalmasını sağlamıştır. Türkiye ekonomisi hızlı bir şekilde büyüme sürecine geçmiştir.

¹⁶⁵ Karagöl ve Ortakaya, s. 15.

SONUÇ

Kamu ekonomisinde, sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak, kamu harcaması önemli bir araçtır. Diploması, adalet, asayiş gibi kamusal malların ve eğitim, sağlık gibi yarı kamusal nitelikteki mallara ilişkin ihtiyaçlar bütçeden gerçekleştirilen harcamalar yoluyla giderilir. Kamu harcamaları çeşitli bölümlere ayrılır. En sade haliyle cari harcamalar, yatırım harcamaları, transfer harcamaları ayrımıdır. Cari harcamalar faydası kısa sürede tükenen personel gideri, kırtasiye gideri şeklindeki harcamalardır. Yatırım harcamaları, faydası uzun vadede görülebilen reel ekonomik gelişimi etkileyebilen harcamalardır. Yol, köprü, baraj gibi alt yapı yatırımları ve devletin sahibi olduğu ya da ortağı konumundaki işletmeleri, önemli kamu sabit sermaye yatırımlarıdır. Devletin gerçekleştirmiş olduğu bu yatırımlar sayesinde bütün ekonomideki karar birimleri olumlu ya da olumsuz etkilenebilmektedir. Transfer harcamaları ise sosyal amaç taşıyan, özellikle gelir dağılımının düzenlenmesinde kullanılan harcamalardır.

Devletin gerçekleştirmiş olduğu kamu harcamalarıyla işsizlik azaltılabilmekte toplam talep artış gösterip tüketim canlanabilmekte, tüketim artışı üretimi arttırarak reel ekonomik düzey gelişebilmektedir. Türkiye ekonomisinde en çok gerçekleştirilen kamu harcaması, cari harcamalardır. Yatırım ve transfer harcamaları daha az durumdadır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu ekonomisinde en önemli sorunlardan biri harcamaların doğru ve etkin yapılamamasıdır. Günümüzde kamu kesiminin ülke ekonomisinin büyümesine ve kalkınmasına katkı sağlayabilmesi için yatırım harcamalarına önemli ölçüde pay ayrılması gerekmektedir. Yatırım harcamaları, tasarrufları arttırıcı özelliğe sahiptir. Tasarrufların artması gelirin artmasına gelirin artması daha fazla yatırıma yol açacak ve böylece sürekli büyüme gerçekleşecektir. Büyümenin gerçekleşmesi ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir destek olacaktır. Kamu kesiminin yatırım harcamalarını gerçekleştirirken dikkat edilmesi gereken önemli durum, yapılan yatırımlar ile özel kesimin piyasadan dışlanmamasıdır. Kamu kesimi, özel kesimi destekleyecek özel kesime yol gösterecek yatırımları gerçekleştirmelidir. Kamu kesimi, yatırımın sahibi olmamalı yatırımı kendisi yönetmemelidir. Bu durumda kamu kesiminin temel görevi, piyasa ekonomisindeki aksaklıkları denetleyip, ekonomik düzenin işleyişini korumaktır. Bu

koşullarda gerçekleştirilen kamu harcamaları, etkin ve verimli olacaktır. Kamu harcama türleri arasındaki dağılım kadar, kamu harcamalarının bölgeler arasındaki dağılımı da önemlidir. Kamu harcamalarının dağılımının tüm bölgelere yönelik adil bir şekilde gerçekleştirilmesi, kutuplaşma sorununa çözüm olacağı gibi ayrıca yeni kaynakların oluşumunu sağlayabilecek ve yeni belirlenen kaynaklarla daha çok üretim yapılabilecektir. Gerçekleştirilen harcamaların da belli sınırı vardır. Bu sınırı kamu gelirleri belirler. Kamu gelirleri içinde en önemli finansman kaynağı vergi gelirleridir. Son yıllarda iktisadi sistemin bir sonucu olarak devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmıştır. Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de piyasa ekonomisi kamu ekonomisinin üç katına ulaşmıştır. Türkiye ekonomisindeki vergi gelirleri diğer kamu gelirlerine kıyasla oldukça yüksektir. Bu açıdan vergiler, maliye politikasının genel ekonomik ortama etki eden en önemli araçtır. Kamu otoritesi; vergi indirimleri, muafiyetler, istisnalar gibi uygulamalarla üretim maliyetlerinin azalmasına yol açarak, ekonominin gelişimini sağlayabilir. Aynı zaman da sert vergi politikalarıyla ekonomiyi olumsuz etkileyebilir.

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türkiye ekonomisinde ve pek çok ülkede kalkınma planları oluşturulmuştur. Kalkınma planlarının uygulanmasında, devletin ekonomideki önemi artış göstermiştir. Bu dönemde kamu harcamaları ve gelirleri ekonomik gelişme için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. 1980'li yıllarda ithal ikameci politikalar geride bırakılıp, liberal politikalar izlenmiştir. 1980 sonrası dönemde ekonomide, kamu kesimi yerini özel kesime bırakmıştır. Böylece kamu kesiminin kamu harcamaları ve kamu gelirleriyle ekonomiye müdahalesi sınırlandırılmıştır. 2008 yılında meydana gelen Küresel Kriz ile liberal politikalar sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren devletler krizden çıkabilmek için kamu harcamaları ve kamu gelirleriyle birlikte ekonomiye müdahalede bulunmuşlardır.

Türkiye'de kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin büyüme üzerindeki etkilerinin 2002 öncesi ve sonrası için karşılaştırmalı analizi adlı çalışmada, 1990-2001 alt dönemi ve 2002-2014 alt dönemi şeklinde ayrıma gidilmiştir. BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP ile GDP değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkisi, ilişkinin yönü ve derecesi ilk alt dönem için 48, ikinci alt dönem için 52 veri ile gözlenmiştir. Çalışmada ilk olarak, Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı LM Birim Kök Testi

gerçekleştirilmiş, böylece alt dönemleri temsil eden serilerin özellikleri belirlenmiş ve kırılma zamanları ortaya çıkartılmıştır. 1990:1-2001:4 dönemi Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi sonuçlarına göre, 1990:1-2001:4 arası dönemde çalışmada ele alınan tüm değişkenlerde kırılma zamanı olarak 1994 Krizini işaret etmektedir. Bu dönemde, savurgan harcamalar kayıt dışı ekonomide artış, kamu dengesinde önemli sapmalara yol açmış ve sürekli bütçe açığı problemi ortaya çıkmıştır. 1989 yılında sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi sonucu bankaların önlem almadan sağladıkları sendikasyon kredilerinin oluşturduğu açık pozisyonlar, reel ekonomik ortamı olumsuz etkilemiştir. Bozulan özel piyasa dengesi nedeniyle vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı, vergi reddi gibi durumlar ortaya çıkmış ve kamu gelirlerinde azalma görülmüştür. Aynı zamanda yüksek ücret zamları ve kamu iktisadi teşebbüslerinin zararları, kamu açıklarını arttıran ve Türkiye ekonomisini 1994 Krizi'ne sürükleyen bir başka neden olmuştur.

2002:1-2014:4 Lee-Strazicich Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi sonuçları incelendiğinde; GDP değişkeninde 2008:3 yılı, BE/GDP değişkeninde 2008:4 yılı kırılma olarak görülmektedir. 2008 Küresel Finans Kriz ile birlikte Türkiye ekonomisinin, ticaret ilişkisi içinde bulunduğu ülkelerdeki daralmaların yol açtığı dış şoklara maruz kalması, hem de yabancı yatırımlardaki azalma sonucunda GSYİH'nin daralması, kamu harcamalarının durağanlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca Lee-Strazicich Test sonuçlarına göre, BR/GDP değişkeninde 2011:3, PCI/GDP değişkeninde 2004:4 yılı kırılma zamanı olarak görülmektedir. Türkiye ekonomisinde zamanla kayıt dışılığın azaltılamaması, seçim politikaları nedeniyle kamu harcamaları ve kamu gelirleri hedefinde verilen tavizler sonucu, BR/GDP ve PCI/GDP değişkenlerinde sırasıyla 2011:3, 2004:4 yıllarında kırılma görülmüştür. Ayrıca 1990:1-2001:4, 2002:1-2014:4 olmak üzere her iki alt dönem için İz İstatistiği sonuçlarında, en az bir adet eşbütünleşme sağlayıcı vektörün varlığı görülmektedir. Bu durumda her iki alt dönemde de uzun dönem dengesinin söz konusu olduğu vurgulanmaktadır.

1990:1-2001:4 dönemi, 1994:1 yapısal kırılması için VECM Kısıtlama Test sonuçlarına göre, değişkenlerin katsayı değerleri anlamlıdır. GDP ile BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP değişkenleri arasında ilişki mevcuttur. Yine VECM Test sonuçlarında, GDP'nin endojen, diğer değişkenlerin zayıf eksojen olduğu

belirlenmiştir. 2002:1-2014:4 dönemi 2008:3 yapısal kırılması için VECM Kısıtlama Test sonuçlarına göre p değerleri ile test istatistikleri karşılaştırıldığında, çalışmadaki değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu, ilk alt dönemde olduğu gibi GDP'nin endojen, diğer değişkenlerin zayıf eksojen olduğu belirlenmiştir. 1990:1-2001:4 dönemi 1994:1 yapısal kırılması varlığında GDP ve BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkisinde, bütçe harcamalarının GSYİH payındaki %1'lik artış, uzun dönemde GSYİH'yı %0,186 arttıracaktır. Bütçe gelirlerinin GSYİH payındaki %1'lik bir artış, uzun dönemde GSYİH'yı %0,195 azaltacaktır. Diğer yandan kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH payındaki %1'lik artış, uzun dönemde GSYİH'yı % 0,295 arttıracaktır. Ayrıca 1990:1-2001:4 dönemi için GSYİH'nin anlamlı bulunan ayarlanma katsayısının $\alpha_{GDP} = -0,531$ olduğu görülmektedir. Bu ilgili dönem için mevcut kısa dönem dengesizliğinin yaklaşık iki dönem sonra yok olacağını gösterir. 2002:1-2014:4 dönemi 2008:3 yapısal kırılması varlığında GDP ve BE/GDP, BR/GDP, PCI/GDP değişkenleri arasındaki uzun dönem ilişkisinde, bütçe harcamalarının GSYİH payının %1'lik artışı, uzun dönemde GSYİH'yı %0,383 arttıracaktır. Bütçe gelirlerinin GSYİH payının %1'lik artışı, uzun dönemde GSYİH'yı %0,143 azaltacaktır. Kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH payının %1'lik artışı, uzun dönemde GSYİH'yı %0,062 arttıracaktır. Ayrıca 2002:1-2014:4 dönemi GDP için anlamlı bulunan ayarlanma katsayısının $\alpha_{GDP} = -0,286$ olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, kısa dönem dengesizliğinin yaklaşık dört dönem sonra ortadan kalkacağı ifade edilebilir.

1990:1-2001:4 alt döneminde devlet bütçesinin siyasi amaçlar uğruna verimsiz alanlarda kullanılması, kamu harcamalarının GSYİH üzerindeki etkisini azaltmıştır. 2002 sonrası dönemde mali disiplin ve yeni ekonomik programların uygulanması, siyasi yapının da değişmemesi nedeniyle kamu harcamaları reel ekonomiye daha fazla etki eden verimli alanlar da kullanılmıştır. 1990-2014 dönemi arasında kamu gelirlerinin GSYİH üzerindeki olumsuz etkisinin 1990:1-2001:4 döneminde daha yoğun olduğu söylenebilir. 1990 yılından 2002 yılına kadar, ekonomi politikalarındaki tutarsızlıklar, KİT'lerin zararları, disiplinsiz bütçe harcamaları sonucu oluşan yüksek bütçe açıkları ve kamu borcu artışı görülmüştür. Bütçe açığını azaltabilmek için yüksek oranlı vergi uygulamaları kayıt dışı ekonomiye yönelimi arttırmış, genel ekonomik düzeyi olumsuz etkilemiştir. Sonuç

olarak, Her iki alt dönemde de değişkenler arasındaki etkileşimin yönü ve işareti kuramsal beklentilere uygun çıkmıştır. Bu açıdan, Keynesyen İktisadı destekler nitelikte sonuç elde edilmiştir. 2002 sonrası dönemde BE/GDP esnekliğinin iki katına çıktığı görülmektedir. Bunun nedeni, 2002 sonrası dönemde mali disiplin uygulamaları özenli bir şekilde gerçekleştirilmiş, kamu harcamaları daha etkin ve verimli kullanılmıştır. Özellikle siyasi istikrarla birlikte, kamu otoritesinin strateji geliştirme ve karar alma mekanizmalarındaki devamlılığı sonucu oluşan mali istikrar, kamu harcamalarının GSYİH üzerindeki etkisini arttırmıştır. BR/GDP esnekliğinin işareti her iki dönemde negatif olup, 2002 sonrası için az da olsa azalma eğilimi göstermektedir. Bunun nedeni 2002 sonrası dönemde kamu otoritesinin muafiyet ve istisna uygulamalarını sıklıkla uygulamasıdır. Ayrıca 2005 yılında kurulan Gelir İdaresi Başkanlığı ile birlikte kamu geliri toplama anlayışının yoğun denetim üzerinden tahsilat şeklinde değil, vergiye karşı gönüllü uyumu arttırarak tahsilatın geliştirilmesi anlayışına dayanması, BR/GDP değişkeninin GDP üzerindeki negatif etkisini azaltmıştır. PCI/GDP esnekliğinin, 2002 sonrası dönemde pozitif fakat sıfıra yakın hesaplandığı dikkati çekmektedir. 2002 sonrası dönemde özelleştirmelerin yaygınlaştırılması kamu sabit sermaye yatırımlarının azalma göstermesine neden olmuştur. Ayrıca 2002 sonrası dönemde yoğun olarak izlenen liberal politikalar sonucu devletin fiili olarak ekonomide yer almaması, kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYİH üzerindeki etkisini azaltmıştır. Değişkenler arasındaki etki dereceleri açısından ortaya çıkan sonuca göre, Türkiye ekonomisinde 2002 sonrasındaki süreçte mali disiplin uygulamalarının istikrarlı bir şekilde sürdürülmesiyle birlikte, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde daha fazla olumlu etkiler oluşturduğu söylenebilir. Kamu otoritesi, kamu harcamalarını mali disiplin kurallarına uygun bir şekilde ekonomiye ivme kazandırmak amaçlı ve özellikle özel sektörün düşük ekonomik performans sergilediği dönemlerde kullanılmalıdır. Kamu gelirleri politikası olarak hem vergiye karşı gönüllü uyum arttırılmalı, hem de vergi adaletini sağlamak açısından denetim mekanizması geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akçoraoglu, Alpaslan. “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve Keynesçi Politikalar: Bir Nedensellik Analizi”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 99, 1999, ss. 40-75.

Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, 6. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997.

Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, 8. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002.

Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, 9. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.

Aktan, Coşkun Can. “Buchanan’ın Anayasal Politik İktisada Katkıları”, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat, (30.08.2016).

Alanter, Doğan. “Küresel Finansal Kriz Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, [http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/DoganAlante-Küresel-Finansal -Kriz Nedenleri-Sonuçları-MFY81.pdf](http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/DoganAlante-Küresel-Finansal-Kriz-Nedenleri-Sonuçları-MFY81.pdf), (15.03.2016).

Altunç, Ömer Faruk. “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt:18, Sayı: 2, 2011, ss.145-157.

Anastassiou, Thomas ve Chaido Dritsaki. “Tax Revenues and Economic Growth: An Empirical Investigation For Greece Using Causality Analysis”, **Journal of Social Sciences**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2005, ss. 99-104.

Arısoy, İbrahim. “Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2006, ss. 40-83.

Aslan Nurdan ve Oğuzhan Yılmaz. “Finansal Gelişme ve Büyüme İlişkisinin Solow Modeli İle Analizi: Türkiye Üzerine Bir Çalışma”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 12, 2015, ss. 17-39.

Ataç, Beyhan. **Maliye Politikası**, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013.

Ay, Hakkı M. ve Esra Talaşlı. “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 154, 2008, ss. 135-155.

Azeem, Muhammed Masood, Madhia Saqi, Khalid Mushtaq and Abdus Samie. “An Empirical Analysis of Tax Rat and Economic Growth Linkages of Pakistan”, **Pakistan Journal of Life and Social Sciences**, Cilt: 11, Sayı: 1, 2013, ss. 14-18.

Bakırtaş, İbrahim. “Kamu Harcamalar Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Unsurlarının Etkisi”, http://dergi.iibf.deu.edu.tr/index.php/cilt1sayi1/article/viewFile/46/pdf_42, (06.03.2016).

Baumol, William. “Macroeconomics of Unbalanced Growth”, **American Economic Review**, Cilt: 57, 1967, ss. 385-450.

Berksoy, Turgay. “Türkiye’de Konsolide Bütçe İçinde Yer Alan Özel Gelirler ve Fonlar”, **XIV. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F., Eskişehir, 12-15.05.1999, ss. 230-252.

Brochier, Hubert ve Charles Albert Michalet. **Maliye Ekonomisi**, çev. Adnan Erdaş, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1981.

Bulut, Cihan. “Kamu Sektörü ve Harcamalarının Ekonomik Etkileri”, **Journal of Qafqaz University**, Sayı: 8, 2001, ss. 8-27.

Bulutoğlu, Kenan. **Kamu Ekonomisine Giriş**, 2. Baskı, Temat Yayınları, İstanbul, 1977.

Bulutoğlu, Kenan. **Kamu Ekonomisine Giriş (Devletin Ekonomik Bir Kuramı)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1988.

Buyrukoğlu, Selçuk ve Davut Bozkıran. “Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 7, 2016, ss. 2077-2091.

Candan, Nesrin. “İbni Haldun’un Gözüyle Kamu Maliyesi Yaklaşımı”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2007, ss. 235-245.

Candan, Nesrin. “Türkiye’de 1990 Yılından Sonra Uygulanan Vergi Politikaları ve Kriz Etkisi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, 2012, ss. 79-86.

Dawson, P. J. ve Sanjuan, A. I. “Structural Breaks, the Export Enhancement Program and the Relationship between Canadian and US Hard Wheat Prices”, **Journal of Agricultural Economics**, Sayı: 57, 2005, ss. 16 -101.

Demir, Öznur. **Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2013.

Devarajan, Shantayanan, Vinaya Swaroop and Heng-fu Zou. “The Composition of Public Expenditure and Economic Growth”, **Journal of Monetary Economics**, Sayı:37, 1996, ss. 313-344.

Dikeç, Üstün. “Fonlar ve Denetim”, **Çağdaş Sayıştay Denetimi Sempozyumu**, DSI Basım, Ankara, 04.06.1988, ss. 16-20.

Diler, Huriye Gonca. **Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2011.

Durmuş, Mustafa. “Kamu Harcamalarındaki Artışı Açıklayan Makro ve Mikro Modellere İlişkin Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 88, Sayı: 3, 2006, ss. 251-299.

Easterly, William and Sergio Rebelo. “Fiscal Policy and Economic Growth; An Empirical Investigation”, **Journal of Monetary Economics**, Cilt: 32, 1993, ss. 417-458.

Edizdoğan, Nihat. **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayını, Bursa, 2008.

Edizdoğan, Nihat. **Kamu Maliyesi I (Kamu Ekonomisi, Kamu Harcamaları ve Bütçe)**, 6.baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998.

Egbetunde, Tajudeen and İsmail O. Fasanya. “Public Expenditure and Economic Growth in Nigeria: Evidence From Auto-Regressive Distributed Lag Specification”, **Zagreb International Review of Economics and Business**, Cilt: 16, Sayı: 1, 2013, ss. 79-92.

Eğilmez, Mahfi. “Vergi İndirimlerinin Ekonomik Analizi”, **Radikal**, 10.12.2005, www.radikal.com.tr/haber.php.haberno=138649, (12.03.2015).

Eker, Aytaç ve Kamil Tüğen. **Kamu Maliyesine Giriş**, Takav Matbaası, İzmir, 1994.

Ertuğrul, Hasan Murat ve Fatih Mangır. “Vergi Yükü ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1988-2011 Türkiye Örneği”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 162, 2012, ss. 256-265.

Gelirler Genel Müdürlüğü, “Vergi İstatistikleri”, www.ggm.gov.tr/, (10.02.2017).

GİB, “ Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr/>, (05.01.2016).

GİB, “ Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr/>, (05.02.2017).

GİB, “ Vergi İstatistikleri”, <http://www.gib.gov.tr/>, (29.03.2017).

Göker, Zeliha. “P. Abba Lerner’in Bakış Açısıyla Fonksiyonel Maliye ve Vergiye Dayalı Para Yaklaşımı İlişkisi”, <http://researchgate.net/Publication/274.248.389/> (30.08.2016).

Peter N. Ireland, “Two Perspectives on Growth and Taxes”, **Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly**, Cilt: 80, Sayı: 1, 1994, ss. 1-17.

İğde, Esra. **Yapısal Değişiklik Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2010.

Johansen, Soren, Rocco Mosconi ve Bent Nielsen, “Cointegration Analysis in the Presence of Structural Breaks in the Deterministic Trend”, **Econometric Journal**, Sayı: 3, 2000, ss. 216-249.

Kalenderoğlu, Mahmut. **Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma**, 4. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2005.

Kalkınma Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler”, <http://www.kalkinma.gov.tr/gov.tr/Pages/index.aspx>, (10.10.2015).

Kalkınma Bakanlığı, “Gösterge ve İstatistikler”, www.kalkinma.gov.tr, (15.02.2017).

Kanca, Osman Cenk. “Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008(Ampirik Bir Çalışma)”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 25, Sayı: 1, 2011, ss. 75-92.

Kanca, Osman Cenk ve Metin Bayrak. “Kamu Kesiminin Ekonomik Büyüklüğüne Türkiye ve OECD Ülkeleri Açısından Bir bakış”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 95, 2014, ss. 29-48.

Kanca, Osman Cenk ve Metin Bayrak. “Türkiye’de Kamu Harcamalarının Gelişimi (Dönemsel Bir Analiz 1980-2011)”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2015, ss. 9-24.

Karagöl, Erdal Tanas ve Ülkü İstiklal Ortakaya. “Geçmişten Günümüze Kamu Maliyesi”, **Seta Analiz Dergisi**, Sayı: 79, 2014, ss. 1-31.

Karluk, Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2002.

Kavuran, Fatih. **İşletmelerdeki Vergi Yükünün Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Kaya, Dilek Göze ve Durgun Kaygısız, “2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 26, 2015, ss. 171-194.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

Kızılot, Şükrü ve Mustafa Durmuş. **Ekonomik Kriz ve Kamu Maliyesi**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2002.

Kibritçioğlu, Aykut. “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler: 1996-2001”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 41, 2001, ss. 70-188.

Kumrulu, Ahmet. **Vergi İcra Hukukuna Kavramsal Bir Yaklaşım**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1981.

Lee, Junsoo and Mark C.Strazicich, “Minimum LM Unit Root Test with Two Structural Breaks”, **Review of Economics and Statistics**, Cilt: 4, Sayı: 85, 2003, ss. 1082-1089.

Lee, Junsoo and Mark C. Strazicich. **Minimum LM Unit Root Test With One Structural Break**, (Unpublished Manuscript), Department of Economics, Appalachian State University, 2004.

Maliye Bakanlığı, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2004)”, www.bumko.gov.tr, (15.10.2016).

Maliye Bakanlığı, “Genel Devlet Bütçe Göstergeleri”, www.bumko.gov.tr, (15.10.2016).

Mere, Murat. **Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.

Meriç, Metin. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Transfer Harcamalarının Gelişimi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2003, ss. 171-191.

Mutluer, Kamil, Ahmet Kesik, Erdoğan Öner. **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Nadaroğlu, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

OECD, “Government Deficit”, <https://www.data.oecd.org/gga/general-government-deficit.htm#indicator/>, (14.07.2016).

OECD, “Indicators”, <https://data.oecd.org/>, (04.09.2016).

Ojang, Cornelius M., Ogar Anthony and Oha Felix Arikpo. “The Impact of Revenue on Economic Growth: Evidence From Nigeria”, **Journal of Economic and Finance**, Cilt: 1, Sayı: 7, 2016, ss. 32-38.

Orhaner, Emine. **Kamu Maliyesi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.

Öner, Erdoğan. **Kamu Maliyesi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1986.

Özen, Ahmet. “Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bütçe Açığının Gelişimi”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 14, 2002, ss. 21-42.

Özmen, İbrahim. **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1980-2008)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Paksoy, Sadettin ve Sumru Bakan. “Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 Sonrası)”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, 2010, ss. 150-170.

Pehlivan, Osman. **Kamu Maliyesi**, Derya Kitabevi, Trabzon, 2007.

Sakal, Mustafa. **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği (1998-2000 Dönem Analizi)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2003.

Saraç, Özgür ve Anıl Ulaş Girgin. **Maliye**, İlkem Yayınları, İzmir, 2013.

Seçme, Zekeriya Oğuz. **Kamu Harcamaları Politikasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

Selçuk, Bora ve Naci Yılmaz, “Küresel Finans Sisteminde Değişim ve Türkiye’ye Etkileri”, <http://bsymarmara.edu.tr/konferanslar/2008/33.pdf/>, (10.03.2010).

Selen, Ufuk ve Kadir Eryiğit, “Yapısal Kırımların Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye İçin Geçerli mi?”, **Maliye Dergisi**, Sayı: 156, 2009, ss. 177-197.

Şanlısoy, Selim ve Orçun Sunal. “Kamu Harcamaları–Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 17, 2016, ss. 103-122.

Şener, Orhan. **Kamu Maliyesi**, 6. Baskı, Alkım Yayınları, 1998.

Şimşek, Hayal Ayça. “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik Dergisi**, Cilt:44, Sayı:512, 2007, ss. 52-68.

TCMB, “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi”, www.tcmb.gov.tr, (10.09.2016).

TCMB, “Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, www.tcmb.gov.tr, (01.05.2017).

TCMB, “2001 Yıllık Rapor”, <http://www.tcmb.gov.tr>, (23.04.2013).

Telek, Cebrail. **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Analizi (1998- 2012)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2013.

Terzi, Harun. “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme”, **İşletme İktisat ve Finans Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 142, 1998, ss. 40-89.

The Global Economy, “Indicators”, www.theglobaleconomy.com.tr, (14.04.2017).

Tıraşoğlu, Burcu Yıldırım. “Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testleri ile OECD Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritelerinin Testi”, **İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı: 20, 2014, ss. 68-87.

Tuna, Kadir. “Türkiye’de Wagner Kanunu’nun Geçerliliğinin Test Edilmesi”, **İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2013, ss. 30-65.

Tuna, Kadir ve Hakan Bektaş. “Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 9, 2013, ss. 140-150.

Türk, İsmail. **Kamu Maliyesi**, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Türkal, Hasan. “İç ve Dış Borçlanmanın Ekonomi Üzerindeki Etkilerinin Karşılaştırılması”, **Maliye Seçme Yazıları**, (Ed. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu), Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F’yi Geliştirme Derneği İktisadi İşletmesi Yayını, Ankara, 2003, ss. 362-383.

Ulutürk, Süleyman, Servet Akyol ve Mehmet Mert. “Wagner Yasası’nın Türkiye İçin Test Edilmesi 2014 Dönemine İlişkin ARDL Analizi”, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 34, 2016, ss. 18-44.

Ünen, Çetin. **Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Wagner Yasası Analizi (1998-2014)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2015.

Yanpar, Atilla. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Yılancı, Veli. ”Yapısal Kırılmaların Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2009, ss. 324-335.

Yıldırım, Salih. **Türkiye’de Kamu Gelirlerinin Gelişiminin Ekonomik Analizi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2006.

Yıldız, Fazlı ve Sinan Sarısoy. “OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2012, ss. 517-540.

Yiğit, Necdet. **Türkiye’de Kamu Harcamaları Enflasyon İlişkisinin Analizi (1990-2012)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013.

Yüce, Mehmet. “Vergileme İlkeleri ve Ekonomik Konjonktür Açısından Deprem Vergilerinin Genel Bir Değerlendirilmesi”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı: 21,1999, ss.1-14.

EKLER

EK 1: Hizmet Bakımından Harcamacı Kuruluşlar

Fonksiyonel Sınıflandırma	Hizmetler Bakımından Harcamacı Kuruluşlar
Genel Hizmetler	TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı
Savunma	Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı
Adalet-Emniyet	Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Emniyet Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Teşkilatı
Tarım-Orman-Köy	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
Su İşleri	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
Karayolları	Karayolları Genel Müdürlüğü
Ulaştırma	Ulaştırma Bakanlığı, Denizcilik Müsteşarlığı
Eğitim	Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu, Üniversiteler
Sağlık	Sağlık Bakanlığı, Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü
Kültür-Turizm	Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı
Borç Faiz Ödemeleri	Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı
Sosyal Hizmetler	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı

Kaynak: Necdet Yiğit, **Türkiye’ de Kamu Harcamalarının Enflasyon İlişkisinin Analizi (1990-2012)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013, s. 13.

EK 2: Hedeflenen ve Gerçekleşen Genel Bütçe Vergi Geliri (Bin TL, 1990-2016)

YIL	Hedeflenen Vergi Geliri	Gerçekleşen Vergi Geliri	Fark	Fark (%)
1990	43.650.000	45.399.534	1.749.534	4,0
1991(1)	69.950.000	78.642.770	8.692.770	12,4
1991(2)	77.950.000	78.642.770	692.770	0,9
1992	139.750.000	141.602.094	1.852.094	1,3
1993(1)	243.600.000	264.272.936	20.672.936	8,5
1993(2)	265.200.000	264.272.936	-927.064	-0,3
1994(1)	473.000.000	534.888.082	61.888.082	13,1
1994(2)	573.000.000	587.760.248	14.760.248	2,6
1995(1)	880.000.000	1.084.350.504	204.350.504	23,2
1995(2)	1.090.000.000	1.084.350.504	-5.649.496	-0,5
1996	2.073.000.000	2.244.093.830	171.093.830	8,3
1997	4.368.000.000	4.745.484.021	377.484.021	8,6
1998	8.900.000.000	9.228.596.187	328.596.187	3,7
1999	14.200.000.000	14.802.279.916	602.279.916	4,2
2000	24.000.000.000	26.503.698.413	2.503.698.413	10,4
2001(1)	31.777.000.000	39.735.928.150	7.958.928.150	25,0
2001(2)	37.710.000.000	39.735.928.150	2.025.928.150	5,4
2002	57.911.000.000	59.631.867.852	1.720.867.852	3,0
2003	85.955.000.000	84.316.168.756	-1.638.831.244	-1,9
2004	99.173.000.000	101.038.904.000	1.865.904.000	1,9
2005	118.950.000.000	119.250.807.000	300.807.000	0,3
2006	146.449.000.000	151.271.701.000	4.822.701.000	3,3
2007	173.861.616.000	171.098.466.000	-2.763.150.000	-1,6
2008	187.504.321.000	184.800.355.000	-2.703.966.000	-1,4
2009	220.602.859.000	189.963.543.000	-30.639.316.000	-13,9
2010	212.555.871.000	228.298.799.000	15.742.928.000	7,4
2011	250.769.413.000	275.697.952.000	24.928.539.000	9,9
2012	300.995.224.000	306.344.726.000	5.349.502.000	1,8
2013	347.890.019.000	354.706.446.000	6.816.427.000	2,0
2014	378.016.251.000	387.072.426.000	9.056.175.000	2,4
2015	427.048.060.000	447.972.948.000	20.924.888.000	4,9
2016	504.450.400.000	505.399.856.000	949.456.000	0,2

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, “Vergi İstatistikleri”, www.gib.gov.tr, (29.03.2017).

EK 3: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (Bin TL, 1990-2006)

DÖNEM	GENEL BÜTE GELİRLERİ	VERGİ GELİRLERİ	VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	ÖZEL GELİR VE FONLAR
1990	55.066.933	45.399.534	4.266.784	5.400.615
1991	96.372.525	78.642.770	3.926.405	13.803.350
1992	174.150.046	141.602.094	7.648.647	24.899.305
1993	350.845.430	264.272.936	17.636.112	68.936.381
1994	742.499.135	587.760.248	48.365.288	106.373.599
1995	1.387.759.990	1.084.350.504	86.043.516	217.365.971
1996	2.684.968.310	2.244.093.830	159.990.519	280.883.961
1997	5.726.931.736	4.745.484.021	404.678.742	576.768.973
1998	11.635.610.868	9.228.596.187	1.221.530.261	1.185.484.420
1999	18.657.677.076	14.802.279.916	1.883.461.121	1.971.936.039
2000	33.040.902.853	26.503.698.413	3.486.492.924	3.050.711.516
2001	50.890.481.078	39.735.928.150	7.418.386.102	3.736.166.826
2002	74.603.699.065	59.631.867.852	10.874.531.821	4.097.299.392
2003	98.558.732.547	84.316.168.756	10.222.768.710	4.019.795.081
2004	120.089.244.000	101.038.904.000	17.678.311.000	1.372.029.000
2005	148.237.974.000	119.250.807.000	25.626.260.000	3.360.907
2006	182.577.918.000	151.271.701.000	26.753.776.000	4.552.441

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, “Vergi İstatistikleri”, www.gib.gov.tr, (29.03.2017).

EK 4: Genel Bütçe Gelirleri Tahsilatı (Bin TL, 2007-2016)

Dönem	Genel Bütçe Gelirleri	%	Vergi Gelirleri	%	Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	%	Alınan Bağış Ve Yardımlar	Faizler ve Cezalar	%	Sermaye Gelirleri	%	Alacaklardan Tahsilat
2007	203.349.268.000	100	171.098.466.000	84	8.258.577.000	4	1.845.809.000	15.966.557.000	8	6.081.636.000	3	98.223.000
2008	225.496.339.000	100	189.980.827.000	84	7.442.735.000	3	851.041.000	17.698.254.000	8	9.116.120.000	4	407.362.000
2009	232.930.317.000	100	196.313.308.000	84	9.977.763.000	4	814.128.000	23.460.155.000	9	2.051.823.000	1	313.140.000
2010	271.957.407.000	100	235.714.637.000	87	9.844.985.000	4	965.734.000	21.797.405.000	8	3.401.772.000	1	232.874.000
2011	319.512.928.000	100	284.490.017.000	89	9.112.663.000	3	1.068.434.000	21.962.792.000	7	2.532.453.000	1	346.569.000
2012	362.654.794.000	100	317.218.619.000	87	14.076.030.000	4	1.651.816.000	26.268.614.000	7	2.082.751.000	1	1.356.964.000
2013	419.653.762.000	100	367.517.727.000	88	14.365.749.000	3	1.095.659.000	26.335.493.000	6	10.108.294.000	2	230.840.096
2014	461.450.539.000	100	401.683.956.000	87	16.305.486.000	4	1.284.488.000	31.718.418.000	7	9.553.470.000	2	904.721.000
2015	525.045.891.000	100	465.229.389.397	89	19.713.207.000	4	1.245.198.000	29.839.990.000	6	8.044.367.000	2	973.739.538
2016	608.792.363.000	100	529.263.764.984	87	23.806.247.000	4	2.241.419.000	39.043.444.000	6	12.844.282.000	2	1.593.206.000

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, “Vergi İstatistikleri”, www.gib.gov.tr, (29.03.2017).

EK 5: Genel Devlet Bütçesi Göstergeleri (Milyon TL, 2002-2016)

Göstergeler	2002	2005	2008	2009	2012	2014	2015	2016
Vergiler	61.621	120.935	172.251	176.141	285.695	361.940	419.095	471.668
-Servet	1.167	3.680	5.398	6.058	9.832	12.285	14.667	15.650
Vergi Dışı Normal Gelirler	8.989	16.388	17.777	19.195	30.186	38.941	43.661	38.605
Faktör Gelirleri	20.625	38.808	53.379	59.414	80.885	99.361	112.784	121.162
Sosyal Fonlar	16.817	33.607	61.459	70.823	132.564	178.900	211.388	257.779
-Özelleştirme Gelirleri	456	3.984	8.185	4.370	6.447	12.094	11.700	14.600
TOPLAM KAMU GELİRİ	108.509	213.722	313.051	329.943	535.776	691.236	798.628	903.813
Cari Harcamalar	48.866	86.873	149.059	168.771	247.774	314.569	355.926	407.010
Yatırım Harcamaları	12.784	18.775	32.300	31.405	49.811	66.916	78.894	83.033
-Sabit Sermaye	12.684	18.645	31.897	31.442	49.330	67.053	78.683	82.790
Transfer Harcamaları	84.618	108.472	147.354	181.794	252.808	320.382	363.661	428.672
-Cari Transferler	81.729	105.893	140.817	172.212	240.443	295.827	340.133	414.141
-Sermaye Transferleri	2.889	2.579	6.537	9.582	12.365	24.555	23.528	14.531
TOPLAM KAMU HARCAMASI	146.267	214.120	328.713	381.970	550.394	701.867	798.481	918.715
GSYİH	350.476	648.932	950.534	952.559	1.416.798	1.748.168	1.953.561	2.206.828
Harcama / GSYİH (%)	41,7	33,0	34,6	40,1	38,8	40,1	40,9	41,6
Gelir / GSYİH (%)	31,0	32,9	32,9	34,6	37,8	39,5	40,9	41,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, "Genel Devlet Bütçe Göstergeleri (2002-2016)", www.bumko.gov.tr, (15.10.2016).

EK 6: Çalışmada Kullanılan Veriler (1990Q1-2014Q4)

DÖNEM	GDP	CPI/GDP	BE/GDP	BR/GDP
1990Q1	12.633.033	5,2	12,5	10,5
1990Q2	15.487.320	3,1	12,8	10,7
1990Q3	11.532.450	6,4	12,2	10,3
1990Q4	10.654.893	7,2	11,9	10,2
1991Q1	12.750.086	5,8	12,4	13,1
1991Q2	12.850.903	4,5	12,7	13,2
1991Q3	11.050.890	7,1	11,6	13,0
1991Q4	13.654.879	5,1	12,9	13,3
1992Q1	13.513.088	5,2	15,9	14,0
1992Q2	12.658.740	6,2	14,8	14,2
1992Q3	11.698.750	5,5	14,5	13,8
1992Q4	14.598.781	5,3	16,2	14,6
1993Q1	14.599.813	5,4	15,8	14,3
1993Q2	13.659.897	5,5	15,5	14,2
1993Q3	15.025.487	5,6	16,5	14,3
1993Q4	12.287.360	6,0	14,7	14,1
1994Q1	13.803.296	3,4	18,1	14,2
1994Q2	15.658.794	2,8	18,9	14,4
1994Q3	12.258.450	4,5	18,2	14,1
1994Q4	11.950.876	4,8	18,5	14,0
1995Q1	14.795.922	3,1	17,6	13,9
1995Q2	13.569.874	3,6	17,1	13,5
1995Q3	14.050.683	2,8	17,4	13,7
1995Q4	14.569.874	3,1	17,5	13,8
1996Q1	15.832.423	3,7	16,3	14,7
1996Q2	14.569.879	4,4	16,2	14,2
1996Q3	15.532.469	4,0	16,3	14,5
1996Q4	14.958.785	4,0	16,4	14,4
1997Q1	17.024.414	4,5	19,8	15,7
1997Q2	16.850.462	4,5	19,6	15,6
1997Q3	16.900.361	4,0	19,7	15,65
1997Q4	17.015.362	4,09	19,8	15,55
1998Q1	15.265.678	3,2	20,8	14,98
1998Q2	16.484.808	4,7	20,9	15,87
1998Q3	20.346.608	4,2	21,3	16,50
1998Q4	18.106.054	6,2	20,9	16,20

DÖNEM	GDP	CPI/GDP	BE/GDP	BR/GDP
1999Q1	14.436.129	3,2	21,7	17,15
1999Q2	16.217.899	5,4	22,1	17,25
1999Q3	19.361.768	3,5	22,6	17,49
1999Q4	17.824.774	4,5	22,2	17,47
2000Q1	15.217.908	4,0	24,1	18,78
2000Q2	17.269.135	5,2	24,8	19,45
2000Q3	21.019.481	4,2	26,9	19,48
2000Q4	18.929.875	5,4	25,5	19,23
2001Q1	15.419.915	4,6	27,1	20,12
2001Q2	16.173.158	5,7	27,7	20,02
2001Q3	19.650.704	4,8	28,6	19,87
2001Q4	17.065.575	5,5	28,0	19,75
2002Q1	15.469.977	3,8	31,3	19,25
2002Q2	17.214.452	4,3	32,4	19,42
2002Q3	20.876.687	4,3	33,5	19,44
2002Q4	18.958.715	4,5	33,1	19,14
2003Q1	16.716.746	2,4	32,1	19,90
2003Q2	17.898.517	3,7	32,5	19,87
2003Q3	21.774.718	3,2	33,9	19,36
2003Q4	19.948.211	4,1	33,5	19,01
2004Q1	18.380.247	2,1	24,8	19,75
2004Q2	20.035.372	2,9	25,1	19,31
2004Q3	23.528.095	2,8	25,7	19,02
2004Q4	21.541.877	3,9	25,5	19,01
2005Q1	19.947.283	2,4	21,4	20,50
2005Q2	21.577.563	3,4	21,8	20,23
2005Q3	25.323.570	3,2	22,8	20,12
2005Q4	23.651.315	4,0	22,4	20,45
2006Q1	21.133.291	2,4	21,8	20,25
2006Q2	23.678.188	3,1	22,2	20,45
2006Q3	26.916.390	3,1	23,5	20,60
2006Q4	25.010.451	4,2	23,1	20,55
2007Q1	22.844.200	2,3	23,5	20,01
2007Q2	24.581.028	3,3	24,0	20,23
2007Q3	27.772.167	3,3	24,6	20,30
2007Q4	26.057.230	4,1	24,2	20,27
2008Q1	24.445.513	2,6	23,3	19,52
2008Q2	25.226.375	3,7	23,6	19,55
2008Q3	28.009.692	3,5	23,8	19,45
2008Q4	24.240.150	5,0	23,2	19,23

DÖNEM	GDP	CPI/GDP	BE/GDP	BR/GDP
2009Q1	20.842.792	3,0	27,1	20,26
2009Q2	23.267.231	3,9	27,6	20,52
2009Q3	27.233.060	3,6	28,2	21,23
2009Q4	25.660.031	4,7	28,0	20,63
2010Q1	23.467.330	3,2	25,3	20,93
2010Q2	25.692.252	4,1	26,2	20,95
2010Q3	28.669.613	3,9	26,9	20,75
2010Q4	28.056.450	5,2	26,4	20,84
2011Q1	26.382.817	2,8	24,7	21,19
2011Q2	28.082.510	3,8	24,9	21,15
2011Q3	31.176.687	3,7	24,6	21,16
2011Q4	29.532.710	4,5	24,4	21,24
2012Q1	27.196.829	2,7	24,1	25,69
2012Q2	28.854.662	3,9	24,3	24,98
2012Q3	31.643.556	3,9	25,1	24,87
2012Q4	29.929.974	5,5	24,9	25,56
2013Q1	28.048.000	6,9	24,3	22,36
2013Q2	30.205.000	6,1	25,0	22,30
2013Q3	33.006.000	6,0	26,1	22,25
2013Q4	31.298.000	6,2	25,8	22,20
2014Q1	29.413.000	7,2	25,4	21,67
2014Q2	30.907.000	6,6	25,7	21,50
2014Q3	33.645.000	6,3	26,2	21,45
2014Q4	32.104.000	7,9	26,0	21,87
	BİN TL	%	%	%

Kaynak: TCMB, "Elektronik Veri Dağıtım Sistemi", www.tcmb.gov.tr, (10.09.2016).